

SINDEREN

"Wie niet weet waar hij vandaan komt, weet ook niet waar hij naar toe gaat".

K.W. MICHELBRINK

VOORWOORD

Sinderen met een uitstapje richting Silvolde.

De Migchelbrinks woonden eeuwenlang op de boerderij Groot Migchelbrink te Sinderen-Varseveld, vanwaar ze over de hele streek uitwaaierden.

Karel Willem Migchelbrink groeit op in de dertiger en veertiger jaren op een boerderij aan de Kasselderstraat te Sinderen-Varseveld. Na de lagere school bezoekt hij de Lagere Landbouwschool te Zelhem, maar rond zijn twintigste gooit hij het roer om en gaat op de bosbouw en cultuurtechnische school het huidige Larenstein te Arnhem een opleiding volgen, waarna hij nadien als ing. Landschapinrichter ook een baan in die sector vindt.

Als zodanig is hij op legio plaatsen in binnen-en buitenland werkzaam, laatstelijk wonende in Arnhem. De geschiedenis in het algemeen en alles betreffende bodem/aardlagen en de land- en bosbouw hebben daarbij zijn speciale interesse .

Vanaf zijn pensionering brengt hij dan ook honderden bezoeken aan het Gelders Archief in Arnhem en het Gemeentearchief van Wisch te Varsseveld, waarna hij het gevondene in o.a. grafieken en overzichten beschrijft en vastlegt.

En zo gaf hij ons onlangs zijn uitgebreide studie betreffende kasteel en buurtschap Sinderen ter inzage, in welke studie ook zijn bevindingen naar de Marke van Wisch een plaats kregen. Met name zijn beschrijving van het samengaan in de 14de eeuw van de Silvoldse Hemmel en de Nottele, alsook de informatie inzake het Clootslag is bijzonder verrassend.

We kunnen dan ook wel stellen dat het resultaat van zijn arbeid voor de historiebeschrijving van Sinderen en Silvolde van eminent belang is, reden waarom ondergetekenden zich na lezing van het geheel tot het bestuur van de Heemkundige Vereniging Old Sillevold wendden, met de vraag of de studie van de heer Migchelbrink op de website van Old Sillevold geplaatst zou kunnen/mogen worden, uiteraard indien ook de heer Migchelbrink hiermee zou instemmen, hetgeen het geval bleek.

Hiermee hebben we denkelijk voldoende verklaard waarom deze studie nu op deze site ter inzage is. Dit met onze grote dank aan het adres van de heer Migchelbrink en het bestuur van Old Sillevold.

Silvolde, januari 2020.

Bernard Dorrestijn.

Theo Tangelder.

INHOUD:

1-SITUATIE.....	1
2-PREHISTORIE.....	3
2A-LANDSCHAP.....	3
2B-HEIDE.....	5
2C-BEWONING.....	5
3-GRAAFSCHAP LOHN.....	7
4-WESENTHORST.....	9
5-HORIGHEID.....	16
6-DE BEZITTERS VAN HET HUIS SINDEREN.....	18
7-HET LANDGOED.....	25
8 KAPEL.....	29
9-VERKOOP.....	32
10-SINDEREN BUITEN HET LANDGOED.....	38
11-DE MARKE VAN WISCH.^{27, 28, 29}.....	39
12-VERPONDINGSREGISTER 1647^{16, 17}.....	63
13-KADASTER 1832.....	79
14-OVERDRACHT VAN EEN BOERDERIJ IN 1779¹⁵.....	83
15-BOERDERIJTYPEN.....	86
16-DIVERSEN.....	91
17-BRONNEN.....	103

SINDEREN

1-SITUATIE.

Sinderen is ontstaan omstreeks het jaar 1100, als kasteel met bijbehorend domein (een aantal boerderijen). Bij de groei van de bevolking, ook in het grotere gebied buiten dat domein, bleef het een welvarende boerenstreek.

Sinderen is de zuidelijkste van de huidige drie “buurtschappen” onder Varsseveld. Varsseveld vormde tot voor enkele jaren met Terborg en Silvolde de gemeente Wisch, ca. 1800 ontstaan uit de heerlijkheid Wisch (een mini-koninkrijkje met een heer als heerser), met dezelfde grenzen. De gemeente Wisch is sinds 1.1.2005 samengevoegd met de gemeente Gendringen tot de gemeente Oude IJsselstreek.

Hoe die buurtschappen en hun grenzen tot stand zijn gekomen is onbekend. De grens tussen Sinderen en Silvolde is voor het laatst vastgelegd bij de instelling van het kadaster in 1832; of die grens overeenkomt met bv. de grens tussen de kerspelen Varsseveld en Silvolde in 1240, toen die twee werden gescheiden, is ook onbekend.

Waarschijnlijk was die grens van 1240 niet een preciese lijn, maar een strook onbewoond moeras- en heidegebied.

Indeling gemeente Wisch, ca. 1865²⁷.

Bovenstaande kaart toont nog de oude indeling van Varsseveld in dorp en de vier buurtschappen Westendorp, Heelweg, Binnenheurne en Sinderen.

Door wie, waarvoor en wanneer deze kaart is gemaakt is onbekend.

De datum is echter af te leiden uit:

-de Slinge is al rechtgetrokken; dat is ca. 1850 gebeurd.

-Kasteel Sinderen is nog aanwezig; dat is ca. 1878 afgebroken.

De kaart dateert dus van ca. 1865, en toen bestond de grens tussen Binnenheurne en Sinderen nog.

Die komt ook overeen met de indeling in het verpondingsregister van 1647, zie aldaar.

In 1951/52 is het begrip Binnenheurne verdwenen, bij een herschikking in de hele gemeente van adressen: straatnamen en huisnummers. Het gebied is toen verdeeld tussen dorp Varsseveld, Sinderen en de Heelweg. Er bleven drie buurtschappen over. De noordgrens van Sinderen ligt sindsdien ongeveer bij de weg Varsseveld-Terborg.

De andere grenzen van Sinderen, naast de noordgrens, bestonden en bestaan uit de oostgrens met het kerspel Aalten, de zuidgrens met het graafschap Bergh, en de westgrens met het buitengebied van Silvolde.

De hieronder beschreven geschiedenis van Sinderen bepaalt zich tot het gebied volgens bovenstaande kaart.

Sinderen heeft, anders dan de andere buurtschappen onder Varsseveld, een naam met een duidelijke oorsprong: het kasteel en landgoed van die naam, die van ca. 1100 tot ca. 1880 hebben bestaan.

Sinderen was altijd uitsluitend een boerenstreek, alleen recent is binnen die streek een klein wooncentrum ontstaan.

In vorige eeuwen was de benaming boerschap inplaats van het huidige buurtschap. Of dat alleen een andere uitspraak was van hetzelfde begrip, dan wel of ermee bedoeld was het gebied waar boeren woonden in tegenstelling tot het dorp met zijn ambtenaren, winkeliers en ambachtslieden, is niet bekend. Overigens bevatte het dorp Varsseveld oorspronkelijk ook heel wat boerderijen. Ooit is zelfs uitvoerig geklaagd over de vele mesthopen, die bij alle boerderijen aan de straatzijde aanwezig waren.

Kerspelgrenzen hadden een kerkelijke functie: bewoners aan de ene kant van de grens behoorden tot de ene- die aan de andere kant tot de andere kerk. In latere jaren werd het woord kerspel vervangen door parochie.

Onkerkelijkheid bestond destijds niet. Iedere inwoner van een kerspel was verplicht de kerkdiensten bij te wonen, en aan de kosten van de kerk bij te dragen.

Er was geen overheidsorganisatie per kerspel (bijvoorbeeld Varsseveld en Silvolde, twee kerspelen, één drost namens elk van de twee heren van Wisch voor die twee kerspelen samen), en ook niet per buurtschap. Wel hadden beide een functie in de plaatsaanduiding: bij de transactie van een stuk land werd vroeger de ligging aangeduid als: in het graafschap Lohn, kerspel Varsseveld, boerschap Sinderen, met het ene einde grenzend aan het land van x en het andere einde aan het land van y, met de ene zijde aan het land van z en de andere zijde aan het land van w.

De overheid werd vroeger gevormd door heren, heersers over hun heerlijkheden, of graven enz.

Later door besturen met volksvertegenwoordigingen, als gemeente- provincie- en landsbesturen.

De gemeente heeft wel altijd allerlei statistieken als bevolking, religie, landbouwbedrijven, veebezetting enz. per buurtschap bijgehouden. Ook de vroegere heerlijkheid deed dat al: o.a. met het verpondingsregister van 1647, dat voor Varsseveld voor het dorp en elk van de vier buurtschappen afzonderlijk werd opgesteld (zie hst.12).

Ca. 1832 werd voor het toen ingerichte kadaster het gebied Varsseveld verdeeld in secties, met dezelfde namen als de buurtschappen, maar totaal andere grenzen. De secties Binnenheurne en Sinderen liggen daar uitsluitend west van de Sindereseweg, oost van die weg wordt daar Varsseveld (dorp!) genoemd, tot aan de gemeentegrens met Bredenbroek toe. (zie hst.13)

2-PREHISTORIE.

2A-LANDSCHAP

Tien miljoen jaar geleden was deze streek, en de verre omgeving, zee.

Rivieren spoelden massa's verweringsmateriaal van zuidelijke bergen die zee in, en drie miljoen jaar geleden was die geheel opgevuld. Daarna bleven de rivieren het drooggevalen land ophogen met zand, leem en klei.

Soms was het klimaat koud: neerslag bleef bevroren op het land liggen inplaats van naar zee te stromen. Het zeenivo werd honderden meters lager; de rivieren kregen een veel groter verval en sneden zich diep in het land in. Dan weer werd het warm, al het landijs smolt, de zeespiegel steeg, de rivieren stroomden trager, de rivierbeddingen vulden zich met zand, de rivieren waaierden weer ondiep uit over tientallen kilometers breedte.

Wie van Varsseveld langs Aalten richting Winterswijk reist, klimt bij de watertoren van Aalten tegen een oude Rijnsoever uit één van die perioden op.

In één van die koudeperioden, de éénnalaatste ijstijd, 200.000 tot 120.000 jaar geleden, vormde zich in Scandinavië een zo dikke laag landijs, dat de rand over ons gebied heen tot aan Nijmegen werd weggedrukt. Een deel van die tijd was er een tong van ijs door het Rijndal, het huidige IJsseldal, naar het zuiden gedrongen, aan zijn randen de grond opzij duwend tot wat nu nog zichtbaar is en niet weggespoeld: rechts de oostelijke Veluwe, links de Sallandse heuvelrug, de Lochemse berg en het Montferland, vóór zich de Nijmeegse heuvels en het Reichswald.

In een later deel van die ijstijd was ons hele gebied bedekt met een honderden meters dik pakket ijs. Toen dat aan de bovenkant begon te smelten, stortte het water door scheuren naar beneden en spoelde daar diepe kuilen en rivieren onder het ijs uit.

Langs Bredevoort en Dinxperlo heeft zo'n rivier onder het ijs gelopen naar het Zuidwesten, naar de Rijn. Die rivier is ook weer dichtgespoeld/gestoven. Met grondboringen is dat alles aan te tonen. De Rijn was in die tijd gedwongen Zuid van Nijmegen naar het Westen te stromen. Toen het ijs weer weg was, brak de Rijn tussen Elten en Kleef door de heuvelrug om zijn oude bedding naar het Noorden weer te gebruiken, en later ook tussen Arnhem en Nijmegen om toch weer een weg naar het Westen te vinden.

In de laatste ijstijd, 80.000 tot 10.000 jaar geleden, kwam het Scandinavische ijs niet verder dan Noord Duitsland. Het was toen wél zo koud dat in ons gebied alle begroeiing verdween: het was een toendra met alleen wat rendiermos. Harde wind blies zand uit kale gebieden naar waar nog iets begroeiing was, waar het dan bleef liggen.

Zo waaide, in een tijdperk met overheersende westenwind, uit het bijna droge IJsseldal een duinenrij op die nu nog op de oostoever te zien is, en waarop o.a. Silvolde ligt.

In een tijdperk met wind uit het noorden werd zand uit het latere Zwarte Veen opgeblazen tot de Vennebulten. Dat Zwarte Veen werd een kom waaruit het water niet weg kon, en die later met de resten van waterplanten langzaam dichtgroeide tot een veengebied.

En ons hele landschap werd door het verstuivende/rollende zand licht golvend, met hoogteverschillen van 1 á 2 meter op korte afstanden. Dekzandlandschap is daarom de benaming voor dit soort gronden

Golvend landschap:

Onder dat dekzand vinden we de vroegere afzettingen van rivieren: grind of zand of leem of klei, al naargelang de stroomsterkte van het water bezinking van grover of fijner materiaal toeliet.

Twee ondiepe “onderlagen” vallen op in het gebied van Sinderen en omgeving:

- Op veel plaatsen bevinden zich leemlagen. Dit materiaal, “beekbezinking”, fijner dan zand maar grover dan klei, is meegevoerd door sterk stromende beken bovenstrooms, en daarna afgezet in lagere gebieden bij overstromingen, op plaatsen waar de waterdiepte klein en de stroomsterkte dus gering was

In vorige eeuwen werd dit leem veel gebruikt in de bouw. Nog geen honderd jaar geleden werden vloeren van de “deel” in boerderijen gemaakt van leem, en eerder ook wel van de woonvertrekken. Ook voor metselmortel diende het, en daarvóór voor het bestrijken/dichten van het vlechtwerk in vakwerk-buitenwanden.

- Ook op veel plaatsen worden oerlagen gevonden. Zand, voorzover het niet zwart geworden is door met het regenwater omlaag gespoelde resten van planten en stalmest, is bijna altijd geel van kleur. Dat is niet de natuurlijke kleur: zandkorrels zijn brokjes bergkristal, door het rollen in het water bij het transport van de bergen in het zuiden naar hier rond geworden. Glasachtig, en in grondlagen grijs van kleur. In het grondwater was en is vaak ijzer opgelost in de vorm van ijzeroxide, “roest”, rood van kleur. De zandkorrels kregen een huidje van dat ijzeroxide, en werden daardoor geel van kleur. Hier en daar komen ook pakketten zand voor zonder dat ijzeroxide, “zilverzand”. Begroeiing op het zand leverde, wat zure, verterende plantenresten op: humus. Regenwater zakte door die humuslaag naar beneden, iets verzuurd. In het zand loste dat zure water het ijzer rond de zandkorrels op; zo ontstond een ijzerloze en kleurloze laag: het “loodzand”. Het regenwater bereikte het grondwater, en aan de oppervlakte daarvan verdampte het gedeeltelijk in droge tijden. Het ijzeroxide zette zich dan weer af op de zandkorrels, zoveel dat die aaneenkoekten tot een harde, bruine massa. Op veel gronden bevindt zich een laag van die “oer” op ca. een halve meter diepte, en een 30 cm. dik. Dat materiaal is nog redelijk zacht: met de vingers is er iets van af te wrijven. “Podzol” heet deze grondsoort, met van bovenaf: een laag verterend plantmateriaal, een laag loodzand, een oerlaag, en daaronder het originele gele zand.

Soms is er ook een andere oerlaag, ca. 1,5 meter diep, en hard als graniet. Dat materiaal werd hier en daar opgegraven en als bouw materiaal gebruikt. In de oude kerk van Silvolde bestaat een groot stuk buitenmuur uit brokken van deze oersteen, en ook in de kerktoren van Varsseveld bestaan kleinere delen van de buitenmuren uit dit materiaal. Ook is deze oersteen hier en daar op grotere schaal opgegraven en verwerkt in o.a. de Ulfse “ijzerhut”: een hoogoven waar het ijzer uit het ijzeroxide gewonnen werd. De boerderij de “Steengroeve” zal zijn naam ontleend hebben aan deze ijzeroerwinning.

2B-HEIDE

Zo'n 200 jaar geleden bestond een groot deel van deze streek nog uit heide. In Varsseveld met zijn buurtschappen bijvoorbeeld was dat 1/3 van de oppervlakte.

Heide komt in ons deel van de wereld van nature niet voor. Voor de stukjes heide die wij in Nederland nu nog hebben, moeten veel kosten worden gemaakt voor de instandhouding er van. Zou de opslag van bomen en struiken niet voortdurend worden verwijderd, dan was binnen 20 jaar alle heide in bos veranderd.

De heide is ontstaan door activiteiten van onze voorouders. Die ontdekten, ongeveer 5000 jaar geleden, dat het veel gemakkelijker was dieren te temmen en te telen, dan ze voortdurend te moeten vangen voor de maaltijd. En ook dat het gemakkelijker was voedselgewassen te verbouwen, dan eindeloos in de natuur te moeten zoeken naar eetbaar plantenmateriaal. De voormalige jagers/verzamelaars werden landbouwers.

Maar het land was volledig bedekt met bos, en daarin moesten dus stukjes worden opgeruimd. Het meeste hout werd verbrand, en de as betekende toevoeging van wat extra plantenvoedsel aan de grond. Daarop konden dan een paar jaar gewassen worden verbouwd. Dan was de grond uitgeput, en moest een nieuw stuk bos worden gerooid. Was de bruikbare grond in de omgeving op, dan werd verhuisd naar een nieuwe omgeving en werd daar opnieuw begonnen. Op de verlaten akkers, waar geen gewas meer wilde groeien, groeide wel nog wat onkruid, redelijk voedsel voor het vee. Dat at ook de houtopslag op, en verhinderde zo de hergroei van bos. Slechts twee plantensoorten zijn bestand tegen begrazing, gaan daarvan niet dood maar groeien voortdurend weer aan: gras en heide. Voor gras waren de verlaten akkers te schraal, te voedselarm; heide gedijt juist op schrale grond. Dus werd dat land geleidelijk volledig bedekt met heide. En door voortdurende begrazing met vee bleef die heide in stand.

Toen omstreeks de jaren 700 á 800 uitgevonden werd dat akkers permanent in gebruik konden blijven als met mest plantenvoedsel werd toegediend, kreeg de heide een heel andere functie: het winnen van plaggen, als strooisel voor de potstallen. In die stallen werd de stalmest geproduceerd, nodig voor de akkers. En de hoeveelheid akkerland werd strikt beperkt door de hoeveelheid geproduceerde stalmest. De koeien in die stallen waren toen belangrijker voor de mestproduktie dan voor de melk- en vleesproduktie.

Eind 19e eeuw werd de kunstmest uitgevonden. Ineens was stalmest niet meer onmisbaar voor akkerbouw. Ook kwam meer diervoedsel beschikbaar, en kon stro als stalstrooisel worden gebruikt: heide was niet meer nodig. Onmiddellijk werd begonnen heide om te zetten in bouw- en weiland, en een 50 jaar later was dat proces voltooid. De restjes heide zijn nu kostbaar, te beschermen, "natuur"gebied, in werkelijkheid oudtijds kunstmatig gemaakt.

2C-BEWONING

Er zijn wel sporen gevonden van de aanwezigheid van mensen, duizenden jaren geleden: o.a. urnen (oorspronkelijk waarschijnlijk met as van gecremeerde overledenen) in de grond van een houtwal op de boerderij Rexwinkel. Maar dat waren geen permanente bewoners: het waren oorspronkelijk zwervers, levend van de jacht en het verzamelen van eetbare planten, wonend in hutten van stokken en dierenvelen.

Ook toen, ca. 5000 jaar geleden, dit jagen/verzamelen overging in het bedrijven van landbouw en veeteelt moest geregeld worden verkast, omdat de akkers uitgeput raakten en verderop opnieuw bos gerooid en akkerland ontgonnen moest worden. Altijd in de buurt van een rivier of beek, omdat mens en dier niet zonder water kunnen bestaan

Onder Silvolde is wel een boerderij opgegraven, van ver vóór onze jaartelling³¹ (en dus vóór de komst van de Romeinen, die de bevolking uit dit gebied verjoegen), maar Silvolde ligt hoger en droger; het is onwaarschijnlijk dat er in het moerassige Sinderen boerderijen zijn geweest vóór de hof te Wesenthorst, ca. 1100.

Toen, ca. 50 v.C., het Romeinse rijk zich, west van de Rijn, uitbreidde tot de monding van de Rijn, werd ter beveiliging van die grens de aanwezigheid van Germanen tot 30 mijl (ca. 50 km) over de Rijn niet toegestaan. Er werd gepatrouilleerd, en aangetroffen mensen werden verjaagd of gedood. Ook werd er gejaagd, voor vlees op de tafel. Het grootste deel van de Achterhoek, ook het gebied Sinderen, was toen onbewoond. Pas na het vertrek van de Romeinen, ca. 400 n.C., begon het gebied vanuit het oosten weer bevolkt te raken.

De Slinge is de beek, die vanuit het hoger gelegen gebied in Duitsland naar het Westen stroomt, langs Winterswijk, Aalten, Varsseveld en Doetinchem. Die beek heeft oeverwallen, door zandafzetting bij overstromingen ontstaan, en wat hoger gelegen dan het achterland. Die oeverwallen leverden een goede gelegenheid voor de trek naar het westen, en het hier en daar stichten van een nederzetting. Zo is Varsseveld vermoedelijk 600 á 700 jaar n.C. ontstaan.

In de loop der eeuwen traden verschillen op in de benaming van nieuwe nederzettingen. De historicus Slicher van Bath heeft bevonden dat korte plaatsnamen, zoals Aalten, meestal ontstaan zijn tussen ca. 400 en 600 n.C., plaatsnamen op veld zoals Varsseveld tussen ca. 600 en 1000, en plaatsnamen op horst (Wesenthorst, de vroegere naam voor Sinderen) en wold (Selfwolde) tussen ca. 1000 en 1500⁴. Dat lijkt in deze omgeving heel logisch, gezien de vestiging van mensen vanuit het oosten in westelijke richting, op de oeverwallen van de oost-west lopende rivieren en beken, en van daaruit geleidelijk ook naar het achterland links en rechts ervan. Blevden de laagten nog eeuwen lang te moerassig, de hoogten ("horsten") in dit dekzandlandschap boden de gelegenheid voor mensen zich vanuit o.a. Varsseveld te verspreiden.

Boerderijen uit die vroege tijd kunnen er uitgezien hebben als deze gereconstrueerde boerderij uit het jaar 800 op de Veluwe.

Boerderij uit ca. 800 n.C, nagebouwd op de Veluwe.³⁵

Als Varsseveld inderdaad 600 á 700 n.C is ontstaan, dan was dat nog in de heidense tijd. Pas ca. 800 n.C, toen de Frankische koning Karel de Grote vanuit Frankrijk het huidige Duitsland en Nederland veroverde en de inwoners dwong volgens de leer van de Christelijke kerk te gaan leven, kwam daar verandering in.

De zuidgrens van Sinderen wordt gevormd door de Ziegenbeek.

In de Achterhoek en omgeving bestaan veel meer soortgelijke benamingen: Geitenkamp, Geitenbeek, Geitenveld. Er wordt wel verondersteld dat die benamingen te maken hebben met oude offerplaatsen. Voor de Ziegenbeek is dat heel goed denkbaar.

De inwoners van Varsseveld zouden in een geheimzinnig woud, zoals gebruikelijk was onder Germanen, aan de Ziegenbeek een plek kunnen hebben ingericht voor de verering van hun Germaanse goden.

Of dat werkelijk zo geweest is zal altijd duister blijven, tenzij nog eens een flinke veldkei wordt gevonden met sporen daarop van gebruik als offersteen.

Een dergelijke steen zal niet gezocht moeten worden in het veld: zij zijn allen in het verleden gebruikt als fundering voor gebouwen.

3-GRAAFSCHAP LOHN.

Het graafschap Lohn is waarschijnlijk ca. het jaar 1000 ontstaan, als één van de opvolgers van het toen opgeheven graafschap Hamaland, dat veel eerder door de Frankische keizers was ingesteld.

Een graafschap paste in het rijtje “koninkrijken” van die tijd, in volgorde van omvang:

heerlijkheden als kleinste soort, geregeerd door een heer;

graafschappen, geregeerd door een graaf;

hertogdommen, geregeerd door een hertog;

koninkrijken, onder een koning, en de grootste;

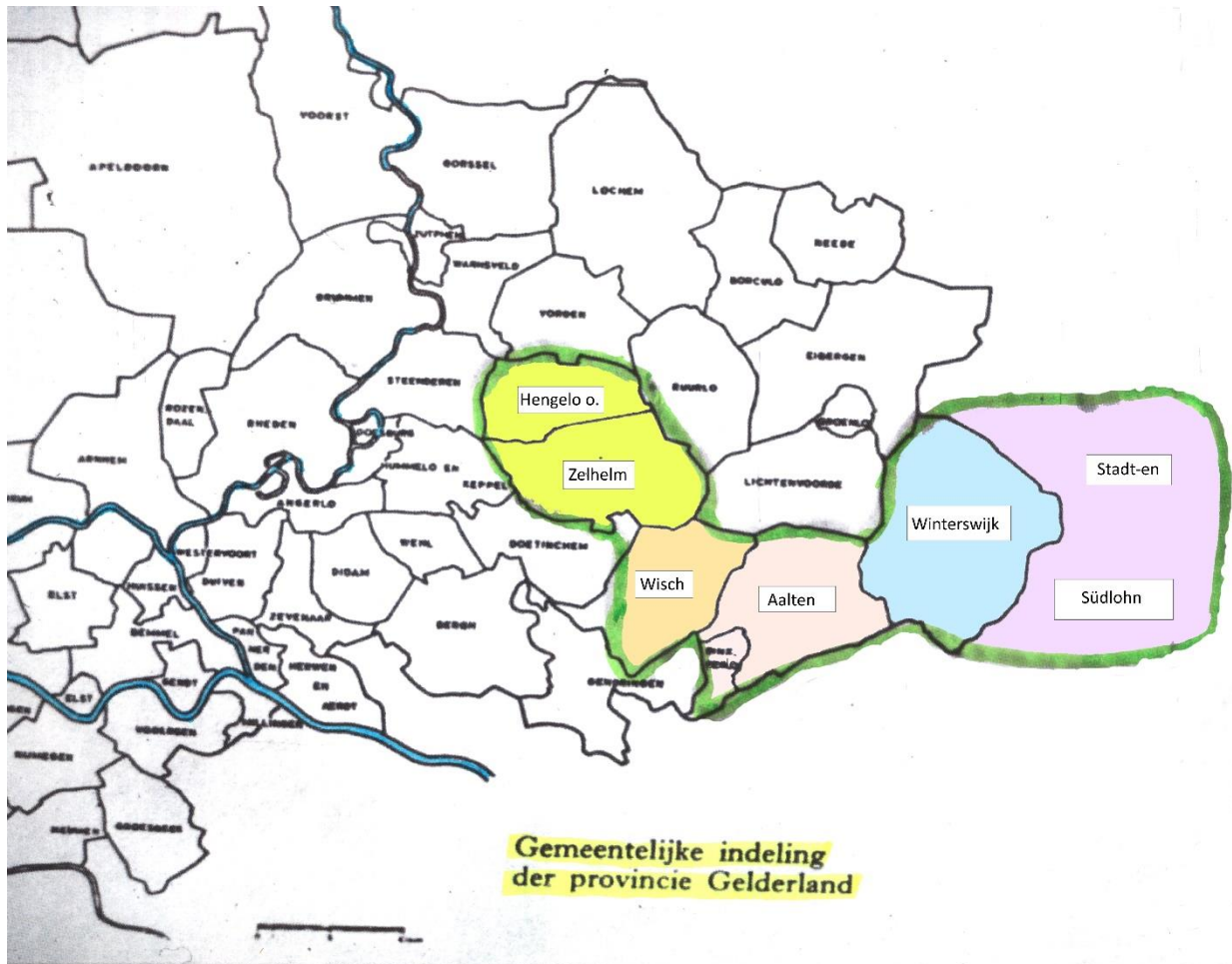
keizerrijken, onder een keizer.

Het Duitse keizerrijk was toen een overkoepeling van vele koninkrijken, hertogdommen,

graafschappen en sommige rechtstreeks onder de keizer staande heerlijkheden; andere heerlijkheden waren deel van een graafschap of hertogdom. Niets en niemand viel *niet* onder de keizer, direct of indirect, in dat hele keizerrijk.

De Duitse keizer had geen erfelijke positie: telkens na het overlijden van een keizer werd door en uit de onderhorige koningen en hertogen de opvolger gekozen.

Het graafschap Lohn bestond uit 6 “kerspelen”, kerkgebieden/parochies: Lohn (nu Stadt- en Südlohn, oost van Winterswijk), Winterswijk, Aalten (inclusief Dinxperlo), Varsseveld (inclusief Silvolde), Zelhem en Hengelo.

Het graafschap Lohn, van ca. 1000 tot 1315

De laatste graaf van Lohn, Herman II, leefde langer dan zijn kinderen, had dus geen opvolger. Hij droeg een deel van zijn graafschap (Zelhem en Hengelo) over aan de hertog van Gelre en in 1315, een jaar voor zijn dood, Varsseveld en het inmiddels een zelfstandig kerspel geworden Silvolde aan een jonkheer van Wisch.

Die werd, na het overlijden van zijn vader, heer van Wisch en verenigde het gebied Varsseveld en Silvolde met het oorspronkelijke Wisch (Terborg en de Höven) tot een 15 maal grotere heerlijkheid.

Bewoners van Sinderen en huis Sinderen waren van toen af onderdanen van de heren van Wisch.

Eerst Lohn en daarna Wisch regeerden weliswaar als absolute koningen (met alleen de keizer boven zich, die zich met dergelijke kleine eenheden niet kon bemoeien tenzij er bijzonder ernstige klachten binnenkwamen) over hun graafschap of heerlijkheid, maar waren niet de bezitters van alles daarbinnen. Wisch bv. was wel eigenaar van een zeer groot deel van de grond, maar bv. de heren van Sinderen waren, vanaf 1315, als inwoners van de heerlijkheid wel onderdanen van de heren van Wisch, maar hun landgoed was hun eigen bezit, geen eigendom van Wisch.

Na de dood van Herman II in 1316 werd het restant van het graafschap (de kerspelen Lohn, Winterswijk en Aalten) door de erfgenamen, twee oomzeggars van Herman II, verkocht aan de bisschop van Munster.

4-WESENTHORST

Omstreeks het jaar 1100 moet graaf Godschalk I van Lohn, dan wel zijn opvolger graaf Gerhard II, een burcht, de Wesenthorst, hebben gesticht in het onbewoonde gebied ter plaatse van het latere Sinderen, aan de grens van zijn graafschap met de heerlijkheid, later graafschap, Bergh. Bewijs daarvoor is een oorkonde uit 1367, waarvan een kopie aanwezig is in het oud-archief van de gemeente Wisch.

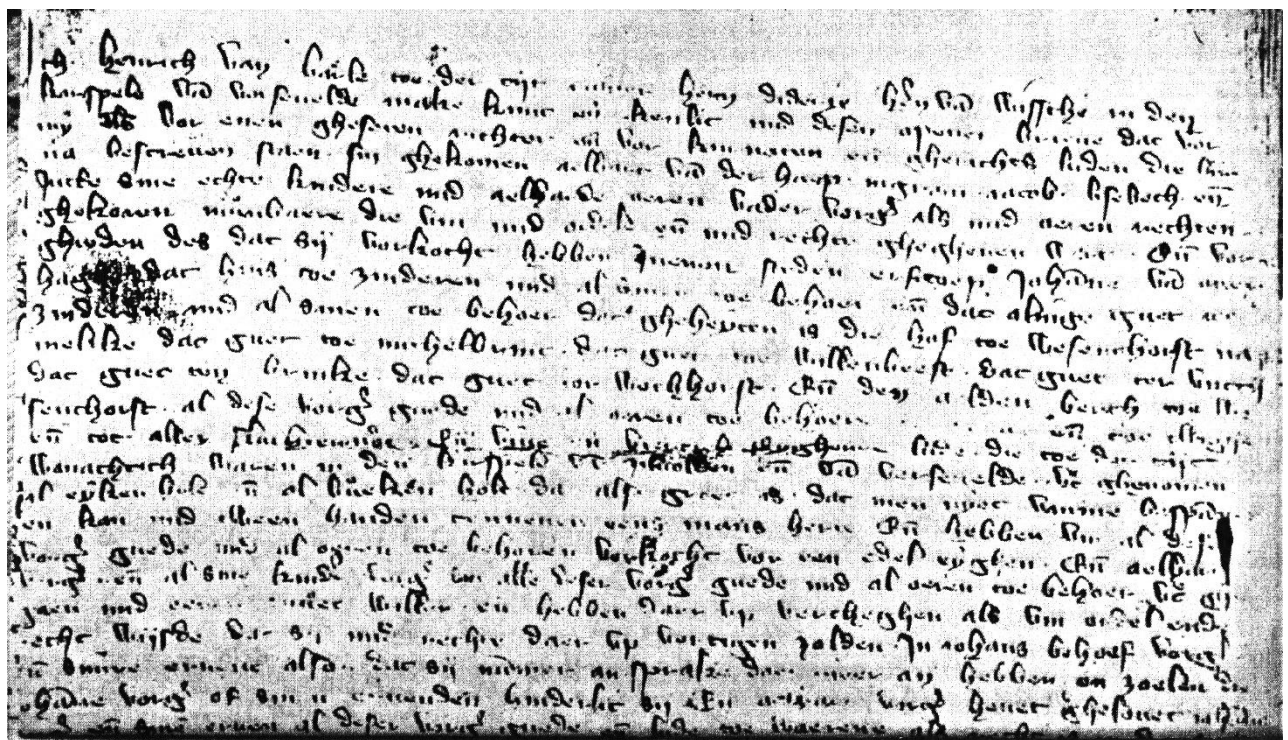
Een ander bewijs is een oorkonde uit 1145. Daarin komt een Alardus van Wesenthorst voor, broer van graaf Gerhardus II van Lohn. Hij moet de eerste van die naam geweest zijn: als zoon van een eerdere van Wesenthorst zou hij geen broer zijn geweest van de graaf van Lohn.

Familienamen bestonden in die tijd niet of waren ondergeschikt. Huizen hadden namen, en de bewoners werden aangeduid met de naam van hun huis. Zo kon Alardus, geboren van Lohn, van Wesenthorst heten na zijn intrek op die burcht. Een andere broer van de graaf, en dus ook van Alard van Wesenthorst, was Godschalk van Varsseveld, bezitter van de burcht aldaar.

Dat de oorspronkelijke Wesenthorst ter plaatse van het latere Sinderen lag, en niet te Gendringen, is pas in 1985 ontdekt door Wartena, de toenmalig archivaris van de gemeenten Aalten, Dinxperlo en Wisch, in een archief ergens in Duitsland⁸. Daarvóór was het idee dat de van Wesenthorsten, die vaak genoemd worden in oorkonden uit de 12^e en 13^e eeuw uit deze streek, alleen gewoond hadden te Gendringen

OORKONDE 1367

Het bestaan van burcht en hof de Wesenthorst blijkt dus uit een door gemeentearchivaris Wartena, in Duitsland in 1985, gevonden oorkonde uit het jaar 1367.

De oorkonde uit 1367

Die oorkonde is een breedsprakig, zoals toen gebruikelijk, bewijs van overdracht van eigendom. Een prijs is in de oorkonde niet genoemd.

Er wordt het huis Sinderen verkocht, met alles wat daar bij behoorde. Dat bijbehorende bestond uit de “alden berch” de Wesenthorst, de hof te Wesenthorst, bestaande uit 5 goederen, en 45 elders wonende eigene lieden. Alle eiken- en beukenhout, ter hoogte van eens mans herz niet meer te omspannen met twee handen, was van de verkoop uitgesloten. De verkoper had dat zwaardere hout kennelijk nog ergens voor nodig.

Berg was toen een gebruikelijk woord voor burcht; in vele oorkonden uit die tijd is die term in die betekenis gebruikt. Vergelijk ook het woord “bergvrede”.

De “alden berch” was dus een oude burcht, eventueel een burchtruïne. Maar hij bestond nog wel, en dus is bij de bouw van het huis Sinderen, een 160 jaar eerder, geen afbraakmateriaal van de burcht gebruikt.

Verkoper in 1367 was Alard van der Haep, koper Johan van Averhagen. Tussen 1200 en 1367 moet een van der Haep, afkomstig van het goed met die naam onder Doetinchem, het goed Sinderen dus hebben overgenomen. Dat kan zijn gebeurd door koop, of huwelijk, of door een erfenis. Opvallend is de naam: Alard, gelijk aan de eerste van Wesenthorst. Dat kan duiden op afstamming, doordat een van der Haep trouwde met een dochter van Sinderen, en een zoon noemde naar een (voor-)vader van zijn vrouw.

Heel lang heeft in deze contreien de gewoonte geheerst dat een eerste zoon werd vernoemd naar de vader van de vader, en een tweede naar de vader van de moeder. En dochters idem naar de beide grootmoeders.

Johan van Averhagen moet afkomstig zijn geweest van het goed Averhagen onder Velp, dat ook een tijdlang in bezit is geweest van de heren van Wisch.

In die kringen was ongeveer iedereen familie van iedereen, en door erfdelingen hadden mensen bezittingen, over grote gebieden verspreid.

Tot de stichting van burcht en hof de Wesenthorst moet dat gebied onbewoond zijn geweest. Het is het typische golvende dekzandlandschap, met hoogten, destijds “horsten” genoemd, en laagten, met hoogteverschillen van één á twee meter.

Erdoor lopen verschillende beken, en destijds hadden die niet zulke nette beddingen als nu. Het water zal zich door de laagten en de begroeiing een weg hebben moeten zoeken naar de Oude IJssel, en zal er weken of maanden over hebben gedaan om die te bereiken, in tegenstelling tot de paar uur die daar nu voor nodig zijn. Als gevolg zullen de laagten vrijwel altijd drassig zijn geweest of onder water hebben gestaan, waardoor het land volkomen onaantrekkelijk was voor vestiging, bij de overvloed van beter land elders voor de weinige mensen van toen. Behalve voor de graaf van Lohn, die misschien een grensvesting wenselijk vond.

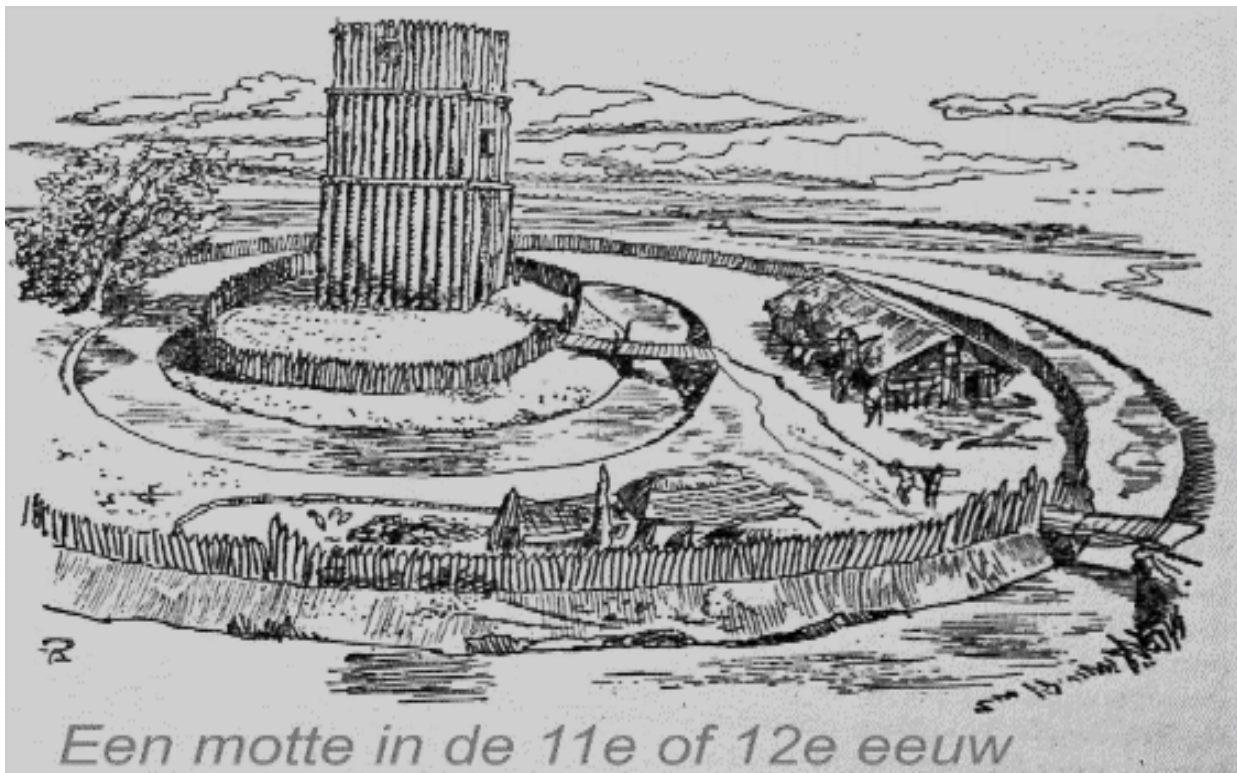
Het gebied moet voor 1100 dus een moerasoerwoud zijn geweest, met de hoogten als enige wat drogere plaatsen. Die hoogten, horsten, werden later de bouwlandkampen.

Bij de stichting van burcht en hof zullen ongetwijfeld ook beddingen van de beken wat zijn uitgegraven, zodat het geheel wat droger werd.

De eerste bewoners van de hof, en het dienstpersoneel van de burcht zullen waarschijnlijk zijn aangevoerd uit het kerngebied van het graafschap Lohn: het al veel langer en uitvoeriger bewoonde hoger gelegen gebied van het tegenwoordige Stadt- en Südlohn, oost van Winterswijk. Misschien ook wel gedeeltelijk uit het bewoonde Varsseveld, voorzover daar mensen gemist konden worden.

De burcht zal de in die tijd gebruikelijke vorm van een "motte" hebben gehad:

een toren (de “donjon”) van rondhout, van twee of drie verdiepingen: de begane grond als stalling voor paarden en bergruimte, de verdieping(en) daarboven als woonruimte voor de burchtheer en zijn familie. De toren staande op een terreinverhoging (de “pol”), gemaakt met grond uit de omringende gracht. Daarbuiten wellicht een boerderij, dan een palissade en opnieuw een gracht. De ingang van de woonruimte was alleen bereikbaar met een ladder, die 's nachts en bij onraad naar binnen werd gehaald.

In de akker, west van de voormalige standplaats van huis Sinderen, bevindt zich een plek nabij de vroegere Scholtenhof³⁶, die de pol genoemd wordt, en waarop tot wat jaren geleden nog een groep bomen stond. Daar moet mogelijk de vroegere standplaats van de burcht gezocht worden. De tekening van de motte, hierboven, zou wellicht een gebruikelijke ligging van de (hier al snel verdwenen) burcht én een boerderij: de (hier nog eeuwen bestaande) Scholtenhof, binnen de grachten, kunnen weergeven.

Er is wel gesteld dat ter plekke van "de Pol" geen burcht kan gelegen hebben, omdat die plek hoger ligt dan de Ziegenbeek, en er daarom geen water naar de gracht(en) geleid had kunnen worden. Misschien had dat toch gekund, door de Ziegenbeek op te stuwten. Maar een grotere kans levert een, nu nog aanwezige, sloot achter langs de betreffende akker, die veel en snel stromend water voert. Mogelijk een verbinding tussen de hoger gelegen Sinderse sloot (op de grens van het noordelijk en zuidelijk deel van het landgoed, op de kaart in hst. 13) en de laag gelegen Ziegenbeek. Die sloot ligt ter plaatse op dezelfde hoogte als de plek die de Pol heet, en zou dus zeer wel de gracht(en) van de burcht hebben kunnen vullen, als die sloot er toen ook was.

Met behulp van een serie grondboringen zou vast te stellen zijn of de plek "de Pol" daadwerkelijk een geslechte pol en een gedempte gracht behelst - of niet. Ook luchtfoto's met behulp van een drone zouden uitsluitsel kunnen geven: vooral tijdens droogte ontstaan kleurverschillen in gewassen, die verschillen in kwaliteit van de groeiplaats aantonen. Patronen in de ondergrond kunnen daardoor zichtbaar worden.

Omstreeks het jaar 1200 kreeg een van Wesenthorst een hoge functie bij de bisschop van Keulen, en als loon een landgoed onder Gendringen.

Ze bouwden er een nieuw huis, dat ze weer Wesenthorst noemden.

Het was een aanzienlijk geslacht: vooral in de Liemers hadden ze zeer veel grondbezit met onderhorige boerderijen

Een kasteeltje van die naam staat er nog steeds, tussen Gendringen en Ulft.

Het oude Wesenthorst moet toen in het bezit zijn gekomen van een van Sinderen, afkomstig van het kasteel van die naam onder Voorst op de Veluwe.

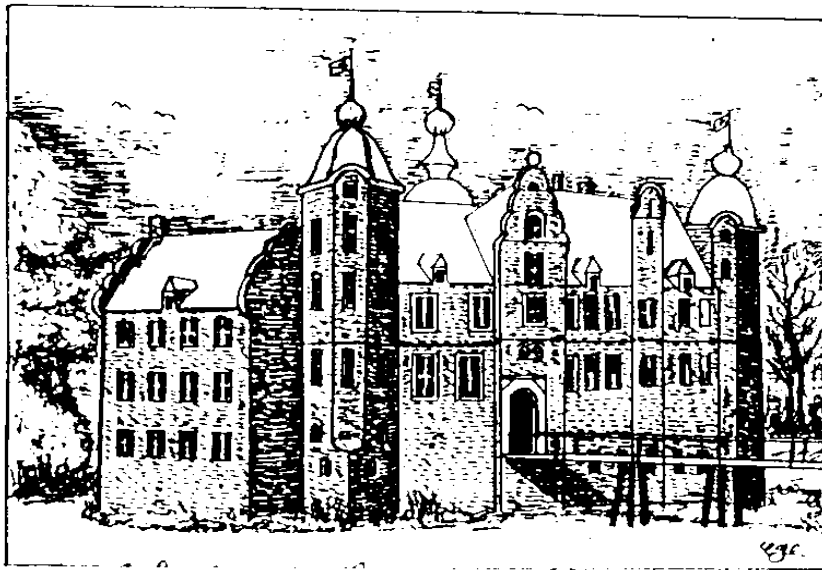
Dat kan gebeurd zijn door huwelijk met een dochter van Wesenthorst, of door koop. Die bouwde naast de oude burcht een nieuw huis, dat hij weer naar zijn ouderlijk huis Sinderen noemde, zoals ook de Wesenthorsten deden onder Gendringen.

Dat deze wisseling van bezitter van Sinderen-Wisch zich afgespeeld moet hebben omstreeks het jaar 1200 is af te leiden uit het feit dat vanaf 1230 van Sinderens optraden als getuigen voor de graven van Lohn, met wie zij op de Veluwe niets van doen hadden.

Op Sinderen-Wisch waren zij onderdanen van van Lohn, en mogelijk door hun huwelijk ook familie.

SINDEREN-VOORST OP DE VELUWE.

Ten oosten van Voorst op de Veluwe heeft een kasteel Sinderen gestaan. Het is al genoemd in documenten uit de 11^e eeuw.³³

Het kasteel Sinderen bij Voorst op de Veluwe.

Dat kasteel was flink wat groter dan dat op ons Sinderen. Het werd in de 19e eeuw afgebroken. Op de plaats van het voormalige kasteel Sinderen te Voorst staat nu een fraaie boerderij, op de terp van weleer, en eronder nog de gewelven van het kasteel

Boerderij "Sinderen" te Voorst, Veluwe.

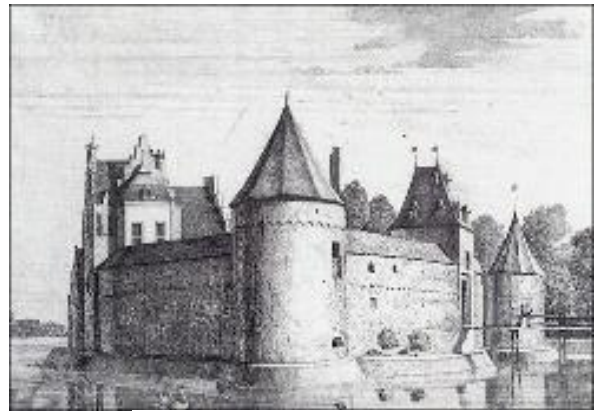
HUIS SINDEREN WISCH.

Andere kastelen in de omgeving (Lichtenberg, Wisch, Schuilenburg, Ulft, Swanenburg) zijn veelvuldig betrokken geweest in verwoestende oorlogen.

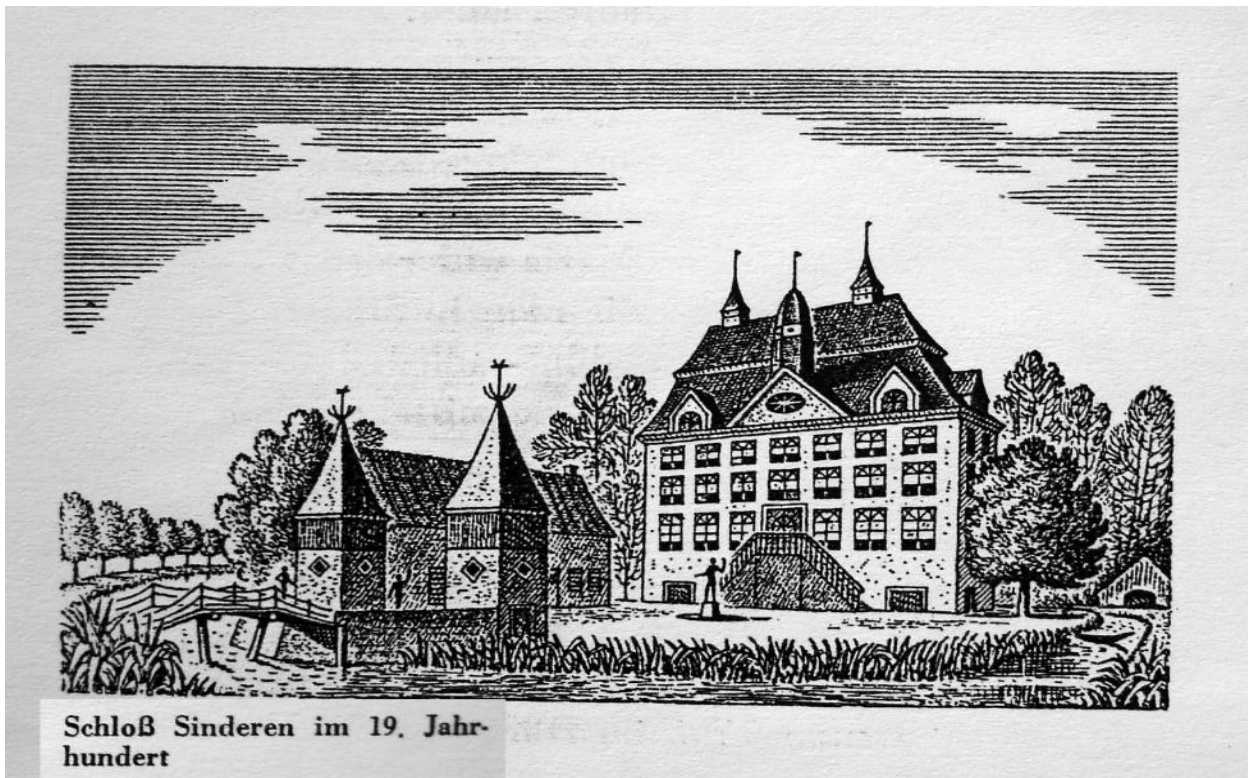
Vooraf in de oorlogen die de hertogen van Gelre vóór 1500 tegen rivalen voerden, met voortdurend wisselende allianties tussen kastelen enerzijds en Gelre of anderen anderzijds. Daarna in de 80-jarige oorlog tegen de Spaanse legers, rond 1600

Voor het huis Sinderen is die betrokkenheid bij oorlogen, voorzover bekend, nooit het geval geweest. Behalve de oorspronkelijke burcht de Wesenthorst is Sinderen dan ook vermoedelijk nooit een verdedigbaar kasteel geweest, zoals bv. de Swanenburg onder Gendringen wel was, maar alleen een adellijk huis, in oudere documenten "havezathe" genoemd.

Het verschil tussen Sinderen en de Swanenburg rond 1700 maakt dat meer dan duidelijk: voor Sinderen geen sprake van een verdedigbaar "kasteel" met een militaire functie.

Ook het, fraaiere, huis in de 19e eeuw illustreert dat.

Tekeningen van huis Sinderen uit het boek over het geslacht Rubel ⁹.

HOF

De bestanddelen van de hof, volgens de oorkonde, waren: het goed Michelbrinc, het goed Wildenbeest, het goed Ontijd, het goed ten Brinke en het goed Weghorst.

Het Michelbrinc behoorde in 1500 al niet meer tot Sinderen, het Salemink (voormalig ten Brinke) nog wel, maar beide behoorden in 1640 tot Wisch.

Van de vijf genoemde goederen bestaan het Michelbrinc en het Wildenbeest nog steeds, zij het gesplitst in meerdere boerderijen. Van twee andere is de vroegere ligging bekend: het Ontijd ongeveer ter plaats van het huidige Boskapelle en de Weghorst ten oosten van het kasteel. Gezien deze verdeling moet het vijfde, ten Brinke, wel gelegen hebben ter plaatse van de huidige Saleminks. Zodat het geheel een logische halve boog vormt met de Ziegenbeek als basis, en de burcht en het latere kasteel in het centrum.

Tegelijk met de burcht zal ook de hof zijn gesticht, een domein met een aantal boerderijen, ter voorziening in de levensbehoeften van burcht- en hofbevolking, plus wat meer om in ruilhandel alle andere benodigdheden (wijn, zout, kleding voor burchtheer en familie, metaal om gereedschap van te maken, enz.) elders te kunnen kopen. Geld was er in de middeleeuwen niet of nauwelijks in omloop.

En o.a. in strijdkrachten: deze burcht aan de grens van het graafschap Lohn met de heerlijkheid Bergh, in wat tot dan moerasoerwoud moet zijn geweest, weinig aantrekkelijk voor bewoning, zal vooral als grenspost zijn bedoeld.

Een hof was in de latere middeleeuwen (ca. 1000-1500) een domein oftewel landgoed met een aantal boerderijen, en een eigen rechtskring, waarvan een “hofscholte” richter en beheerder was namens de eigenaar of hofheer: hier de eigenaar van eerst de burcht de Wesenthorst en later het huis Sinderen.

De gebruikte benamingen duiden op het tevoren onbewoond zijn van het gebied: “Wesenthorst”: een horst waar voorheen wisenten huisden. Michelbrinc: michel was oud Saksisch, de taal van toen, voor groot, en brink voor open plek; dus het goed op de grote open plek. Open plekken in bossen ontsonden toen ook al door stormen en branden als gevolg van blikseminslag (waarna ze, indien niet verhinderd door mensen of grote grazers, langzaam weer bos werden). Of ze werden gemaakt door mensen die bos tot akkers omwerkten. “Wildenbeest” was mogelijk een plek waar voorheen beren of wolven huisden. “Ontijd” (slechte tijding?): wellicht de plek van een fataal ongeval. “Ten Brinke”: het goed op een open plek. “Weghorst”: wellicht de horst waarover de weg naar stamhuis Lohn, en de broer te Varsseveld, liep.

GRENZEN EN INDELING.

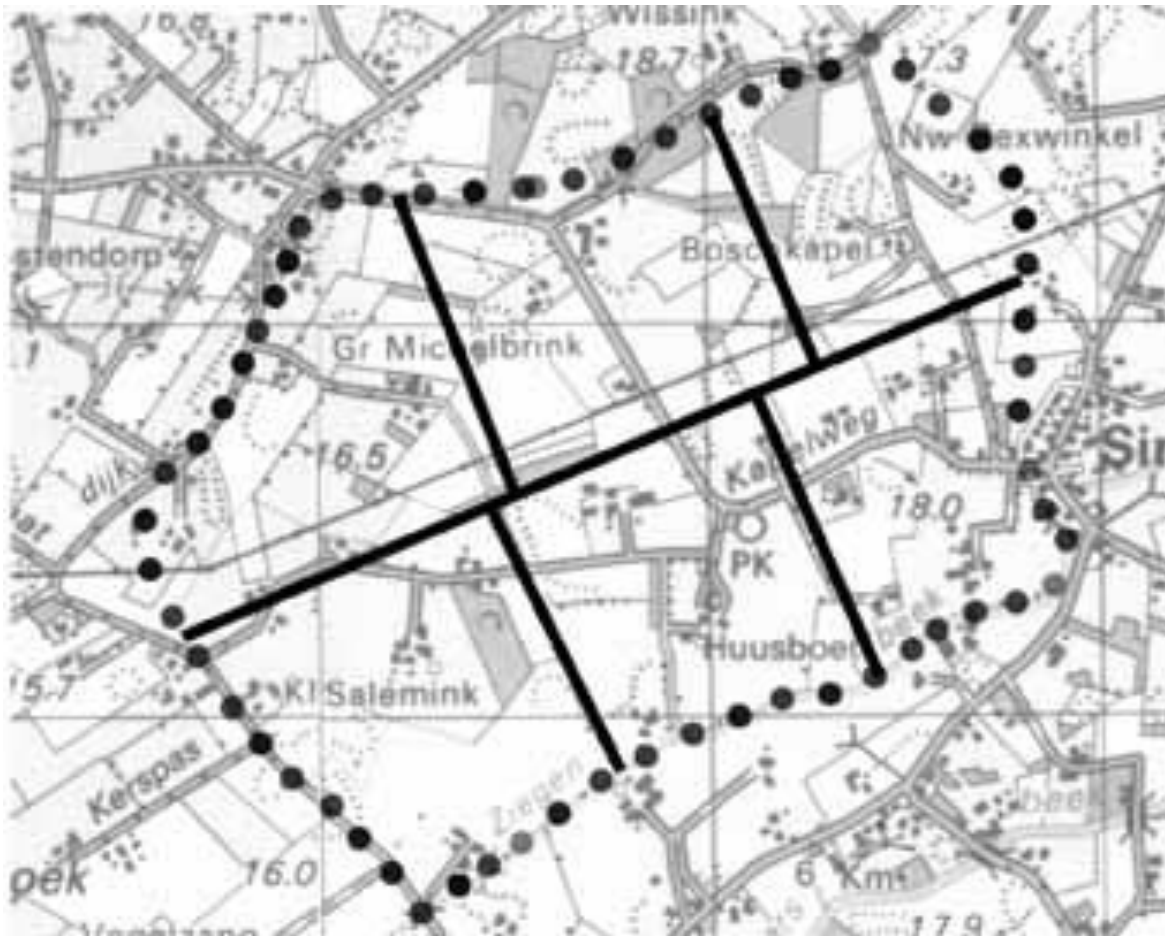
In 1367 zijn slechts de vijf horige hoeven genoemd, en niet de, vermoedelijk toch aanwezige, hoeve, bewoond door de hofscholte. Die hoeve, een deel van de hof dat niet was uitgegeven als horige hoeve, was het "saalland", onder beheer van de hofscholte geëxploiteerd voor de hofheer zelf. De horigen van de vijf hoeven zullen vooral met paardenwerk aan het werk op dat saalland hebben moeten bijdragen.

Dat die zetel van de hofscholte wel bestond, ondanks dat zij niet genoemd werd in de oorkonde van 1367 omdat de aanwezigheid vanzelfsprekend was, is af te leiden o.a. uit het verpondingsregister van 1647, waarin de "Scholtenhof", een later verdwenen boerderij, is vermeld, die stond nabij de "pol"³⁶: de vermoedelijke standplaats van de burcht de Wesenthorst.

Burcht met hof waren vermoedelijk omgrensd door de Ziegenbeek als zuidgrens, tevens grens tussen graafschap Lohn en het graafschap Bergh (waarom het later wel de tweeherige beek werd genoemd), de Bergerslagbeek als noordgrens, ongeveer de Salemink- en de Kroezendijk (ten westen daarvan was eeuwen later nog alles markgrond), en eigendommen (Rexwinkel en Geurink) van andere grootgrondbezitters langs de Sinderseweg.

Zo gezien was de omvang van het complex van burcht en hof ongeveer 300 hectare.

De vijf goederen van de hof worden in 1367 opgesomd als: eerst de drie noordelijke van links naar rechts (op een Noord-gerichte kaart), dan de twee zuidelijke idem, er van uitgaande dat ten Brinke lag ter plaatse van de huidige Saleminks

Grenzen en indeling hof, op recente topografische kaart als ondergrond.

- als we de noordelijke helft van het zo ontstane gebied verdelen in drie evengrote gebieden voor de drie goederen Michelbrinc, Wildenbeest en Ontijd, tegen de noordgrens aan, en naast elkaar van de west- tot de oostgrens
 - als we vervolgens in de zuidwest- en de zuidoosthoek gelijk grote gebieden tekenen voor ten Brinke resp. de Weghorst
 - dan blijft er tussen ten Brinke en de Weghorst een ruimte over ter plaatse van het kasteel. Die ruimte moet wel het saalland zijn geweest: het land dat niet door horige boeren, maar door de bucht- of hofheer of hofscholte zelf werd geëxploiteerd.
- En binnen dat voormalige saalland ligt het tegenwoordige Scholtenveld, waarvan de naam herinnert aan de vroegere Scholtenhof, die iets zuidelijker, west van het kasteel, heeft gelegen³⁶.

Tot nu toe was altijd aangenomen dat de hof te Wesenthorst geen curtis, beheercentrum, bezat, omdat de oorkonde van 1367 alleen de vijf goederen als bestanddelen van de hof vermeldt, en met deze compacte ligging beheer vanuit de burcht goed mogelijk zou zijn. Maar gezien het bovenstaande lijkt de Scholtenhof als zetel van de hofscholte, de beheerder van de hof, wel degelijk als curtis aanwezig te zijn geweest.

Dat hij niet in de oorkonde is genoemd, zal zo zijn omdat bij het noemen van de hof de aanwezigheid van de curtis vanzelfsprekend werd geacht. Zoals ook de hofhorigen niet werden genoemd, omdat zij vanzelfsprekend aanwezig waren, terwijl de 45 elders wonende eigenhorigen wél apart moesten worden vermeld in de koopakte.

5-HORIGHEID.

De bewoners van een hof, en de eigene lieden, waren horigen, eigendom van hun heren. Vrije mensen, alleen eigendom van zichzelf, bestonden in die tijd, buiten de adel en de ook uit de adel afkomstige hogere geestelijkheid, hoegenaamd niet, althans op het platteland. In de in die tijd opkomende steden al wel: “stadslucht maakte vrij”. En later kwam over de hele linie de “derde stand”, de burgerij naast de twee standen adel en geestelijkheid dus, op, en verdween de horigheid.

De bewoners van de hofgoederen waren hofhorigen; zij worden in de verkoopakte van 1367 niet afzonderlijk genoemd, omdat zij vanzelfsprekend aanwezig waren en deel uitmaakten van de verkoop. De “eigene lieden” waren eigenhorigen, niet wonend binnen de hof. Zij moesten wél uitdrukkelijk in de verkoopakte worden genoemd.

Er was verschil tussen hofhorigen en eigenhorigen. De hofhorigen hadden meer rechten. Zij waren vast verbonden aan het goed dat zij bewoonden en gebruikten, mochten dat niet verlaten, maar konden ook niet daarvan verwijderd worden tenzij na ernstige misdragingen. Zij hadden een erfelijk recht op het gebruik van het horige goed.

Zij vormden een eigen rechtskring. Op de jaarlijkse hofdag daarvan werden alle overtredingen en geschillen binnen de hof behandeld, tussen de hofbewoners onderling maar ook tussen hen en de hofheer. Alle horigen in de hof waren verplicht de hofdag bij te wonen. Die hofheer was formeel rechter/voorzitter, maar meestal liet hij dat over aan zijn rentmeester, de hofscholte, de beheerder van de hof. Die voorzitter was niet degene die recht sprak, hij had slechts te zorgen voor een goed verloop van de zitting. Hij had twee of meer van de voornaamste horigen als bijzitters of keurnoten, en die formuleerden de uitspraak op elke aangebrachte kwestie. De ommestand, de overige hofhorigen, moesten die uitspraak echter goedkeuren; keurden zij die in meerderheid af dan moest een andere uitspraak volgen.

Soms werden die uitspraken schriftelijk vastgelegd, als een steeds groeiend wetboek, geldend voor volgende hofdagen. Zodoende werd willekeur bij de gerechtelijke uitspraken uitgesloten. Waar geen schriftelijke vastlegging plaatsvond, werd vaak gebruik gemaakt van in een andere hof wel vastgelegd hofrecht.

Zo weten wij veel van de hofregels en de hofdagen uit het hofrecht dat in de hof van Lohn vanaf ca. 1300 eeuwenlang is vastgelegd en altijd bewaard gebleven.^{20,21}

Hofhorigen hadden het niet slecht. Hun rechten en verplichtingen lagen vast, waren onveranderlijk. Zij moesten bij wijze van pacht een deel van hun productie aan de hofheer afdragen. En daarnaast van tijd tot tijd hand- en spandiensten verrichten: werkzaamheden voor de hof- en burchtheer, vooral aan- en afvoer van goederen met kar en paard.

Doordat in de loop van de tijd opbrengsten van de boerderijen stegen en ook de prijzen van de producten, terwijl hun verplichtingen onveranderd bleven, steeg hun welvaart voortdurend.

In de 14e en 15e eeuw werden geleidelijk alle hoven opgeheven. Omdat er weer geld in omloop kwam inplaats van de ruilhandel, werd het voor de eigenaren voordeliger hun horigen vrij te maken en de boerderijen aan hen te verpachten. In tegenstelling tot de vaste hofrechten was pacht opzegbaar, konden pachtsommen worden verhoogd, en was ook splitsing van goederen mogelijk.

In de hof van Bredevoort/Winterswijk echter wisten de hofhorigen deze verandering tegen te houden, en hun positie te behouden tot tegen 1800 toe. Door hun toenemende welvaart konden zij, naast het gebruikte horige goed, land tot eigen, privé, bezit bijkopen.

Sommige bezaten op het eind tot 600 ha., en hadden daarop zelf een aantal pachters: zij waren de beroemde scholtenboeren van Winterswijk.

Om hun rijkdom werden zij door hun omgeving scholten genoemd, naar de belangrijke functie van de hofscholte vroeger, die in dat gebied al lang vervangen was door de rentmeester van de drost, de regeerder van de heerlijkheid Bredevoort. Terwijl zij in werkelijkheid nog steeds horigen waren, met de vanouds geldende rechten en plichten.²⁶

Eigenhorigen – de “eigene lieden” in de oorkonde van 1367 - hadden minder rechten dan de hofhorigen, hun positie ging meer in de richting van lijfeigenen.

Zij waren nakomelingen van hofhorigen. Omdat splitsing van hofgoederen onmogelijk was volgens de hofregels, konden altijd slechts twee kinderen van een hofhorige opvolgen: de oudste zoon op het eigen goed, en een dochter als echtgenote op één van de andere goederen.

Waren er meer kinderen volwassen geworden, wat lang niet altijd het geval was omdat de kindersterfte in die tijd zeer hoog was, moesten die anderen elders hun kost verdienen, of bij de hof-/burchtheer tot het huispersoneel gaan behoren.

Zij bleven eigendom van hun heer, en dat moest elk jaar bevestigd worden door betaling van een, meestal klein, hoofdgeld.

Eigenhorigen met capaciteiten konden soms tot grote hoogte stijgen.

Zo is er een koopakte uit 1335²⁴ waarin Winrich van Wesenthorst te Gendringen aan de graaf van den Bergh het Sibertsgoed te Mechelen verkoopt, plus een honderdtal eigenhorigen en dienstlieden, waaronder bv. Frederick van Doesborch, die een hoge functie had bij het bisdom Utrecht. Maar ook hij bleef, net als alle anderen, eigendom van een heer, en kon worden verhandeld.

Zoals trouwens tegenwoordig voetballers tussen clubs worden verhandeld en zelfs eigendom van de club worden genoemd, en ook het personeel van een bedrijf, dat wordt verkocht, met dat bedrijf pleegt over te gaan naar de nieuwe eigenaar.

Zij zijn dan wel niet eigendom van de bedrijfseigenaar, maar staan onder contract, en zo groot is het verschil daarvan met de vroegere horigheid niet.

Horigheid heeft niet altijd bestaan.

In vroeger eeuwen waren vrije mensen horig geworden doordat machtig geworden personen vrije mensen daartoe konden dwingen, maar ook wel doordat vrije mensen, die het niet konden bolwerken, zich vrijwillig in horigheid begaven om zo bescherming en een zekerder bestaan te verkrijgen.

Nog vroeger werden in de vrijwel permanente stammenoorlogen gevangenen tot slaven van de overwinnaar (voor eigen gebruik, maar meer nog voor verkoop aan heel europa doortrekkende Romeinse handelaren), welk slavendom zich later tot horigheid ontwikkelde.

Horigen mochten niet trouwen zonder toestemming van hun heer/eigenaar, en alleen binnen de kring van horigen van dezelfde heer.

Zij hadden de verplichting “hun heer te winnen goed en bloed”: niet alleen goederen of geld en diensten te leveren, maar ook te zorgen voor nieuwe horigen door het krijgen van kinderen.

Kinderen van horigen waren altijd horig aan dezelfde heer als hun ouders.

Vandaar de verplichting van huwelijk binnen de eigen “echte”, de eigen horigenkring van één heer. Maar soms kon er op verzoek met een horige uit een andere echte worden getrouwd, als beide heren overeenstemming bereikten over een ruil van horigen.

6-DE BEZITTERS VAN HET HUIS SINDEREN.

Wesenthorst alias Sinderen is in de bijna 800 jaren van zijn bestaan achtereenvolgens bezit geweest van een aantal families:

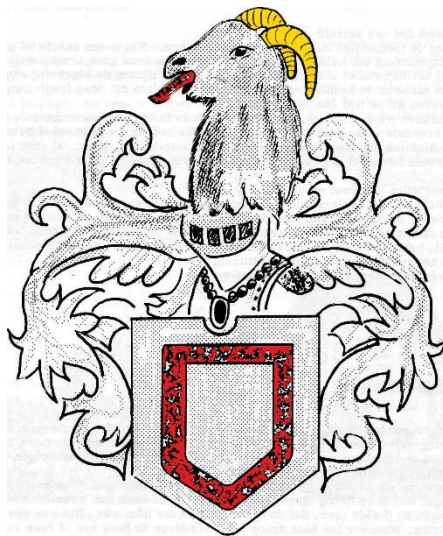
-----ca. 1100: stichting van de burcht de Wesenthorst, als grenspost van het graafschap Lohn, in vrijwel zeker onbewoond gebied: moerasoerwoud. Eerste bezitter is Aalhart van Wesenthorst, broer van graaf Gerhard II van Lohn. Tegelijk zal ook de hof te Wesenthorst zijn gesticht, zodat een economisch zelfstandig geheel ontstond.

-----ca. 1200? De Wesenthorsten verlaten hun, waarschijnlijk vervallen, houten, burcht voor een nieuw huis de Wesenthorst onder Gendringen. Het oude goed wordt waarschijnlijk overgenomen door een lid van het geslacht van Sinderen uit Voorst op de Veluwe (door koop of huwelijk/erfenis), die een nieuw huis naast de oude burcht bouwt en dat noemt naar zijn geboortehuis.

Vanaf 1230 komen van Sinderens voor in een aantal oorkonden als getuigen voor de graaf van Lohn, waarmee van Sinderens op de Veluwe niets van doen hadden.

Vele schrijvers over Sinderen-Voorst vermelden een familiewapen, en namen van leden van dat geslacht: Albertus, Rodolfus, Arnoldus, Wolter, Willem, Jan en Dirk van Sinderen, en tekeningen van huizen, alles “behorend tot Sinderen-Voorst”. Andere schrijvers, over Sinderen-Wisch, vermelden *dezelfde* gegevens als behorend tot Sinderen-Wisch.

Het is nog niet gelukt volledig op te helderen wat waar is en wat niet waar.

Kobes schrijft in zijn “kleine historie van de buurtschap Sinderen”¹¹: “Dit is het wapen van het oude adellijke geslacht van Sinderen. Op verschillende oorkonden is het gebruikt als zegel, o. a. 1363 heer Wolter van Sinderen, 1375 Willem van Sinderen, 1484 heer Jan van Sinderen Het is een effen hartschild van zilver, omgeven door een rode rand. Boven het vizier staat de kop met hals van een (Siegen) bok, de horens van goud, kop en hals van zilver. De uitgestoken tong is rood en heeft als symbool: "Ik heel alle wonden". Het geheel is omhangen met Gelders eikenloof. Op het vaandel van de Oranjevereniging te Sinderen is dit wapen aangebracht”.¹¹

Echter: J. B. Rietstap schrijft in zijn standaardwerk “De Wapens van den Nederlandschen Adel” uitdrukkelijk dat dit het wapen is van het stamhuis bij Voorst. En een Willem van Sinderen moest in 1360 zijn goederen, en in 1362 ook zijn huis, beide te Voorst, afstaan, wegens een conflict met de hertog van Gelre. Duidelijk waren er vanaf ca. 1200 twee vestigingen van het geslacht van Sinderen.

Overigens is het mogelijk dat de van Sinderens-Wisch het wapen van hun geboortehuis zijn blijven gebruiken.

Maar de conclusie van Kobes en anderen dat de naam van de Ziegenbeek zou zijn afgeleid van dit familiewapen van de van Sinderens kan niet juist zijn: vermoedelijk is de naam Ziegenbeek veel ouder dan de aanwezigheid van van Sinderens op Sinderen-Wisch.

-----Tussen 1200 en 1367 wordt het geheel overgenomen (ook weer door koop of huwelijk/erfenis) door een van der Haep, afkomstig van het goed van der Haep onder Doetinchem.

-----1367 Alard van der Haep verkoopt aan Johan van Averhage (afkomstig van het goed Averhage onder Velp) het huis Sinderen, met als toebehoren de oude burcht de Wesenthorst (waarschijnlijk een ruïne), de hof te Wesenthorst (bestaande uit vijf goederen/boerderijen), en 45 eigenhorigen (buiten de hofhorigen op de hof), en, vermoedelijk, de scholtenhof.

Tijdens de bewoning door de van Averhagens traden verschillende veranderingen op. Uit een overzicht van de situatie in het jaar 1500 blijkt het westelijk deel van het landgoed, de goederen Michelbrinc en ten Brinke, niet meer bij Sinderen te behoren; in 1518 maken zij deel uit van een lijst van erfpachtboerderijen van Wisch.

Verder blijkt Sinderen, dat volgens de oorkonde van 1367 nog “een vrij en adellijk goed” was, in 1500 een leen van Bergh.

Mogelijk was in de tussentijd wrijving ontstaan tussen Wisch en zijn onderdaan van Averhagen, waarop de laatste zijn bezit “opdroeg” aan de graaf van Bergh en het in leen terug ontving. Op die wijze kreeg hij bescherming van zijn nieuwe leenheer tegen Wisch, en kon hij onder bepaalde verplichtingen tegenover Wisch uitkomen.

-----Het verdere is ontleend aan D. Kobes: "De geschiedenis van het Huis Sinderen en zijn bewoners" in: "Bloemlezing uit de historie der gemeenten Aalten, Dinxperlo en Wisch"¹¹, pag.175 tot 217:

-----1500 Willem van Averhage is bezitter. Dochter Anna is getrouwd met van Mallinckrodt, legerofficier voor Gelre; zij wonen niet op Sinderen, maar op het Silvoldse Lichtenberg.

-----1521 Agnes van Mallinckrodt, kleindochter van Willem van Averhage, erft, en trouwt 1525 met van Bodlenberg.

-----1577 Willem van Bodlenberg, zoon van Agnes, erft.

-----1610 Bertram van Bodlenberg, zoon van Willem, erft. Koopt 1584 Wissinckslag van Bergh.

-----1617 Ida van Bodlenberg, dochter van Bertram, 3 jaar oud, erft; zij trouwt 1634 met van Palland.

-----1642 verkoop aan Jonker Johan Gijgink uit Doesburg.

Zoals op onderstaande kaart¹⁶ te zien grensde de boerderij Geurink aan de Sinderse landerijen. De Geurink was eigendom van de Varsseveldse kerk.

In 1648 ontstond er een conflict over een appelboom op de grens van de Geurink en de Ontijd, pachtboerderij van Sinderen.

Volgens Gijginck stond die op zijn grond, volgens Wessel Geurink, de pachter van de Geurink (en ook van het Sinderse Ontijd!, zie hst 12) op zijn kerkengrond.

Er ontstond een proces voor het hof te Arnhem tussen Gijginck en de Varsseveldse kerk. Dat proces liep van 1649 tot 1674, en de uitslag was dat de kerk gelijk kreeg en dus tot eigenaar verklaard werd van de bewuste appelboom en de grond waarop die stond¹¹.

De foto toont de portretten van deze Johann Engelbert, en zijn tweede vrouw Helena Antoinetta Charlotta Voss, dochter van de vorige bezitter van Sinderen.

De jaren onder de Ruebels voerden kasteel en landgoed een wisselend bestaan. Soms werd het goed beheerd en kon het grondbezit worden uitgebreid. Soms was er geldgebrek, en moest er grond worden verkocht.

In een inventarisatie ter verdeling van de erfenis van de in 1812 overleden Johan Engelbert, de eerste Ruebel op Sinderen, zijn de jaarlijkse opbrengsten gesteld op: aan graan f 4448; aan hout, takkenbossen en houtskool f 575; aan pachten f 6043. Totaal dus f 11.067.

De waarde van de grond was f 174.500; huis en bedrijfsgebouwen f 119.000; bedrijfsinventaris en voorraden f 59.500 Totaal f 353.000.

In de bewaard gebleven papieren omtrent deze erfdeling¹⁰ komt een bijzonderheid voor: de weduwe kon niet erven vanwege een clause in het testament van haar schoonvader.

Dat testament behelsde een fideicommiss: een clause die verplichtte de erfenis telkens in zijn geheel weer door te geven aan volgende Ruebel-erfgenamen, het was strikt verboden deze in handen te laten komen van lieden buiten die familie. Omdat Johan Engelbert en Helena Voss geen kinderen hadden zou de erfenis van haar man die aan Helena toeviel na háár overlijden in handen komen van háár erfgenamen, buiten de familie Ruebel dus. Het testament waarbij haar echtgenoot van zijn vader had geërfd verbood dat. Zij moest verder leven van toelagen van haar stiefzoon, en/of van eigen bezit, van haar eigen ouders geërfd.

-----1812 Johan Gottfried Ruebel, zoon van Johan Engelbert, erft

Deze tweede Ruebel van Sinderen, bezitter van 1812 tot 1861, was eerst een enthousiast exploitant van het landgoed. In de zuidelijke helft, 110 ha., ruimde hij alle pachtboerderijen op en exploiteerde het land zelf. Op grote landbouwpercelen verbouwde hij graan en aardappels. Hij fabriceerde daarvan jenever, die hij zeer winstgevend verkocht.

Ook hield hij 80 runderen, en een grote kudde Spaanse spiraalhoorn schapen.

De zaken gingen zo goed dat hij in 1820 het goed Wissink van 42 ha., tot dan eigendom van particulieren maar voorheen van Bethlehem, kon aankopen.

Later verloor hij echter zijn belangstelling, ging steeds meer feesten met vrienden in de grote steden in het Roergebied, en liet de bedrijfsvoering over aan zijn personeel. Dat gebruikte al gauw meer van het eigen product dan goed was, en het bedrijf verviel totaal. In 1832 verkocht hij de noordelijke helft van het landgoed, 108 ha., voor f30.000 aan Baron van Pallandt van Walfort te Arnhem, die eerder ook al een aantal boerderijen bij Varsseveld had opgekocht. De boerderijen in dat Noordelijke deel waren: Wissink, Rougoor, Wildenbeest, Boskapelle, Ottenhuis, het Raa, en het Scholtenbos

-----1861 August Ruebel, zoon van Johan Gottfried, erft. Hij had geen belangstelling voor exploitatie van een landgoed, staakte de jeneverstokerij, en verkocht kasteel en restant van het landgoed in 1878 aan Louis van Schuylenburch van Keppel, familie van de van Schuylenburchs van Wisch. Die sloopte het huis, en bouwde van de afbraak vijf boerderijen in de plaats van de kort na 1812 gesloopte boerderijen.

August vertrekt dan met vrouw en kinderen, uiteindelijk naar Bentheim.

-----1880 Louis van Schuylenburch overlijdt, en zijn weduwe, barones van Boetzelaar, erft o.a. Sinderen, maar draagt dat in 1882 over aan twee dochters, beide getrouwd met een van Boetzelaar, zoons van een broer van de barones¹³.

----- 1883 tweede en uiteindelijke uitverkoop van het restant van het landgoed, in 11 percelen, aan boeren, door erfgenamen van van Schuylenburch ^{13, 27}. Het landgoed bestaat niet meer.

Het huis Sinderen is in de omgeving altijd kasteel genoemd. Dat was het in feite niet: een kasteel is in principe een fort, verdedigbaar, ongenaakbaar van buitenaf. Sinderen was een adellijke woning.

VAN DEN BOETZELAAR EN VAN SCHUYLENBURCH IN DE HEERLIJKHEID/GEMEENTE WISCH.^{12 13 14}

1. De Pol.

Tot voor kort lag in Varsseveld, aan de Lichtenvoordseweg tegenover de Olde Wehme, de boerderij de Pol. Op oude kaarten van Varsseveld en omgeving staat ter plekke een kasteel ingetekend.

In het verpondingsregister van 1647 heet het “t’Huis Den Poll, eigenaar van den Boetselaer”, huurwaarde F33.- Ter vergelijking: hetzelfde verpondingsregister vermeldt de Havesaet Sinderen; huurwaarde “vergeleken met het huis Den Poll, gehorende Boetselaer”, F36.-

De Pol was kennelijk verhuurd, de werkelijke huurprijs kon in het verpondingsregister worden overgenomen. Sinderen daarentegen werd door de eigenaar bewoond; de huurwaarde daarvan moest dus worden getaxeerd.

Hoewel de Pol in het verpondingsregister niet, zoals Sinderen, een havezate wordt genoemd, is de huurwaarde bijna gelijk. En het archief van Wisch vermeldt in 1652 een belening door Wisch aan Jonker Willem Jacob van den Boetzelaer van het goed ten Polle als havezathe¹.

Willem Jacob leefde volgens² van 1580 tot 1646. Hij kan dan niet in 1652 beleend worden; bedoeld zal zijn Albert Jacob (1618-1654), de oudste nog levende zoon van Willem Jacob bij zijn overlijden in 1646, die dan in 1652 zijn vader als leenman opvolgt.

Willem Jacob was drost in het graafschap Bergh, en bewoonde de havezate Boetzelaersborg in ‘s Heerenberg. Zijn overgrootvader Steven van den Boetzelaer (1470-1536) en grootvader Rutger van den Boetzelaer (1513-1580) waren drost en richter in de heerlijkheid Wisch, en mogelijk is toen de Pol in dat geslacht gekomen. Zij woonden echter in ‘s Heerenberg: zij waren dus vermoedelijk in dienst van de graaf van den Bergh, ook half-heer van de heerlijkheid Wisch. Zij en de heren van kasteel Wisch, de andere halfheren van de heerlijkheid, hadden meestal elk een drost aangesteld. Rutger maakte een grote sprong voorwaarts door te trouwen met Anna Schenk van Tautenburg, dochter van Willem Schenk, vrijheer tot Tautenborgh, heer tot Kortenplan en medeheer tot Wendisch Eschenbach, en Margriet van Gorka, gravin van Rebersreuth.

Vermoedelijk daardoor droegen zijn kinderen en hun nakomelingen de titel Jonkheer. Hij moet ook de Pol hebben verkregen, dan wel verheven tot een adellijk goed, want zijn zoon Oswald (1556-1627) heet voluit Jonker Oswald van den Boetzelaer, heer van Tautenburg, then Poll en medeheer van Wendisch Eschenbach.

De enige zoon van Oswald is dan de bovengenoemde Willem Jacob, voluit Jonker Willem Jacob van den Boetzelaer tot Toutenburg, heer van then Poll en den Boetzelaersborch, medeheer van Wendisch Eschenbach.

Willem Jacob's zoon Albert Jacob, voluit slechts Jonker Albert Jacob van den Boetzelaer, sterft in 1654 ongehuwd, zijn broer Hendrik Floris (1622-1662), voluit weer Jonker Hendrik Floris van den Boetzelaer, heer tot Wendisch Eschenbach en Poll, wordt daarop in 1660 met de Pol beleend, en na diens kinderloos overlijden diens zuster Jonkvrouw Elisabeth van den Boetzelaer, vrouwe van Wendisch Eschenbach en then Poll (1617-1687). Na haar overlijden wordt Baltasar van Nijvenheim, haar zoon of anderszins familie van haar eerder overleden man, leenman. Hij verkoopt het leenmansrecht in datzelfde jaar 1687 aan Johan Frederick van Baer van de Slangenburgh.

In het kadaster van 1832 is de Pol een pachtboerderij van Wisch, met een huurwaarde van het huis van F12. Ter vergelijking: het nabijgelegen Hofshuus heeft dan een huurwaarde van F24.

Wanneer de overgang van havezate naar boerderij heeft plaatsgevonden, is nog niet bekend.

2. Schuylenburch

In 1812 koopt Francois Pierre Guillaume van Schuylenburch (1767 's Gravenhage - 1818 Veur), heer van Bommenede, het kasteel de Schuilenburg bij Silvolde van de "Domeinen", die het bezaten sinds de hertog van Gelre (die ook koning Philips II van Spanje was) dat bezit was ontnomen door de in 1581 ingestelde republiek.

Vóór 1812 was er geen enkele relatie tussen het geslacht van Schuylenburch en de Schuilenburg. Francois Pierre Guillaume stamt uit een regentengeslacht te Wijk bij Duurstede (rond 1600) en later te den Haag. Hij wordt in 1815 als eerste van zijn lijn in de adelstand verheven, met de titel van Jonkheer. Zijn zoons uit een eerste huwelijk overlijden kinderloos.

Zijn tweede vrouw is Johanna Philippina van Herzele (1777-1858).

Hun enige zoon Louis (1808-1880) trouwt in 1837 met Wilhelmina Aletta Johanna barones van Boetzelaer (1817-1898).

Zij is een zeer ver familielid van Willem Jacob hierboven onder 1: Rutger, heer van de Boetzelaer (bij Kalkar), ridder, die leefde van 1278 tot 1340, was hun laatste gezamenlijke voorvader ¹³.

De grootvader van Wilhelmina Aletta Johanna krijgt in 1819 van de koning van Holland de titel van baron voor zich en zijn nakomelingen, op grond van de titel "vrijheer des Heiligen Roomschen Rijks", de voorvader Wessel (1562-1632) voor zich en zijn nakomelingen door de Duitse keizer verleend.

Louis van Schuylenburch koopt in 1839 kasteel de Ulenpas te Keppel, en woont daar sedertdien met vrouw en kinderen. Hij heet heer van Bommenede en de Ulenpas.

Hij koopt in 1878 ook kasteel en landgoed Sinderen. In het kadaster (waar hij Lodewijk Frans wordt genoemd inplaats van Louis) wordt hij na zijn dood in 1880 doorgestreept als eigenaar en vervangen door zijn weduwe "Willemina Mette Johanna van Boetzelaar". In 1882 gaat dat eigendom volgens het kadaster over op 7 van Boetzelaers gezamenlijk: Willem Carel, Lodewijk Willem, Cornelia, Wilhelmina Elisabeth Charlotte, Godfried Leonard, Karel Wessel Theodorus en Hendrik Johan Herman, "allen minderjarig". Volgens ¹³ zijn zij resp. een zoon (Willem Carel, geboren 1845) en 6 kleinkinderen (geboren 1866-1876) via een andere zoon, van Christiaan Willem Johan van Boetzelaer, broer van Wilhelmina Aletta Johanna, lid van de provinciale staten van Utrecht en wonende te De Bilt. Alleen de 6 kleinkinderen zijn dus minderjarig.

De vrouw van Willem Carel, en de reeds overleden moeder van de andere zes waren van Schuylenburchs: dochters van Louis. Sinderen was dus de erfenis van Louis voor zijn twee dochters.

In 1883 wordt het huis met een deel van het land verkocht aan Willem Seinhorst, het overige land in delen aan een aantal anderen.

Het huis heeft, volgens het kadaster, in 1878 nog een huurwaarde van F950, (in 1832: huis F180, geneverstokerij F400), in 1879 van F160: vermoedelijk is in 1878 al begonnen met huis en bijgebouwen af te breken, en van de afbraak 5 nieuwe boerderijen te bouwen.

Johanna Philippina van Herzelee, sinds 1818 weduwe van Francois Pierre Guillaume van Schuylenburch, koopt in 1853 kasteel Wisch en het bijbehorende landbezit (van de erven van Nagell), en, samen met zoon Louis, in 1832 huis en huisperceel en de heerlijkheidsrechten van de Lichtenberg (van Maurits ten Brink).

Na haar overlijden in 1858 erft haar zoon Louis van Schuylenburch, wonend op zijn eigendom de Ulenpas te Keppel, de Schuilenburg en de Lichtenberg; Wisch daarentegen komt aan Willem Lodewijk van Schuylenburch (1845-1902), de enige zoon van Louis.

Opvolger van Willem Lodewijk als heer van Wisch is zijn vierde zoon Wigbold Albert Willem (1872-1945). Diens oudste zoon Richard F. A. W. A. W. L. (1898-1944) sterft vóór zijn vader, waardoor de dochter van Richard, Olga Mary Inez van Schuylenburch (1927-), Wigbold opvolgt als vrouwe van Wisch.

Zij trouwt 1949 met Jhr. Louis Philippe Vegelin van Claerbergen, waarmee een einde komt aan ca. 100 jaar van Schuylenburchs op Wisch.

De derde zoon van Willem Lodewijk: Frank Lodewijk Willem van Schuylenburch (1870-1943) wordt heer van de Schuilenburg en de Lichtenberg.

De Lichtenberg is in 1860 afgebroken en in 1906 is het huisperceel verkocht aan Herman Wensink te Westendorp.

Frank blijft kinderloos, en vermoedelijk daardoor vervalt de Schuilenburg aan Wisch.

De tweede zoon wordt heer van Bommenede en Ulenpas, hij is ook burgemeester van achtereenvolgens Bennebroek en Noordwijkerhout.

De eerste zoon sterft ongehuwd, 32 jaar oud, in Marseille.

De vijfde en laatste zoon wordt slechts 7 dagen oud.

Overzicht:

Francois van Schuylenburch, 1767-1818 (koopt 1812 de Schuilenburg); tr Johanna van Herzelee, 1777-1858 (koopt 1832 de Lichtenberg, 1853 Wisch)

Louis, 1808-1880 (koopt 1839 de Ulenpas (Keppel), in 1878 Sinderen. Erft Schuilenburg en de Lichtenberg in 1858). tr Barones van Boetzelaar, 1817-1898

Willem, 1845-1902 (erft Wisch van grootmoeder 1858), 2 dochters, trouwen met 2 zoons van oom van Boetzelaar, erven Sinderen 1880.

Wigbold, 1872-1945 (erft Wisch); X, erft 1880 de Ulenpas; Frank, 1870-1943, erft 1880 de Schuilenburg (en de Lichtenberg?)

Richard, 1898-1944,

Olga, 1927-(erft Wisch, tr. Vegelin van Claersbergen)

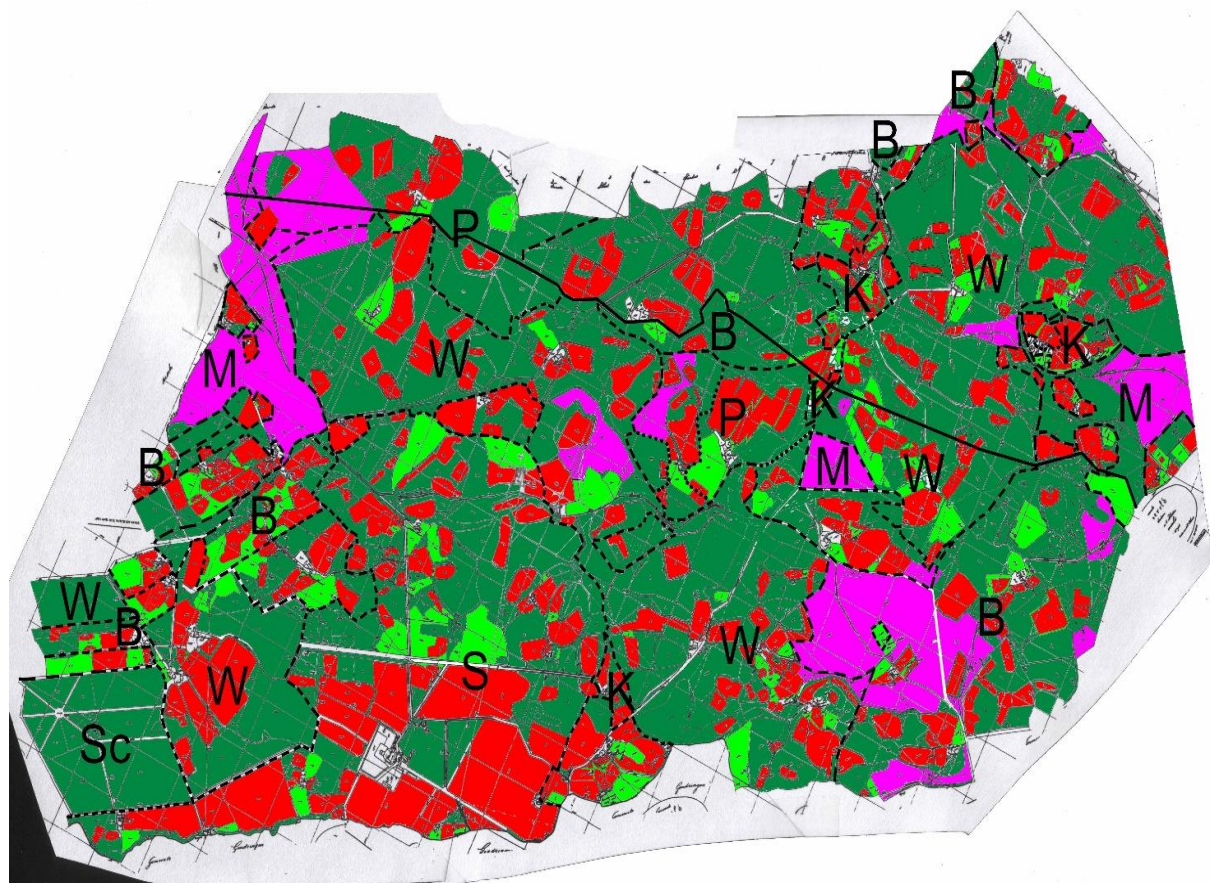
7-HET LANDGOED.

HET LANDGOED NA 1367

In het overzicht van de bezittingen uit 1500 van Sinderen wordt ook de Scholtenhof genoemd, die in 1367 als zetel van de hofscholte niet apart werd vermeld. De Ontijd was toen vervangen door de Boskapel, en er waren wat kleinere boerderijen of dienstwoningen bijgebouwd. Het westelijk deel, de goederen ten Brinke en Michelbrinc, waren toen niet meer van Sinderen, maar van Wisch. Volgens het verpondingsregister van 1645 is het Wildenbeest particulier bezit, maar in 1808 behoort het weer tot Sinderen. Er zijn dan nog meer boerderijen bijgebouwd binnen de grenzen van 1500, maar in 1820 is het landgoed ook uitgebreid door het Wissink bij te kopen.

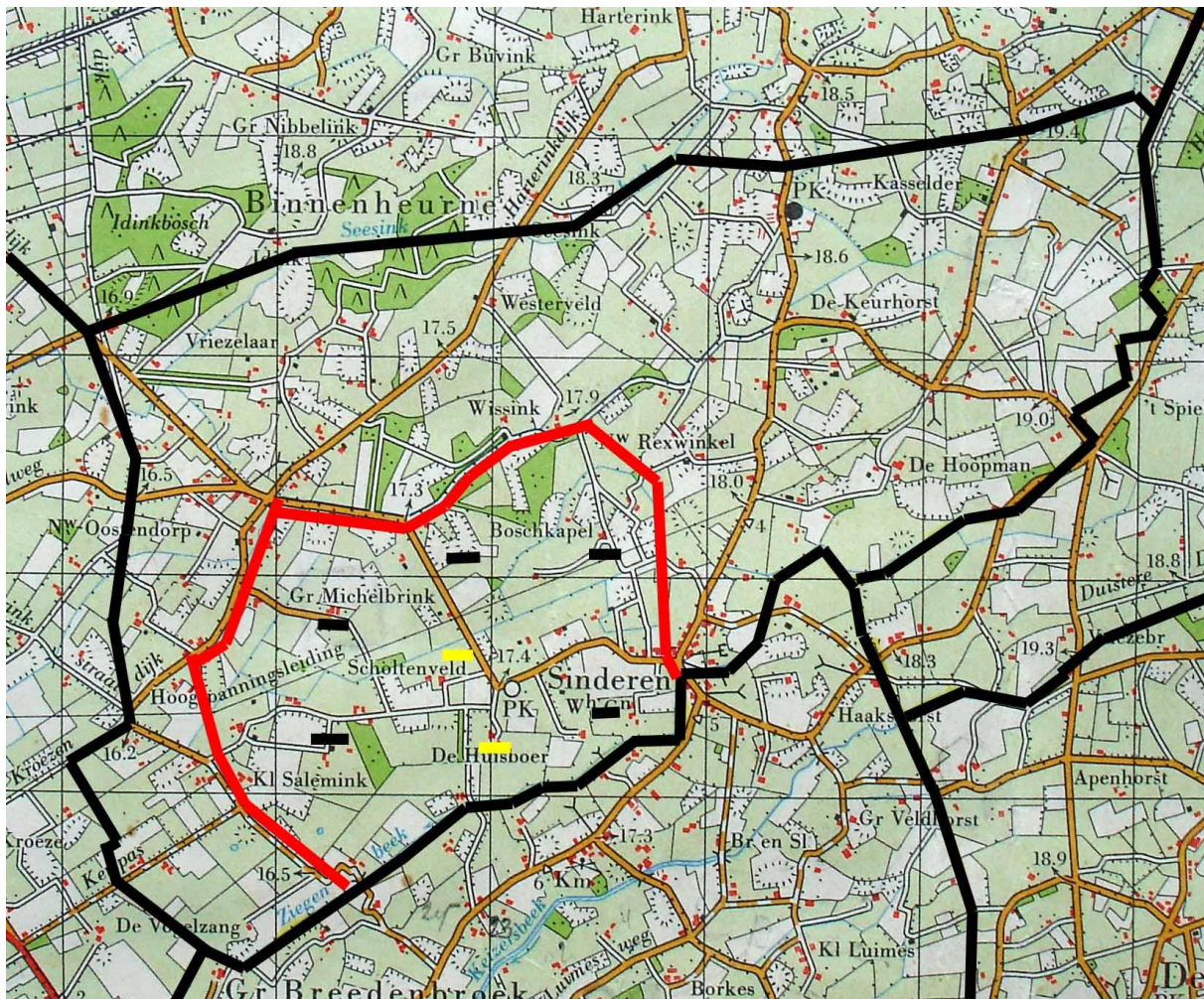
LANDGOED 1832

De eerste kadastrale kaart is gemaakt omstreeks 1832. Het deel Sinderen, hieronder, toont het kort daarvoor ontstane grote verschil tussen de noordelijke helft van het landgoed en de zuidelijke helft. In het noorden bestaat nog de oude toestand: pachtboerderijen, met veel bos en daarin onregelmatig gevormde bouwlandkampen. In de zuidelijke helft geen pachtboerderijen meer, maar grote bouwlandpercelen, in gebruik bij het kasteel zelf. De pachtboerderijen waren afgebroken (Scholtenhof, Capelle) of waren dienstwoningen voor het personeel geworden (Roesse, Bongerd, Meine). De totale oppervlakte van het landgoed was toen 257 ha. Verdere verklaring van de kaart in hst 13.

Er was ooit een klacht van het personeel dat zij gedwongen werden tot laat in de avond “de molen te trekken”. De graanmolen werd aangedreven door een göbel, getrokken door een paard in rondgang. In de oorlog van 1870/71 tussen Duitsland en Frankrijk werd Ruebel verplicht zijn paarden af te staan voor het Duitse leger. Hij woonde dan wel in Nederland, maar was kennelijk nog voldoende Duitser om hem die verplichting op te leggen. Door het ontbreken van paarden

Ten oosten, tussen het landgoed en de Sinderseweg, liggen eigendommen van andere grootgrondbezitters: het Rexwinkel van Wisch, en de Geurink van de Varsseveldse kerk.

26

daar tot de sectie Varsseveld dorp.

Hierna volgt een tabel, met:

- kolommen A tot K, die de bronnen van de gegevens vertegenwoordigen en de jaartallen waarover de betreffende bronnen spreken. Zij worden in de pagina daarna verklaard.
- regels 1 tot 27, waarin ten eerste de namen van alle in de bronnen A-K genoemde boerderijen worden vermeld. Vervolgens wordt in de kolommen voor elke boerderij aangegeven in welke bron ze worden genoemd:
- met een x als aanduiding zonder meer
- met de overige letters a-z als nadere informatie is gegeven. Ook die informatie staat op de pagina na de tabel.

Boerderijen bij kasteel/landgoed Sinderen:

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
	1367	1500	1642	1645	1677	1739	1803	1812	1832	1832	1883
1 ten Brinke/Salemink	a.....	y									
2 Michelbrink.....	b										
3 Wildenbeest.....	c.....	x.....					r.....		x.....	x	
4 Ontijd.....	d.....	d.....	x.....	o							
5 Weghorst.....	e.....	w.....	x.....	j.....	j.....	j					
6 Hofstede/Scholtenhof.....	f.....	h.....	n.....	p.....	p.....	t.....				z	
7 Capellenhofstede.....	x.....	i.....	i.....	x.....	q.....	x					
8 de Horste.....	x.....	x.....	x.....	x.....	x.....	x.....	x.....	x.....	x.....	x	
9 de Bongerd.....	x.....	k.....					x				v
10 de Roesse.....	x.....		l.....		x.....	x.....		x.....		v	
11 de Beijer.....	g.....							s			
12 de Pierik.....	g.....	m									
13 Rademaker	x										
14 het Raa.....					x.....	x.....				x	
15 Ottenhuis.....					x.....	x.....				x	
16 Boschkapelle.....					x.....	x.....		x.....		x	
17 Hollerkamp.....					x						
18 Het Meinenveld.....							x.....		u.....		v
19 de Vogelzang.....							x.....		x		
20 de Arke.....							x.....				x
21 Wissink.....									x.....	x	
22 Rougoor.....										x	
23 Lubbersplaatse.....					x						
24 Erbertsstede.....					x						
25 de Semmelink.....					x						
26 het Nieuwe Veld.....											v
27 de Huusboer.....											x

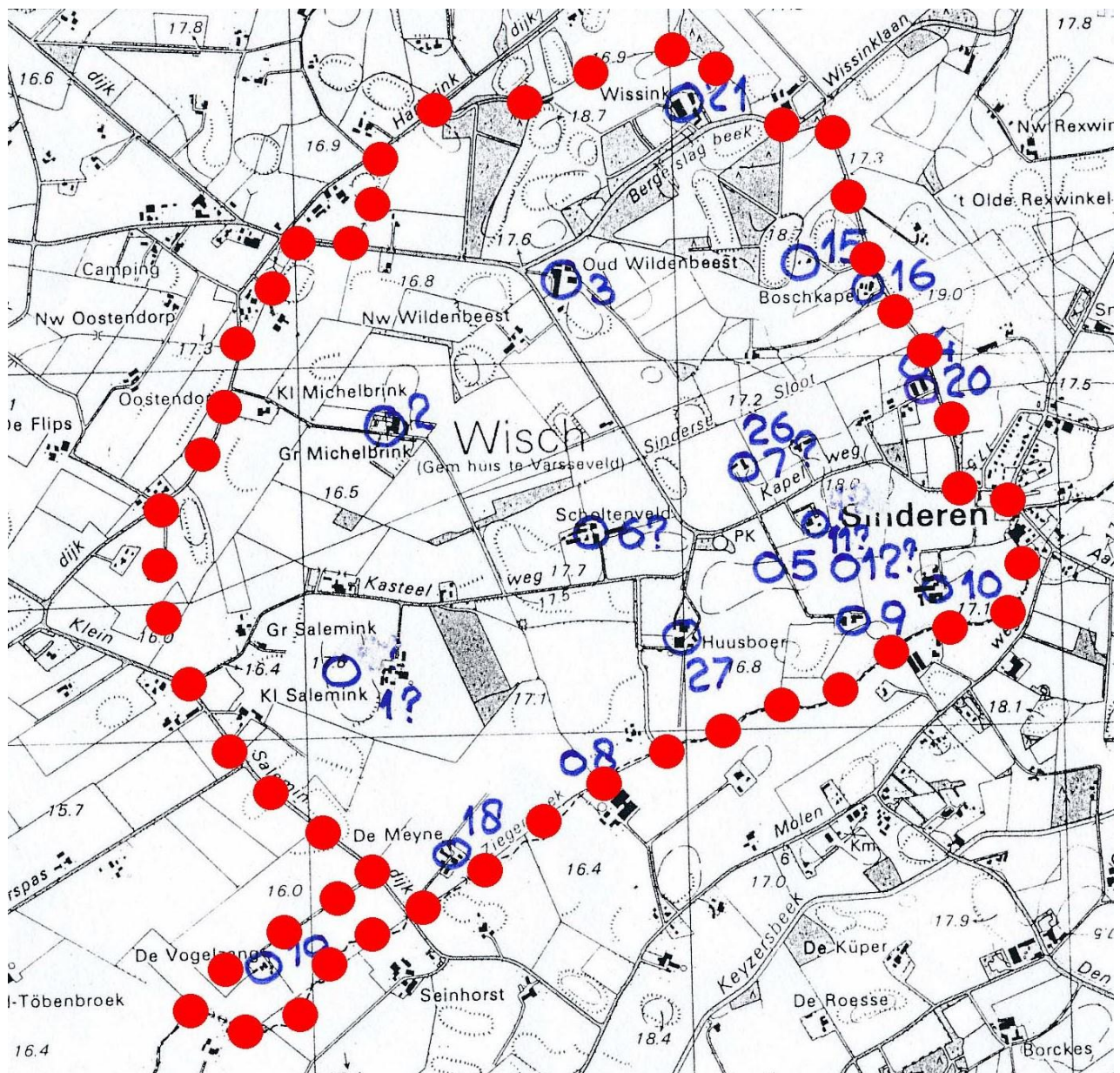
Verklaring kolommen:

- kolom **A**: 1367, volgens verkoopoorkunde, zie contactorgaan ADW 1985.
B: 1500, volgens Kobes : uit leenregister Bergh?
C: 1642, volgens Kobes pag.181, verkoop door v.Palland aan Gijgink.
D: 1645, volgens verpondingsregister.
E: 1677, volgens Kobes pag.183, panding wegens niet betaalde schuld.
F: 1739, volgens ADW 8.98, pag.57, taxatie; wegens overname door en/of huwelijk van Frederik van Knobelsdorff?
G: 1808, volgens Kobes pag.193, overname door Ruebel.
H: 1812, volgens Kobes pag.194, opsomming enkele gediensstigen.
I: 1832, eerste kadaster.
J: 1832, volgens Kobes pag.199, eerste uitverkoop door Ruebel, aan van Pallandt.
K: 1883, volgens Kobes pag.217, eind-uitverkoop door Schuylenburch aan diverse eigenaren.

Verklaring letters:

- a: ten Brinke (1367) lag vermoedelijk ter plaatse van de Saleminks nu.
b: bestaat nog, zij het gesplitst in twee of meer boerderijen; was in 1645 pachtboerderij van Wisch.
c: bestaat nog, gesplitst.
d: lag ten zuidoosten van de huidige Boskapelle, zuid en west van de huidige de Geurink. Op pag. 175 en 181 spreekt Kobes van "scholtengoed de Ontijd": waarschijnlijk een vergissing of een drukfout.
e: lag bij de huidige kapel.
f: Hofstede: zuid van huidige Scholtenveld.
g: ongeveer ter plaatse van de huidige Beijer?
h: "Scholtengoed", wellicht hetzelfde als Hofstede in 1500.
i: "Capelle".
j: "den Tempel".
k: "Bongaers".
l: "Roussen".
m: "den Perinck".
n: "Schulten".
o: in 1645 "Geurink" genaamd, omdat Wessel Geurink, wonende op de Geurink, (blijkbaar was er geen huis meer op de Ontijd) pachter was. In een verpondingslijst van 1658 (oud archief Wisch) wordt ook eerst de naam Geurink gebruikt, maar dan doorgestreept en vervangen door Ontijd.
p: "Hofscholte".
q: "Cappellensteede".
r: "in 1808 teruggekocht"; na tussen 1500 en 1642 dus verkocht te zijn.
s: "Gerrit Kemperman op de Beijer".
t: "Jan Salemink op de Hofscholte".
u: "de Meine".
v: kort daarvoor gebouwd/herbouwd van afbraak van het kasteel.
w: "Tempelhuis of Weghorst".
x: geen bijzonderheden
y: "Salemink"; in 1645 pachtboerderij van Wisch.
z: "Scholtenveld", kort daarvoor gebouwd van afbraak van het kasteel.

Op een hedendaagse topografische kaart hieronder is de plaats van de boerderijen 1-27 aangegeven, voor zover bekend. Een vraagteken geeft aan dat die plaats niet zeker is, en een aantal nummers (13, 14 enz.) is in het geheel niet te plaatsen. Sommige zijn waarschijnlijk dienstwoninkjes, geen boerderijen, en inmiddels verdwenen.

8-KAPEL

Van het kasteel is dus niets meer over, behalve de bekende kapel van Sinderen.

De status van die kapel is niet geheel duidelijk. Zij zal vermoedelijk ooit specifiek een kapel van het kasteel geweest zijn, stond ook vlak bij het kasteel en binnen het landgoed. In 1802, toen kasteel en landgoed te koop werden aangeboden na het overlijden van de Voss en vóór de overname door Ruebel, werd in de verkoopadvertentie de kapel, met de rechten van doop, huwelijk en begravenis, genoemd als onderdeel van de verkoop. Maar in alle andere geschriften, al in een lijst van kerken van het bisdom Münster in 1561¹⁸, wordt zij niet anders genoemd dan als filiaal of dochter van de kerk van Varsseveld. Zo'n filiaal is zij nu nog steeds. Die Varsseveldse kerk is volgens het kadaster van 1832 ook eigenaar van het gebouw en de ondergrond.

Niet alleen de inwoners van Sinderen, ook die van Groot Breedenbroek waren aangewezen op deze kapel voor hun kerkdiensten.
Ook heeft de kapel een aantal jaren dienst gedaan als school.

Kapel

In en bij de kapel bevinden zich een aantal graven van kasteelbewoners
Zichtbaar is slechts één grafsteen buiten de kapel: die van Bertha Ruebel, in 1864 op 9-jarige leeftijd gestorven. Het opschrift luidt: “Hier ruht Bertha Ruebel, geb. den 6 augustus 1855, gest. den 14 oktober 1864”. En dan de bijbeltekst: “Lasset die Kindlein, und wehret ihnen nicht, zu mir zu kommen, denn solcher ist das Himmelreich.”

Grafsteen Bertha Ruebel

De plaatsen van ondergrondse, niet zichtbare grafkelders naast deze steen, zijn recent aangeduid met randen van natuursteen.

Rond de kapel bevond zich ook een begraafplaats voor de inwoners van de buurtschap Sinderen en van Groot Breedenbroek.

In 1861 is er voor het laatst begraven. Recent is met speciale beplanting de plaats ervan aangeduid.

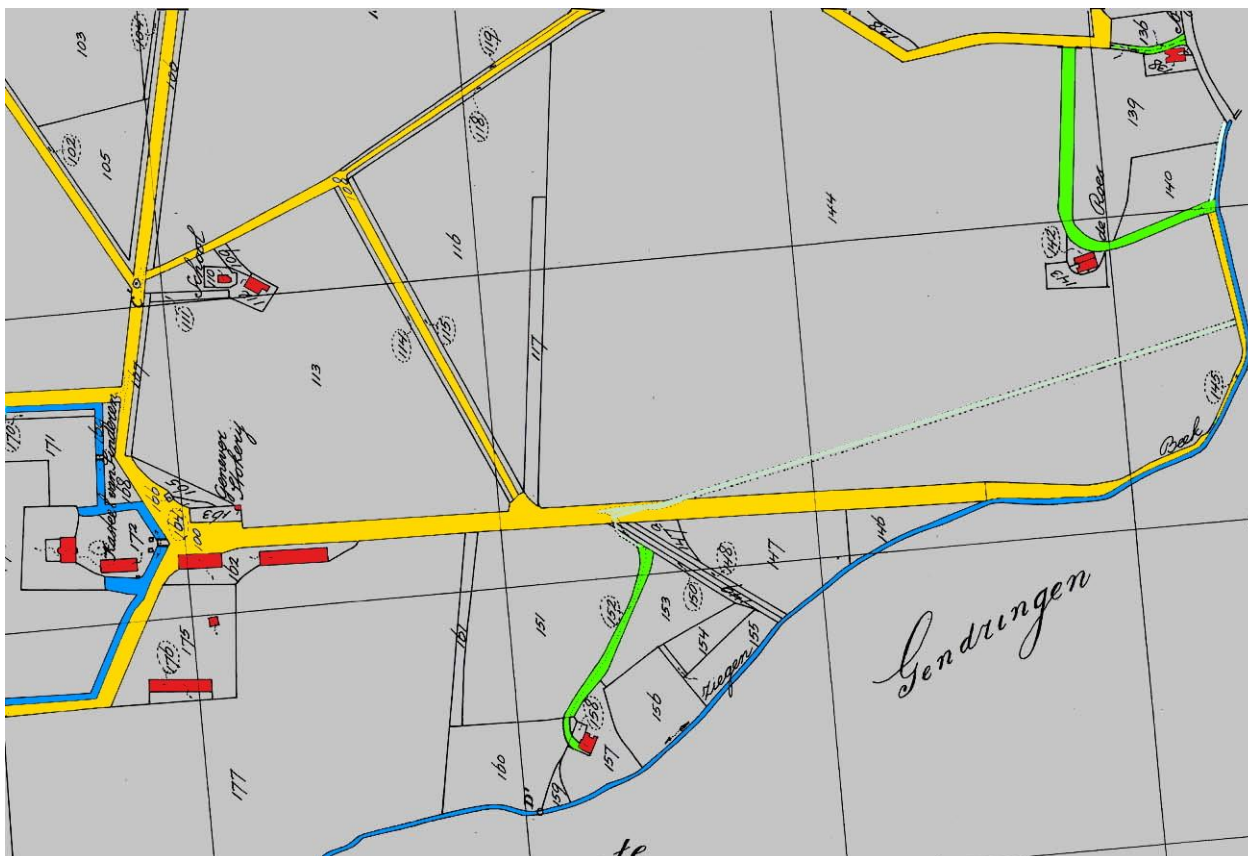
Kerkepad.

Bij de kapel te Sinderen, in de zuidoosthoek van het terrein er omheen, bevindt zich een poortje. Hier kwamen vroeger de kerkgangers uit Breedenbroek bij de kapel.

Op onderstaande kadasterkaart uit 1832, blad Varsseveld C3, is een kerkepad te zien (dubbele stippellijn) door perceel 144, langs de Roesse naar de driesprong Molenweg/Aaltenseweg/Varsseveldseweg in Breedenbroek, met een brug over- of duiker in de Ziegenbeek. Vooral zij die langs de Aaltenseweg kwamen, zullen dat kerkepad door de Roesse gebruikt hebben. J. Idink van de Roesse vertelde in 2007 dat in zijn jeugd dat kerkepad nog dwars door hun weilanden liep, en dat elke kruising met een weideraster van een poortje moest zijn voorzien. Ook herinnert hij zich het gebruik van dat pad door de kerkgangers te voet vanuit Breedenbroek, en dat het pad verder liep door perceel 113, naar het bewuste poortje. Later, toen kerkgangers niet meer te voet gingen, wist de Roesse met veel moeite dit recht van overpad opgeheven te krijgen, en aan een vergunning te komen pad en poortjes op te ruimen.

Die langs de Molenweg kwamen zullen meer gebruik gemaakt hebben van de “uitweg”, perceel 149, met ook een vonder naar de uitweg ertegenover in Breedenbroek, tussen de Buite en Meister Jans door, tot aan de Molenweg.

Nog wat westelijker zal ook gebruik gemaakt kunnen zijn van de Rentmeesterlaan, achter het kasteel langs, met de Vinkenbrug over de beek, waarlangs ook de kasteelbewoners per koets de weg naar Anholt namen (zie Kobes: geschiedenis huis Sinderen). Die kerkgangers hadden dan het bewuste poortje niet nodig

Kadasterkaart 1832, met kerkepaden (dubbele stippellijnen).

Dit detail van de kadasterkaart van 1832 toont ook het kasteel, het koetshuis, de gracht, en de bedrijfsgebouwen: opslag, korenmaalterij en jeneverstokerij.

Tussen kapel en voormalig kasteel is tegenwoordig nog een vaag restant van een gracht te zien, weinig meer dan een half dichtgegroeide sloot.

Op en naast de fundamenteën van het kasteel is ca. 1880 de boerderij de Huusboer gebouwd. Een paar jaar geleden is naast de Huusboer een opgraving verricht, waarbij een deel van de metersdikke fundamenteën van huis Sinderen zijn blootgelegd.

9-VERKOOP

Het noordelijke deel van het landgoed is in 1832 verkocht aan baron van Palland uit Arnhem, die eerder al meerdere boerderijen onder Varsseveld had gekocht.

De scheiding tussen noord en zuid werd gevormd door de, nu nog bestaande, lange rechte oost-west lopende Sinderse sloot.

De verkoop in 1832 behelsde: het Wissink (42 ha.), Rougoor en Wildenbeest (20 ha.), de Boskapelle (20 ha.), Het Scholten- of Demkesbos (7 ha.), Ottenhuis (7 ha.), en het Raai (12 ha.). De verkoopprijs van die 108 ha. bedroeg f30.000.¹¹

Huis en restant van het landgoed Sinderen werden 1878 verkocht aan van Schuylenburch van Keppel, die het huis afbrak, en het materiaal gebruikte bij de bouw van 5 nieuwe boerderijen, in de plaats van de eerder in deze zuidelijke helft opgeruimde boerderijen¹¹. Namelijk het Scholtenveld, het Nieuwe Veld, de Roesse, de Bongerd, en de Meine.

Die boerderijen werden in een typische stijl gebouwd. Ze zijn, ongebruikelijk in deze streek, wit gepleisterd, omdat gebruikte baksteen was verwerkt. Ook balken, raamkozijnen en muurankers zijn duidelijk van de afbraak van het kasteel afkomstig. Voorbeeld: de Meine:

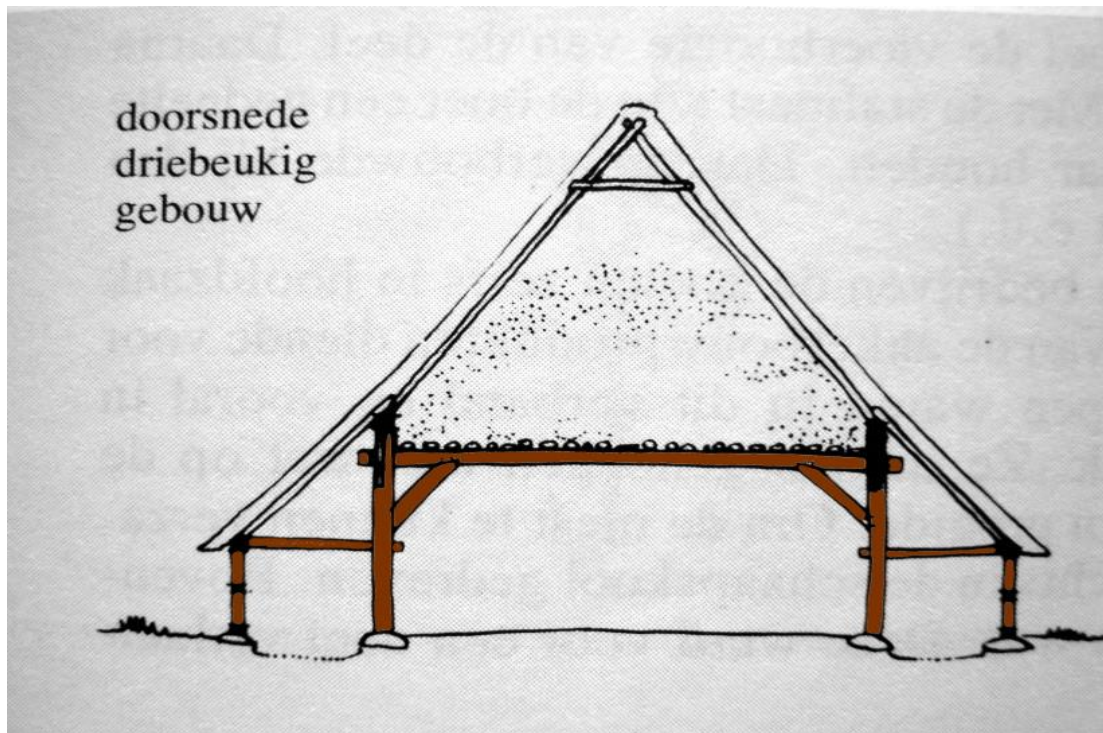

De Meine

Het Scholtenveld

Alle andere boerderijen hier zijn van het hallehuistype: de kern gevormd door gebinten: staanders waar bovenop de platen liggen waarop de daksporen rusten, liggers waarop de balkenslieten, de hilde waarvan de liggers tussen het gebint en ankers aan de buitenmuren die laatste rechtop houden, en hanebalken.

Hallehuis, dwarsdoorsnede

Het Nieuwe Veld toont dat niet alleen het uiterlijk, maar ook de constructie totaal anders is dan in deze streek gebruikelijk. Het heeft één zoldering direct boven de stallen, over de gehele breedte van het huis. Omdat de balken uit het huis Sinderen afkomstig waren, zijn die korter dan de breedte van het huis: drie stukken moesten aan elkaar bevestigd worden met lipverbindingen en een zware ijzeren beugel.

De typische, niet-Sinderse, bouw kan mede een gevolg zijn van het inschakelen van een Utrechtse architect door de van Boetzelaars.

Het Nieuwe Veld

Stal het Nieuwe Veld.

Na de bouw van de genoemde vijf was het materiaal van het kasteel waarschijnlijk op. Het daarna nog gebouwde "Huusboer" vertoont de normale baksteenbouw.

VERKOOP 1883 ²⁷

In 1883 werd het restant van het landgoed in percelen door de erfgenamen van Schuylenburch verkocht aan boeren.

Dit restant, de zuidelijke helft dus, betrof 101 ha, in 11 percelen.

Daarbij behoorden niet de Meine en de Vogelsang in het westen; wanneer en hoe die zijn verkocht is nog niet bekend.

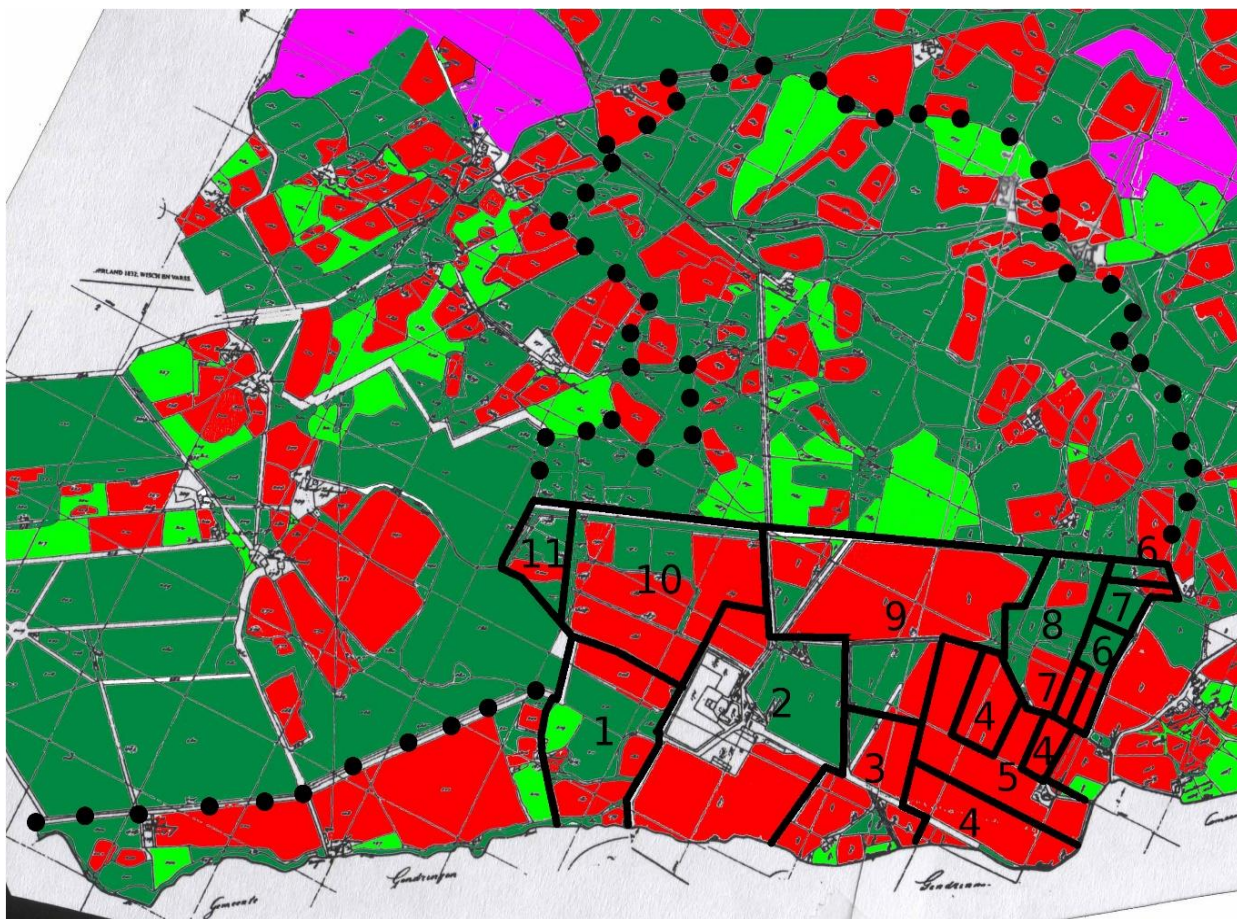
De gezamenlijke waarde van de 11 in 1883 geveilde percelen was getaxeerd op f 100.858.

De mijning na de inschrijvingen en de daarop volgende ophogingen van de kopers beliepen tesamen f 70. 251. Er was een massabod uitgebracht van f 68.333.

Op de kaart hieronder (op basis van de kadastrale kaart van 1832) is de verkoop van het zuidelijke deel van het landgoed in 1883 weergegeven; de gegevens daarvan zijn bewaard in het oudarchief van de gemeente.

In zwarte lijnen zijn de grenzen van de geveilde percelen, en de nummers daarin, aangegeven.

Met zwarte punten ook de grens van het gehele landgoed, nu inclusief het Wissink ten noorden van de Bergerslagbeek, 42 ha. groot, aangekocht in 1820.

De verkoop in 1883 vond plaats voor notaris van Everdingen, Terborg:

_perceel 1: "de Horst", 9.78.30 ha. Huurder Johan Hendrik Idink.

Getaxeerd op f 150 per ha. = f 1.250,45. Inzet A. Roes, Breedenbroek: f 6.800, later verhoogd tot f 7.600. Gemijnd door Lensink, Aalten, op f 8.000.

_perceel 2: bouwplaats "Sinderen", 21.08.00 ha. Pachter H. Z. Heusinkveld.

Behelst: huis, varkenshuis, erf, tuin, boomgaard, lanen, opgaande bomen, bouw- en weilanden. Getaxeerd op f 1.125 per ha, =f 23.715,54.

Inzet van A. Roes, Breedenbroek: f 12.400, verhoogd tot f 13.000, door J. Kemperman tot f 13.600, door Bruil tot f 14.400.

Gemijnd door W. Seinhorst op f 15.900.

_perceel 3: "Den Bongert", 7.68.38 ha. Bewoond door G. Veldhorst.

Behelst: huis, erf, tuin, boomgaard, bouw- en weiland. Taxatie: f 1.025 per ha, = f 7.875,90.

Inzet van W. Ormel Dinxperlo: f 5.200, verhoogd tot f 5.600, later tot f 5.800. Gemijnd door H. J. Heusinkveld op f 6.300, die het later heeft overgedaan aan Heijink met f 100 winst.

_perceel 4: "de Roesse zuid", 7.55.90 ha. Bewoond door G. J. Idink.

Behelst: half huis, erf, schuur, tuin, boomgaard, bouw- en weiland. Taxatie: f 1.000 per ha. = f 7.559. Inzet van J. Konink, Silvolde: f 4.400, verhoogd tot f 4.800, nog verhoogd tot f 5.000. Nr. 4 en 5 zijn in blok gegund aan G. J. Idink en J. D. Huls voor f 12.331.

_perceel 5: "de Roesse Noord", 7.62.60 ha. Bewoond door Johan Derk Huls.

Behelst: half huis, schuur, erf, tuin, boomgaard, bouw- en weiland. Taxatie: f 1.000 per ha. = f 7.626. Inzet door Gerrit Buursink, Zelhem: f 4.100, verhoogd tot f 4.800. Gunning: zie nr. 4.

_ perceel 6: "Arke noordoost", 2.70.60 ha. Bewoond door B. Bruens.

Behelst: 1/3 van huis, erf, waterput; bouw- en weiland en bos. Taxatie: f 700 per ha. = f 1894,20.

Inzet door G. Buursink, Zelhem, op f 1.050, verhoogd tot f 1.300, later tot f 1.320. Gemijnd door E. ter Horst op f 1.420. Nrs. 6, 7 en 8 zijn in blok gegund aan G. Veldhorst en J. Huls voor f 6.200.

_ perceel 7: "Arke zuidoost", 2.29.80 ha. Bewoond door Johan ter Maat.

Behelst: als 6. Taxatie: f 700 per ha. = f 1.608,60. Inzet door G. Buursink, Zelhem, op f 925, verhoogd tot f 1.125, later tot f 1.155. Gunning: zie 6.

_ perceel 8: "Arke west", 5.95.60 ha. Bewoner Johan Huls.

Behelst: als 6. Taxatie: f 700 per ha. = f 4.169,20. Inzet door J. Ter Horst, Silvolde, op f 2.125, verhoogd tot f 2.275. Gunning: zie 6.

_ perceel 9: het "Nieuwe Veld", 19.57.95 ha. Bewoner G. J. Groot Nibbelink.

Behelst: huis, varkenshuis, erf, tuin, boomgaard, bosch, bouw- en weiland. Taxatie: f 1.000 per ha. = f 19.579,50. Inzet G. Buursink Zelhem op f 8.600, verhoogd tot f 10.100, later tot f 10.400.

Gemijnd door G. J. Groot Nibbelink op f 11.000.

_ perceel 10: "Scholtenveld", 13.69.95 ha. Bewoner G. J. Weenink.

Behelst: huis, varkenshuis, erf, tuin, boomgaard, bosch, bouw- en weiland. Taxatie: f 1000 per ha. = f 13.699,50. Inzet G. Broens, Varsseveld, op f 7400, verhoogd tot f 8500.

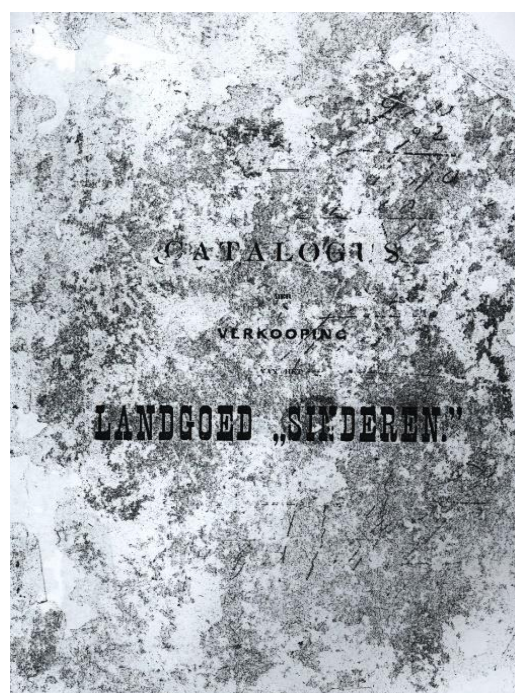
Gemijnd door G. Broens op f 9100.

Perceel 11: "Wijdedijkskampje", 3.13.40 ha. Gebruiker G. J. Weenink.

Behelst: bosch, bouw- en weiland. Taxatie: f 600 per ha. = f 1880,40. Inzet A. Roes, Breedenbroek, op f 1050, verhoogd tot f 1300. Gemijnd door J. E. Kemperman op f 1420.

De totale oppervlakte van deze percelen was 101.10.48 ha.; de getaxeerde opbrengst f 100.858,29; de werkelijke opbrengst f 70.251. Voor de massa was geboden f 68.333, minder dus dan voor de perceelsgewijze verkoop.

Seinhorst kocht dus in 1883 de "bouwplaats Sinderen". Volgens het kadaster was de huurwaarde van het huis daarop in 1878 nog f 950.-; in 1879 f 160. In 1832: huis en erf f 180.- 'geneverstokerij f 400.-

10-SINDEREN BUITEN HET LANDGOED.

Kaart van Kuiper, 1959, aangevuld met buurtschapsgrenzen en aanduiding hof te Wesenthorst.

Kuiper³ beschreef in 1959 uitgebreid de geschiedenis van Varsseveld. Op bovenstaand kaartje gaf hij aan welke boerderijen hij had aangetroffen in documenten uit 1200-1300. Sinderen is nog leeg op 4 boerderijen na: Idink (feitelijk net over de grens van de Binnenheurne), Vriezelaar, Wissink en Hengeveld. Dat laatste is een abuis: het riddergoed Hengeveld lag aan de andere zijde van de grens met het kerspel Aalten, in Lintelo dus, met een deel van het grondgebied liggend in de buurtschap Sinderen. De plaats die Kuiper aangeeft is de later binnen dat Hengeveld gestichte boerderij “Hengeveld in den Bosch”.

Ook het Idink was ca. 1200 een riddergoed. Beide dus bewoond door ridders: strijders te paard en in harnas, gewapend met zwaard en speer, in dienst van de graaf van Lohn. Hun loon bestond uit een goed in leen, van de opbrengsten waarvan zij goed konden leven. Zij vormden de kern, de elite, van het leger van de graaf. De rest van dat leger, dat geregeld uitrukte, hetzij in het belang van de graaf zelf, hetzij als hulp op verzoek van bondgenoten, bestond uit voetvolk: horigen, lijfeigenen of anderszins onderdanen van de graaf en personeel van de ridders, gewapend met knotsen en hooivorken.

In 1245 verkocht Konrad van Velen, edelman, Idink, Boesveld en Honlo aan Bethlehem. Bernard Idink, ridder van Konrad, werd meeverkocht.

Dat er sinds ca. 1100 in het zuiden een hof bestond met vijf grote boerderijen was onbekend bij Kuiper, het werd pas in 1985 ontdekt door Wartena, gemeentearchivaris van Wisch.

Voor de latere situaties buiten het landgoed zie hoofdstuk 13.

11-DE MARKE VAN WISCH. ^{27, 28, 29}

De markegrond, ten westen van de hof te Wesenthorst maar ook elders in de latere buurtschap Sinderen, maar nog veel meer daarbuiten, was de “woeste grond”, niet in gebruik bij of behorende tot boerderijen of landgoederen; het was vooral heide, of bos.

De buurtschappen Binnenheurne, Westendorp en Heelweg bestonden nog heel lang voor de helft of meer uit heide, Sinderen slechts voor een zeer klein deel, althans volgens kaarten uit de tijd dat er kaarten gemaakt en bewaard zijn. Dat volgens het kadaster van 1832 zelfs in het oosten van Sinderen nog stukjes markegrond en heide, inmiddels in eigendom van anderen, bestonden zou een aanwijzing kunnen zijn dat in tijden daarvoor (bijna-) heel Sinderen buiten het Landgoed, Idink en Hengevelde eigendom was van de marke.

De strikte betekenis van het woord marke, in de middeleeuwse taal, was: grensgebied. Met het ontstaan van de markeorganisaties kreeg het een uitgebreidere betekenis.

Die marke was een niet in cultuur gebracht gebied, gezamenlijk eigendom van de leden van een markegenootschap. Vooral onder Silvolde, Binnenheurne, Westendorp en Heelweg lag een groot aaneengesloten gebied, elders lagen stukken eigendom van de marke, waartussen al eerder boerderijen waren gesticht op grond, gekocht van de marke, of al veel eerder boerderijen of complete domeinen met onderhorige hoeven waren gesticht door de adel.

Het lag voor een klein deel ook in de buurtschap Sinderen, bovendien was het huis Sinderen één van de “gewaarden”, leden van het markegenootschap, medeëigenaren in de marke.

Het markegebied was niet eigendom van één persoon of instelling, maar van omliggende grondeigenaren gezamenlijk, die daarvoor een organisatie, het markegenootschap, vormden. Oorspronkelijk waren dat uitsluitend grootgrondbezitters: adel, kerken en kloosters.

(anderen bezaten geen grond; boeren waren vroeger altijd pachters van deze grootgrondbezitters). Zij waren de “geërfden”, ook genoemd de gewaarden, de gezamenlijke eigenaren, en rechthebbenden in het gebruik, van de markegrond. Het eigendom en gebruiksrecht was verdeeld in een aantal “waren”, aandelen, en elke geërfde bezat één of meer van deze waren, afhankelijk van de grootte van zijn grondbezit.

Er was een Markebestuur: het college van hoofdgeërfden, met als leden de zes voornaamste grootgrondbezitters: de heren van Wisch, Bergh, de Schuilenburg, de Lichtenberg, Sinderen, en de Domeinen voor het complex Bethlehem.

Het latere particuliere grondeigendom, buiten die drie kringen, bestond eerst niet.

Kerken en kloosters hadden hun grondbezit, waaruit zij grote inkomsten trokken, in vroeger tijden geschonken gekregen van de adel, in ruil voor “eeuwigdurend” regelmatige missen voor het zieleheil van de schenkers. De kerken van Varsseveld en Silvolde hebben overigens ook grond geschonken gekregen van de marke, toen het financieel even wat moeilijk ging (beide na de plunderingen tegen 1600).

Voorzover het gebied uit heide bestond lieten de gewaarden het gebruik van hun rechten over aan hun pachtboeren, die er vooral heideplaggen afhaalden, ten gebruike als strooisel in hun potstallen. Enkelen hadden ook het recht er, een strikt vastgesteld aantal, schapen te hoeden.

De aandelen waren aan die pachtboerderijen verbonden: ging de pachtboerderij over naar een andere eigenaar, dan gingen de daaraan verbonden waren in de marke mee over. Oorspronkelijk was er één waar verbonden aan elke, oude, pachthoeve.

De gebruiksrechten, waren qua hoeveelheid strikt vastgelegd per boerderij, en alleen voor de oude boerderijen, de “volle erven” (of halve erven als zij waren gesplitst, ook de rechten waren dan gehalveerd voor elk). Later ontstane boerderijen, de katen, hadden geen rechten in de marke. Voorzover zij plaggen nodig hadden, moesten zij die kopen van de boeren met rechten, of soms konden zij een beperkt recht kopen van de marke.

Oorspronkelijk, misschien tot het jaar 1000, of 1100, of 1200, was het niet in cultuur gebrachte gebied, dus de niet voor landbouw gebruikte grond, eigendom van de opperheerser: de koning of keizer. Die van het Frankische rijk dus, waarvan behalve het huidige Frankrijk en België, vanaf ca. 800 ook het huidige Duitsland en Nederland deel uitmaakten. Of van het daarvan ca. 875 afgesplitste Duitse rijk, waarvan wij deel uitmaakten tot 1648.

In dat jaar werd Nederland een zelfstandige republiek, na zich in 80 jaar van de koning van Spanje in zijn kwaliteiten van graaf van Holland, hertog van Gelre, hertog van Brabant enz. enz. te hebben losgevochten. De vader en grootvader van die Spaanse koning, hertogen van Bourgondie, hadden eerder die gebieden in het huidige Nederland de één na de ander veroverd.

Al die gebieden bleven zelfstandige staatjes, elk na die veroveringen geregeerd door één en dezelfde persoon als graaf of hertog. Steeds onder de Duitse keizer.

Die Frankische, later Duitse, keizers stelden plaatselijke heren aan als beheerders van des keizers grondbezit in hun gebied, om hun belangen aldaar te verdedigen. Die heren wisten zich echter gaandeweg onder het juk van de keizerlijke ambtenaren uit te werken, en zichzelf als eigenaren van de betreffende gronden te manifesteren.

Zo ongetwijfeld ook de heer van Wisch, heerser over zijn heerlijkheid Wisch: het gebied van Terborg, en sinds 1315 ook Silvolde en Varsseveld.

Hij zal het initiatief genomen hebben, eventueel op aandringen van de belanghebbenden, niet alléén te beschikken over de betreffende bossen en woeste gronden, maar andere aanliggende grootgrondbezitters daarin te laten meedelen: het principe van de marke. In de loop der eeuwen kregen ook anderen, soms verder weg wonenden, door huwelijken en erfenissen grondbezit in het aanliggende gebied, en daarmee rechten in deze marke.

Oorspronkelijk waren er twee marken:

1 - De Nottel, het Silvoldse bosgebied, dat zich uitstreckte van ongeveer de Kapelweg als noordgrens, tot de grens met Breedenbroek/Voorst/Ulft in het zuiden. Het was deel van een veel groter bosgebied, van Aalten via Breedenbroek tot Silvolde⁷.

Dat viel deels onder de heerlijkheid Bredevoort, deels (het Breedenbroek) onder de heerlijkheid Gendringen dat deel was van het graafschap Bergh, en deels dus onder Silvolde van de heerlijkheid Wisch, plus een klein deel onder Sinderen.

Wartena noemt het deel in het Breedenbroek een “foreest”: eigendom van de opperheerser, de keizer. Dat zal ook voor de delen onder Bredevoort en Wisch gegolden hebben, niet alleen voor de bossen, maar voor alle “woeste” grond: de niet voor landbouw gebruikte grond.

Bossen waren wel het belangrijkste (vooral ten behoeve van bouwhout) van die foreesten, maar heidevelden en moerassen behoorden er ook toe.

Toen de beheerders zich zelfstandig hadden gemaakt, hield elk van die drie bestuursgebieden er een andere manier van beheer van hun bosgebied op na, Wisch dus via een markegenootschap. Het bestaan van deze marke is bekend door: o.a. twee oorkonden uit 1320 en 1336³⁴, waarin Winrick van Wesenthorst waren in de marke Nottel, oorspronkelijk verbonden aan de burcht de Wesenthorst, overdraagt aan resp. de heer van Wisch en die van Bergh.

De heren van Wesenthorst hadden bij de overdracht van hun oude burcht aan een van Sinderen, ca. 1200, kennelijk de waren in de Nottel buiten die overdracht gehouden. Die waren ook niet verbonden aan een goed, maar aan een persoon; het huis Sinderen bezat geen waren in de Nottel. Het schijnt dat de markegenoten in de Nottel het hout al vroeg ten gelde gemaakt hebben. Kolks⁶ concludeert dat omstreeks 1400 het belang van de Nottel dusdanig was verminderd, dat een aparte organisatie niet meer zinvol was en het restant werd toegevoegd aan de andere marke: de Hemmel. Waar het hout was verdwenen, werd de grond in “slagen” (een slag was een perceel “geslagen”, geroid, bos) aan individuele markegenoten toegewezen of verkocht. Die stichtten er boerderijen op, ter verpachting (zoals bv. het “Bergerslag”). De “Silvoldse Slaegen” heten nu nog zo naar die activiteiten toen, maar ook in de Kroezenhoek gebeurde hetzelfde.

In het Gelders archief te Arnhem bevindt zich (een gedeelte van?) het archief van het klooster Bethlehem. Het loopt van 1200 tot 1598. Het bevat veel stukken over grondtransacties, en van 1245 tot 1328 ook over transacties in waren in de Nottel. Daarna echter niet meer, wel transacties (in 1374 en 1415) in *slagen* in de Nottel. Wellicht is dit ook een aanwijzing dat intussen de Notteler marke had opgehouden te functioneren, en grotendeels was verdeeld in slagen in privé bezit van de (voormalige) gewaarden.

2 - de Hemmel, een gebied met vrijwel alleen heide, 1832 gelegen onder Silvolde ten noorden van het Nottelgebied en in het westen en noorden van Varsseveld. Mogelijk oorspronkelijk ook bijna het gehele Sinderen buiten het landgoed van die naam, en de andere delen van Varsseveld. De benaming Hemmel zou komen van Heymaal: gerichtsg gebied. Het was ook een gebied met een speciaal recht: het markerecht, naast het recht van het bestuursgebied: de heerlijkheid. Lang vóór de opheffing van de marke ca. 1850 ging dus de Nottel op in de Hemmel, en wat later ging het geheel de marke van Wisch heten. Hoe dat alles in zijn werk ging is helaas nog duister. De oppervlakte van de marke van Wisch bedroeg, bij de eerste kadasterregistratie van ca. 1832, 1800 ha (1656 onder Varsseveld, 144 onder Silvolde). Door verschillende oorzaken, hierna genoemd, was van de oorspronkelijke oppervlakte al veel afgegaan naar privé eigendom van grootgrondbezitters.

Omstreeks 1855 werd de marke van Wisch opgeheven. In 1850 was over deze opheffing overeenstemming bereikt, in 1859 was zij voltooid en de grond verdeeld onder de bezitters van onroerend goed, naar rato van de waarde van hun onroerend goed vóór het moment van verdeling. Dat waren inmiddels niet meer alleen de geërfden van destijds: nu werden álle onroerendgoedbezitters onder Varsseveld en Silvolde als gerechtigden beschouwd. Daar waren nog steeds grootgrondbezitters bij, met vele bossen en verpachte boerderijen in eigendom, maar ook de bezitters van de kleinste woninkjes, op van de kerk gehuurde kleine perceeltjes, in de dorpen.

Toen ca. 1880 kunstmest in gebruik kwam, werd stalmest niet meer bepalend voor de hoeveelheid akkerland, was heide ten behoeve van stalstrooisel niet meer nodig, en werd de heide geleidelijk omgezet in landbouwgrond.

HET MARKERECHT VAN SILVOLDE, 1421.

Er is een document over de marke uit het jaar 1421 bewaard gebleven, in het archief van het Huis Bergh. Het bevat eerst twee lijsten van gewaarden, dan de tekst van de rechtsartikelen. Die beginnen met de stelling dat “dit markerecht geldt in het *kerspel* van Silvolde”.

Dus niet in de *marke* van Silvolde. De betekenis daarvan is een raadsel.

Het kan niet zo zijn dat het gold voor alleen inwoners van dat kerspel: heel wat gewaarden van de Silvoldse marke(n) woonden daarbuiten. Het kan ook bijna niet bedoeld zijn voor alleen markegebied binnen dat kerspel: bv. de marke de Nottel heeft zich ook uitgestrekt over Sinderen, ten westen van de hof: meerdere percelen daar dragen nu nog de naam “Nottel”.

En de Hemmel: het is niet waarschijnlijk dat de inwoners van Silvolde moesten volstaan met het kleine stukje marke-heide binnen dat kerspel, en de inwoners van Varsseveld alléén konden beschikken over het reusachtige marke-heide gebied in hun kerspel.

Het raadsel kan voorlopig niet opgelost.

Het handschrift is, omgezet naar druk, gepubliceerd door Mr. Tadema in “Bijdragen voor Vaderlandse Geschiedenis en Oudheidkunde”, 1852, onder de titel “Markenrecht van Zilvolde van den jare 1421”.

Hier volgt een weergave van het document, zoals gepubliceerd in 1852, in de taal van 1421, met eindnoten van mr. Tadema:

IN 'T JAER ONS HEREN MCCCCXXI.

Ten yersten Hummeldynck ii waren.
It. Avermaet ii waer. Dye heer van den Berghe.
It. Beesthues i waer.
It. Raboldync i waer (1). Sculenborgh.
It. Hubynck i waer. Wysch.
It. Up den derppe i waer.
It. dye Schoppe i waer. Hoemoet.
It. dye hoff to Verseler iii waren unde enen vorster,
It. Tedyndynck i waer. Wyssch.
It. to Lowyck iii waren unde enen vorster.
It. Smedynck i waer. Ossenbroek.
It. die hoff to Sinderen iiii waren.
It. Willembeest i waer.
It. Averhaeg i waer. Henric van Averhage.
It. Langebrynck i waer. Kercher to Zylvolden.
It. Egkynck i waer. Pastor in Versevelt.
It. Wesselynck i waer. Dye van Averhage.
It. Vynckwyck i waer. Wyssch.
It. Dulmen i waer. Lichtenberch.
It. Vernholt i waer. Bruechesen.
It. dat Hersenhoefet.
It. Geverdynck ii waren. Homoet.
It. Jegherynck i waer. Foss.
It. dye kerchere van Zylvolden i waer.
It. Euekynck ii waren.
It. dye hoff van Zylvolden i waer unde enen vorster.
It. dye hoff to Versevelt i waer.
It. Kleyn Boesvelt ii waer.
It. Nybboldynck i waer.
It. Ydynck iii waer.
It. Lijftynck ii waren.
It. Roterdynck i waer.
It. Brunsynck i waer.
It. Gaetscalkynck i waer.
It. kleijn Yegherinck i waer. Belheem (2).
It. Romen i waer. it, dye Woert i waer.
It. Zecmaet i waer.
It. van Mullync iiii stedige verken unde enen beer.
It. Kreyenberch i waer. Gerryt Kreyenberch.
It. dat Haverlant i waer. Bruchesen.
It. Berghorst i waer, Pastor in Castro (3).
It. dye Nyehoff ii waer unde enen vorster. Sculenborch.
It. Luttijke Vernholt iiii waren.
It. in 't gemeyn de rychter i waer.
It. dye van Enghusen iiii waren.

Dyt synt dye ghene dye gewaert synt inden hemmel (4).
Int yerste Deryc van Wysch.
It. Henryc van Wysch [onse IJunkeren].
It. dat cloester van Belheem.
It. dye pastor van Versevelt.
It. dye kercheer van Zylvolden.

It. dye kercheer van der Borch.
It. Otto van Wijlack.
It. Ghert van Averhage.
It. Arnt van Welijen.
It. Bernt Oncruyt. it. Corte Goesen.
It. Bernt die Rijnsche. it. Engelbert van Bruchese.
It. Philips Dalchen. it. Dorenvorst.
It. dyt ijs dye onraet (5) in den hemmel, a^o.mccccxxi.
In 't yrste den rychter iii waren; doe brande men up dye waer ii verkens.
It. iiii vorster, ellic vorster ii waren up dye waer gebrant ii verken.
It. vyer hyerden elken hyerde v verken.
It. dye barners malck i verken.

Weet gij meyne (6) marcgenoten dat dyt, van recht der marken,
recht ys in den kerspel van Zylvolden.

Primo wye dat daer yn gewart wer unde dye enen eykenboom houwe 1 lib. aldes gelts.

It. ene bucke 1 lib. aldes gelts.

It. dat weke holt v. schillinge kleyne aldes gelts verbraken, al soo veer als sij oren undanc (7) voer bereden, unde dan nae dat voerscr. gelt geven.

It. weert zake dat sij oren undanc to voren nycht on bereden, so solde dye rychter unde dye marcgenoten solden blijven sytten yn sijne ware, also lange hent (8) hij sijnen undanc bereet hedde, unde so solde hij nochtan dat voerscr. gelt geven.

It. weert sake dat dye rychter een holtynge kundigde of legede bij der maelschap, dye solde hije twe mael kundygen, unde derde mael so solde malck comen bij der maelschap; weert sake dat hij nyet en queme, soe weer hij vermaelt (9) unde so sol den rychter unde dye marcgenoten yn sijn warschap blijven sytten, also lange hent hij sijn arve weder gewonnen hedde, myt v. schilling kleyne.

It. weert sake dat een ongewaert man houwe yn der marck, dye hedde V lib. verbroken den rychter unde den marcgenoten, unde weert sake dat hij untforde ut den holtgerychte unde queme yn een ander gerychte, daer mochten (10) dye rychter marcgenoten of dye vorster anspreken voer dye broken, dye hij gedaen hedde yn der marke.

It. weert zake dat daer een man begrepen yn worde myt enen valschen ijser (11), hij weer ungewaert of ghewaert, den sal men brenghen an den holtrychter myt den wagen unde myt den guede, dat daer anne weer, unde so solde dye rychter leggen een gerychte, dat dye meyne marcgenoten daer bijkomen unde rychten aver den man; so ys dat guedt, dat an den wagen weer, des rychters unde der marcgenoten, unde dye wagen unde bijlen der vorsters te voeren, ende so solden dye marcgenoten dan daer gerychtes af begeren van den undaede, unde so solde dye rychter daer aver rychten, unde wanneer hij eem sijn lijf afgewonnen hedde myt rechte, kan hij et dan weder kopen dat mach hij doen, undo so sall men oen dan leveren nochtan den aversten here, daer dye holtynge yn gelegen were, des dat gerychte sijn ys, toe halze unde too behoefde te rychten.

It. weert sake dat daer enych man queme unde spreke een waer an yn der marck, der um dye rychter of dye marcgenoten daer nycht yn bekenden, dye mach hij behalden myt twee arfgenamen (12); of dye rychter mach ome uteren (13) myt twelven unde wesen seluen dye xiiide, unde des hebben dye rychter unde dye arfgenoten oeren koer, weer sij dat doen wyllen, dan sij um dat wyllen laten behalden dye de waer angesproken heft.

It. so en mach geen rychter rychten na marckenrechte, ten sij een geswaren rychter der marcgenoten (14), unde voert geen vorster recht schatten, sij en hebben geswaren den rychter unde den meynen marcgenoten.

It. daer een vorster wroget (15) up sijn eyt, daer en heft y nymant geen wederseggen, meer wat sij wrogen up oeren waen (16), daer mach een ander sijn onscholt voer doen.

Item weert sake dat des dye arfgenamen to rade worden dat sij een deylynge doen wolden, so solde dye holtrychter, dye heren van Wyssch, die heren van Belheem unde dye de Lowijc sijn ys (17) malck enen deylsman setten, unde dye sollen sweren dat sij lijke deylinge sollen doen bij oren vijf

synnen undo bij oren eyde.

It. den markenrychter een slach to voeren, unde den iiii deylsluden een slach voer oren arbeyt.

It. elken vorster een voder holts bij des rychters raede.

It. weert zake dat dije marck yn vrede (18) worde gelacht unde men daer yn brende, so solde men iiii barner setten: den enen solde dye rychter setten, dye heer van Wyssch enen, dye heren van Belheem enen, unde dye de Lowijc sijn ijs enen, unde dije sollen sweren dat sij gelijken brant doen na marckenrechte, bij oren vijf synnen unde bij oren eyde. It. den rychter iii waerscap te barnen voer sijn gerycht. Elken barner ens verkens akeren (19) voer sijn arbeyt.

It. dije barners sollen also volle yn barnen, daer sij dije kost af doen, der wijle dat sij barnen.

It. elken vorster ens verkens akeren.

It. elken schatter ens verkens akeren. 7

It. wanneer dye vorster wroget enen man, dye sal daer leggen een pant; als dye rychter up steet, so mach malck sijn pant upwynnen myt v heller of solidi.

It. alle braken unde verval dye schijden (20) yn der marken, dye synt dat derde deel des rychters, unde dije twe deel der marcgenoten.

It. weert zake dat dye rychter yn der marck verbreke, dye hedde twevoldige broke unde dye vorster twevoldyge broke.

Noten, door Tadmara:

(1) Raboldynck] Ditzelfde goed wordt, even als de Nijehoff, opgeteld onder de goederen, welke Dirk van Wisch op den heer van Schuilenburg had veroverd.

(2) Beelhem] Het klooster Bethlehem, bij Doetinchem.

(3) in castro] Op den burg, d. i. Ter Borg.

(4) den hemmel] De Zilvoldener hemmel was een bosch onder Zilvolde. Het was bij de omliggende geërfden in gemeen gebruik. De voornaamste daarvan waren de heeren van Wisch en het klooster Bethlehem. De eersten maakten aanspraak op twee derden en het laatste op één derde van het eiken en beuken hout, van de eikelen, en van de kampen, die ter bezaaijing uitgegeven werden. Uit processtukken van het jaar 1559, toen de heeren van Wisch het regt des convents betwistten, blijkt, dat er toenmaals nog buitengemeen zware boomen stonden.

(5) onraet] D. i. kosten. Nog heden ten dage spreekt de landman in het Zutphensche van onraad, wanneer hij geregtskosten, opgelden, en in het algemeen eenig geld bedoelt, wat boven de hoofdsom gevorderd wordt.

(6) meyne] Voor gemeene: gij gezamenlijke markgenooten.

(7) undanc] Offensio KIL. Ondank beraden zal dan beteekenen: over de toegebragte schade in dading komen.

(8) hent] Tot dat.

(9) vermaelt] De zin van deze bepaling is duidelijk. Wanneer door den regter eene holtynge, een ervendag, was afgekondigd, zoo was ieder markgenoot verplicht, die bij te wonen. Ieder vrije toch had stem op het mallum, het maal, de gerigtsplaats, en zoo was het in de mark eveneens gesteld. Hij, die niet verscheen, verzuimde dus zijn pligt als oordeelaar. Tweemaal echter stond hem dit straffeloos vrij, maar de derde maal was hij vermaelt, uitgesloten van het mael, forclos, gelijk de Fransche wetgeving zulks noemde ten opzichte van de nalatige schuldeischers bij de verdeling van de opbrengst der executie, Art. 665, Code de Procédure.

Dat eerst bij het derde verzuim de straf volgde, is overeenkomstig met de beginselen van het Germaansche regt, volgens welke ook de aangeklaagde twee termijnen konde laten voorbijgaan en eerst bij den derden bij verstek werd veroordeeld. Van den Bergh, Verhandeling over de oude wijze van Strafvordering, bladz. 66.

(10) daer mochten] Daar, of dan, mogt hem.

(11) valschen yser] De bijlen, met welke door de gewaarden de boomen werden gehouwen, die daartoe aangewezen waren, waren zoodanig vervaardigd, dat daarmede aan den boom een kenbaar teeken gegeven werd. Het gebruiken nu van een valschen bijl, of het namaken van den echten, werd ook in andere marken zwaar gestraft. Men zie hierover de belangrijke aantekening van Mr. G. A. de Meester, in deze Bydragen, deel VII. bl. 306.

Streng, ja gruwzame straffen worden overal in de oude markenregten aangetroffen. In een markenregt van Eichelberg in het Solmsche bij Wetzlar vindt men deze bepaling: “Der im Walde frevelt und stiehlt, dem wäre Gnade nützer dan Recht und wenn man dem solle Recht thun, solle man ihn bei seinem Nabel seinen Bauch aufschneiden, und einen Darm daraus thun, denselben daran nageln an den Stamm, und mit der Person herumber gehen so lang er einen Darm in seinem Leibe hat. Darum wäre ihm Gnade besser dan Recht.” Archiv. f. Geschichte u. Alterthumskunde Westphalens von Dr. WIGAND, Th. VII. — Hier zijn echter de woorden van Möser, Osnabrückische Geschichte, Th. I. Abschn. 1. § 10, van toepassing: “Es finden sich zwar die grausamsten und lächerlichsten Leibesstrafen in den Holtingsurtheilen. Allein nie gegen einen Genossen; sondern allezeit gegen einen Unberechtigten oder Ausmärker. Und höchstens gegen einen, der den heiligen Schnatbaum fället, und solchergestalt nicht den Markfrieden, sondern den Gottesfrieden bricht. Und man hat diese Strafen gar nicht festsetzen, sondern nur damit anzeigen wollen, dass ein Ausmärker nicht des Markfriedens und der poenae conventionalis genösse, sondern als ein Feind, der Gnade und Willkühr seines Ueberwinders leben müsse. Dies ist der Esprit de loi.”

(12) arffgenamen] Geërfden.

(13) uteren] Wij vinden hier de aloude inrigting der medezweeders. Hij, die regt meende te hebben op eene waar, bezwoer dat regt met twee medezweeders, doch de markenrigter kon, des verkiezende, met 12 markgenooten hem uteren, uit de mark drijven.

Ook in de Veemgeregten vindt men sporen van eene dergelijke wijze van eedafliegging. Zie WIGAND, das Femgericht Westphalens, S. 379.

(14) een geswaren rychter der marcgenoten] De ondheid van de mark blijkt uit deze bepaling. Al blijft het twijfelachtig, of de markgenooten volgens de aloude beginselen van het Germaansche regt hunnen markenrigter nog zelve kozen, dan of de magtige heeren van Wisch zich reeds van dat regt hadden meester gemaakt, en al is dit punt wellicht met opzet niet opgehelderd, de markgenooten erkennen hem niet als hunnen rigter, vóórdat hij aan hen den eed had gedaan. Later ging dat democratische beginsel hoe langer zoo meer verloren.—

Vergelijk SLOET, Regten en Gewoonten der Hertmermark, bladz. 10 en 36. Kennelijk heeft alzoo Racer, Overyssele Gedenkstukken, I, bl. 80, waar hij in het algemeen de aanstelling van markenrigters aan den landsheer toekent, de tijden te veel verward en uit het latere tot het vroegere besloten.

(15) wroget] D.i. aanklagt: van daar, veemwroegige zaak, voor eene zaak, waarover bij het Veemgeregt konde worden geklaagd.

(16) up oeren waen] Op bloot vermoeden.

(17) sijn ijs] Toebehoort; gelijk hier boven: des dat gerychte sijn ijs, dien het gerigt toebehoort.

(18) ijn vrede - gelacht] Dat is: afgedeeld. Ik versta daaronder het toedeelen aan sommige markgenooten van een gedeelte gronds tot zichtvreê. Vergelijk NIJHOFF, Gedenk., deel II. Oork. No. 4.— Onder het branden zijn buiten twijfel de houtskoolbranderijen te verstaan, die juist in Zilvolde te huis behooren. Stat. Beschr. van Gelderland, bladz. 458.

(19) ens verkens akeren] D.i. het regt om een varken in het bosch te zenden, om zich met de afvallende eikels te voeden.

(20) schyden] geschieden. 9

Hier volgt de inhoud van het document in hedendaagse taal, met cursief nu geplaatste toelichtingen:

In het jaar 1421

Het document begint met een lijst zonder hoofd, met 46 boerderijen waaraan waren in de marke zijn verbonden. Onderstaand is dezelfde lijst geplaatst, met eerst de nummers van de boerderijen in de volgorde van het originele document, dan de originele naam in het document van 1421, dan de naam nu voorzover die boerderij nog bestaat, dan het aantal waren aan die boerderij verbonden, dan de eigenaar van die boerderij: de gewaarde.

Aan vier boerderijen was, naast de waren, ook het recht verbonden een vorster (boswachter) aan te stellen.

NAAM ORIG.	NAAM NU	WAREN	GEWAARDE
1 HUMMELDYNCK	HOMMELINK	2	WISCH <i>sv10</i>
2 AVERMAET	OVERMAAT	2	BERGH
3 BEESTHUES	BEEST TER-	1	BERGH <i>sv17</i>
4 RABOLDYNCK	RABELINK	1	SCHUILENBURG
5 HUBYNCK	LEIJEN	1	WISCH
6 UP DEN DERPE	WEGHORST	1	WISCH <i>sv125</i>
7 SCHOPPE	BEUMER	1	HOMOET
8 VERSELER, HOF TE		3 en een vorster	BETHLEHEM
9 TEDYNCK		1	WISCH
10 LOWIJCK		3 en een vorster	
11 SMEDYNCK		1	OSSENBROEK
12 SINDEREN, HOF TE	SINDEREN, HUIS	4	SINDEREN
13 WILLEMBEEST	WILDENBEEST	1	PARTICUL. <i>Sn41</i>
14 AVERHAEG		1	AVERHAGE, H. van
15 LANGEBRYNCK	HARBERS	1	SILV, kerkheer
16 EGKYNCK	EGGINK	1	VARSEEV, pastoor
17 WESSELYNCK		1	AVERHAGE, van
18 VYNCKWYCK		1	WISCH
19 DULMEN		1	LICHTENBERG
20 VERNHOLT	VERHOLTE	1	BRUCHESE
21 HERSENHOEFET	HARTSHEUVEL		PART. <i>sv18 en 24</i>
22 GEVERDYNCK	HEBINK en LUBBERS	2	HOMOET
23 JEGHERYNCK		1	PASS
24 ZYLVOLDEN, kerkheer	SILVOLDE, KERK	1	KERK SILVOLDE
25 ENECKYNCK	LICHTENBERG	2	v.LICHTENB.?
26 ZYLVOLDEN, hof te	HAVE	1 en een vorster	BETHLEHEM <i>sv12</i>
27 VERSEVELT, hof te	VARSEVELD, hof	1	BETHLEHEM
28 BOESVELT, kleyn-	BOESVELD, KLEIN-	2	BETHL <i>wd31</i>
29 NYBBOLDYNCK	NIBBELINK	1	BETHL <i>bh34</i>
30 YDYNCK	IDINK	3	BETHL <i>bh36</i>
31 LIJFTYNCK	LIEFTINK	2	BETHL <i>sv126</i>
32 ROTERDYNCK	BELTERMAN	1	BETHL <i>sv127</i>
33 BRUNSYNCK	BRUNSINK	1	BETHL <i>sv112</i>
34 GAETSCALKYNCK	GOSSELINK	1	BETHL <i>sv13</i>
35 YEGHERINCK, KLEYN		1	BETHLEHEM
36 ROMEN	SLUITER	1	SCHUILENB <i>kolks28</i>
37 WOERT, DE		1	BETHL <i>kolks</i>
38 ZECMAET		1	
39 MULLYNCK	MULLINK	5 VARKENS	
40 KREYENBERCH	KREIJENBERG	1	KREIJENBERG G
41 HAVERLANT	KORENTJES	1	BRUCHESE
42 BERGHORST		1	TERBORG, pastor
43 NYEHOF	KEMPEN	2 en een vorster	SCHUILENBURG
44 VERNHOLT, lutticke	WITHACHT?	4	
45 RYCHTER		1	
46 ENGHUSEN	ENGHUIZEN	4	

In het origineel zijn de eigenaren vaak niet genoemd; hier is dan waar mogelijk de eigenaar volgens het verpondingsregister van 1647 cursief vermeld, met aanduiding

SV (silvolde),

SN (sinderen),

BH (binnenheurne),

WD (westendorp),

en het nummer in dat register. In dat verpondingsregister van alle onroerende goederen en hun huurwaarde, aangelegd van 1644 tot 1647 ten behoeve van een in 1652 in te voeren nieuwe onroerend goed belasting (markegrond was niet opgenomen, daar was geen sprake van huurwaarde) zijn de boerderijen overigens gesplitst in volle erven (waaraan een vol recht in de marke was verbonden), halve erven (uit splitsing ontstaan, met elk nog een half recht in de marke), en kates (later ontstane boerderijen, waaraan geen rechten in de marke waren verbonden, die verbindingen grondeigenaar/boerderij waren alleen vroeger gemaakt bij de oude hoeven, bij het ontstaan van de marke). Die kates waren meestal klandestien gevestigd op markegrond, soms in opdracht van de geërfden weer opgeruimd, soms na verloop van tijd erkend door ze als pachter van de marke aan te merken en pacht te laten betalen, of de grond aan de kater te verkopen, zodat die vrijwel de eerste "eigen boeren" werden.

Dus een totaal andere situatie dan de oude hoeven, altijd nog eigendom van en verpacht door grootgrondbezitters.

Hoe aan sommige boerderijen meerdere waren verbonden konden zijn, tot 4 toe, is nog onduidelijk. Wellicht ontstaan door samenvoeging van boerderijen (zoals omgekeerd splitsing van een boerderij twee boerderijen met elk ½ waar opleverde). Voor bv. Sinderen zijn de vier waren in de aanliggende Hemmel wel verklaarbaar: het bij het huis behorende domein bevatte in 1421 vier boerderijen, en de verdeling van de rechten in de (heide-)marke waren oorspronkelijk één waar per verpachte boerderij. Voor bv. het Idink is zijn recht van drie waren niet verklaarbaar: er bestonden geen aan het Idink onderhorige boerderijen, voor zover bekend.

Bethlehem was het klooster dat van 1180 tot 1580 onder Gaanderen heeft bestaan. Het was zeer rijk, had zeer veel grondbezit, verspreid over een groot deel van de

Achterhoek. In eerste instantie was dat grondbezit geschonken door de adel, in ruil voor missen voor hun zieleheil. Later, toen de middelen ruim voorhanden waren, werd er ook aangekocht.

Grondbezit was dé inkomstenbron voor adel, kerken en kloosters, door verpachting van boerderijen en verkoop van hout uit bossen. Kerken konden overigens ook bijdragen (tienden: een tiende van het inkomen) heffen van alle inwoners van hun kerspel (kerkgebied). Door verkoop van dat tiendrecht kwam het geleidelijk in allerlei handen; de kerk kreeg dan een bedrag ineens in handen maar verloor het jaarlijkse inkomen daaruit.

De boeren op de boerderijen in de lijst waren niet de gewaarden/geërfden: zij waren pachters. Alle boerderijen waren toen nog pachtboerderijen; de eigenaren/verpachters: grootgrondbezitters: adel en geestelijkheid, waren de bezitters van de rechten in de marke. In de heidemarkte lieten zij die rechten, voornamelijk plaggen steken, uitoefenen door hun pachters. Pas tussen 1800 en 1900 verkocht de adel (en de rechtsopvolgers van Bethlehem) alle pachtboerderijen aan de boeren, omdat het geld, belegd in industrie, scheepvaart en handel, meer opbracht dan belegd in pachtboerderijen.

Als tweede volgt een lijst met wel een hoofd:

Dit zijn degenen die gewaard zijn in de Hemmel:

- Als eerste Dirk van Wisch en Hendrik van Wisch, onze jonkers.
- het klooster Bethlehem - de pastoor van Varsseveld - de kerkheer van Silvolde
- de kerkheer van Terborg - Otto van Wijlack - Gert van Averhage
- Arnt van Weliën - Bernt Onkruit - Corte Goesen
- Berndt van Rijnse - Engelbert van Broekhesse - Filips Daalken
- Deurvorst.

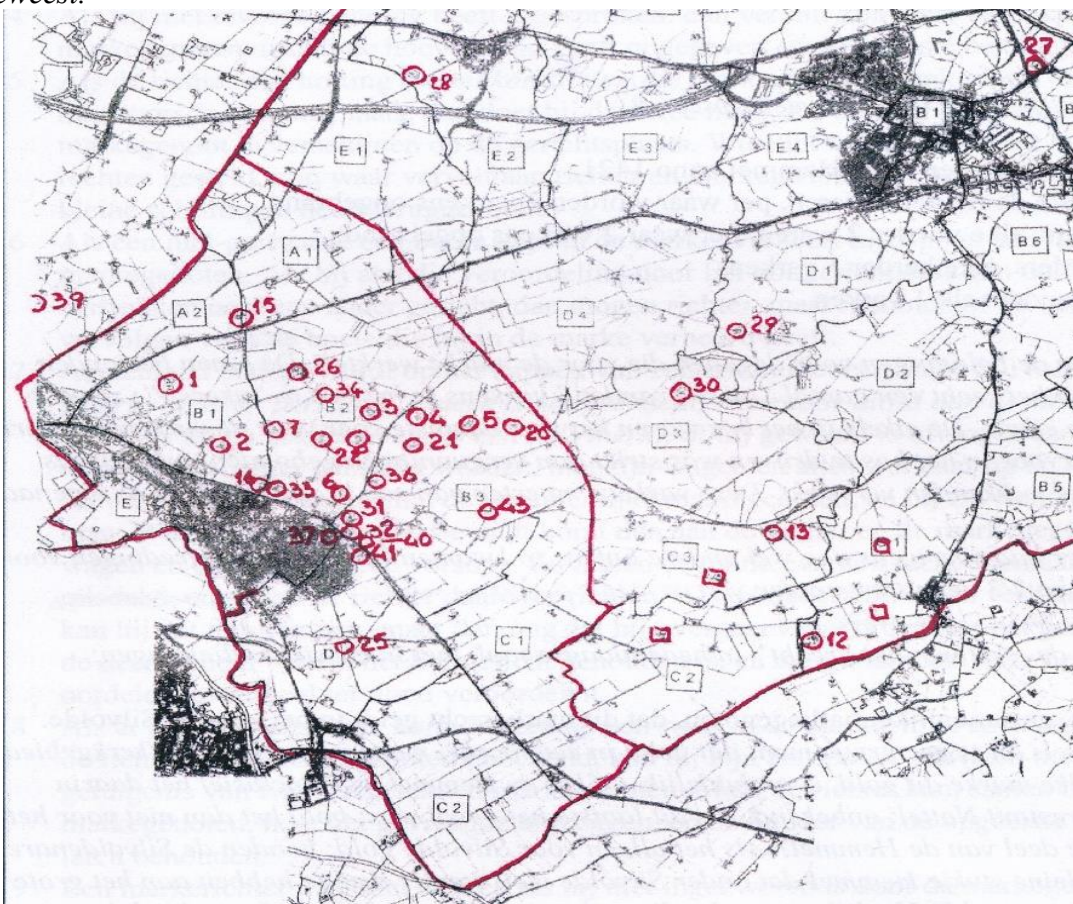
Volgens het opschrift boven deze lijst zijn dit de gewaarden in de Hemmel. Dat moet wel betekenen dat zij de waren bezaten in de Nottel toen die werd opgeheven en opgenomen in de Hemmel, waren die zij ook daarna behielden, waardoor zij persoonlijke gewaarden in de Hemmel waren geworden, zonder koppeling van de waren aan pachtboerderijen.

De eerste lijst betreft eigenaren van pachtboerderijen, met waren aan deze boerderijen verbonden. Dat is de typische situatie voor heidemarken, die hoofdzakelijk dienden voor het steken van heideplaggen door de pachters van de boerderijen. Bovendien was er enige schapenhouderij op de heide, door enkele boeren. Voor plaggen steken én voor schapen hoeden golden strikte hoeveelheden per aan de boerderij verbonden waar. Die eerste lijst zou dan specifiek betrekking hebben op de Hemmel zoals zij was vóór de samenvoeging met de Nottel.

De tweede lijst vermeldt alleen personen, en in een bosmarke waren de rechten inderdaad uitsluitend verbonden aan personen, niet gekoppeld aan boerderijbezit van de gewaarden.

De reeksen eigenaren in beide lijsten zijn niet gelijk: 7 komen in beide lijsten voor, 11 alleen in lijst 1 en 7 alleen in lijst 2. De vele adellijke gewaarden (waarvan een aantal ver weg woonden) zullen dat geworden zijn door de ingewikkelde erfdelingen van destijds.

Zo konden de rechten van een overleden van Wisch verdeeld worden over meerdere erfgenamen, de rechten van elk van deze ook weer over meerdere erfgenamen, enz. Vreemde namen zullen zelf, of hun voorouders, aangetrouwen van erfgenamen van Wisch of van reeds gewaarde andere families zijn geweest.

De ligging van de 46 boerderijen, voorzover bekend. Rode lijnen: grenzen Silvolde en Varsseveld.

Op de kaart hierboven zijn de grenzen van Silvolde en, ten dele, van Varsseveld aangegeven, volgens het kadaster van 1832. Aan te nemen is dat die Silvoldse grenzen overeenkomen met die van het kerspel Silvolde, zoals dat in de 13e eeuw werd afgesplitst van het kerspel Varsseveld, en ook in 1421 gold.

Op de kaart is, voorzover bekend, de ligging van de boerderijen van lijst 1 aangegeven, met de nummers van de lijst hierboven. Opvallend is dat nagenoeg alle boerderijen liggen in de Silvoldse buurt. Dat was dus het gebied van de oude Silvoldse hoeven, met de Notteler marke ten zuiden ervan, en de Hemmel ten noorden.

De derde lijst heeft ook weer een opschrift:

Dit zijn de onkosten in de Hemmel anno 1421.

- Ten eerste de richter 3 waren, per waar worden 2 varkens opgebrand.
- 4 vorsters, elke vorster 2 waren, per waar 2 varkens opgebrand
- vier herders, elke herder 5 varkens
- de opbranders elk 1 varken

Dit waren beloningen voor degenen die voor de marke werkten. Deze lonen bestonden uit het recht een aantal “op te branden” varkens in het bos te “akeren”: ze vet te mesten op de eikels.

De eikels in het bos waren het voornaamste voer voor de varkenshouderij. Varkens daarvoor in het bos te drijven was strikt aan vergunningen gebonden, o.a. dus als loon voor deze werkenden.

Deze varkens moesten van een brandmerk van de eigenaar zijn voorzien.

De richter en zijn medewerkers hadden overigens nog wel andere baten:

zie punt 7, 12-15, 17, 18, 20.

Volgt nu de tekst van het “recht” in hedendaagse taal, met in cursief toelichtingen:

Weet, gezamenlijke markegenoten, dat dit markerecht geldt in het kerspel Silvolde.

*Let wel: dit is geen reglement dat geldt in een marke, maar in een **kerspel** (kerk gebied).*

Voor welke marke dit gold, is onduidelijk. Of het de Hemmel was, inclusief het daarin opgenomen restant Nottel: onbekend.

Als dit laatste het geval was: gold het dan niet voor het Varsseveldse deel van de Hemmel?

Als het alleen voor Silvolde gold: konden de Silvoldenaren uit met het kleine stukje Hemmel dat onder Silvolde viel, zonder deel te hebben aan het grote stuk onder Varsseveld?

Het lijkt er op dat dit reglement alleen gold voor het gebied dat vroeger Nottel was: het gaat alleen over bos-aangelegenheden, geen woord over heide, plaggen steken en schapen weiden.

Of hier sprake is van een marke is dus onduidelijk.

Zo ja, of er dan sprake is van een bestuur, zoals in de vorm van een college van 6 hoofdgeërfden in de latere marke van Wisch, is evenzeer onbekend. In ieder geval is de richter de dagelijkse regelaar van de gang van zaken, en rechtspreker bij overtredingen. Of de richter in die tijd gekozen werd door de gezamenlijke markegenoten, dan wel aangewezen door de belangrijkste gewaarde, is onbekend. Later was een ambtenaar van de heerlijkheid Wisch richter in de marke van Wisch.

Onder de richter fungeren vorsters (boswachters), een schutter (opvangener en bewaarder van onrechtmatig aanwezig vee) en branders (die het vee moesten brandmerken dat met vergunning aanwezig was). Op periodieke holtinges onder leiding van de richter worden alle zaken behandeld waarover de gezamenlijke markegenoten besluiten moeten nemen. Op incidentele holtgerichten (rechtzaken) idem.

1 Wie gewaard is en (met vergunning en op aanwijzing van de boswachter) een eikenboom kapt, betaalt 1 pond oud geld.

2 Idem een beuk: 1 pond oud geld.

3 De gewaarde die weekhout (voornamelijk elzen en berken) kapt betaalt 5 schilling klein oud geld, als hij tevoren betaling heeft afgesproken en die dan achteraf naar rato verricht.

4 Als hij niet tevoren betaling heeft afgesproken, dan vervalt zijn waar aan richter en markegenoten, tot hij de hoeveelheid heeft opgegeven en de vereiste betaling verricht.

5 Als de richter een holting (bijeenkomst van alle markegenoten) aankondigt of bekend maakt op de gerichtsplaats, dan doet hij dat twee maal. De derde maal dient iedere markegenoot te verschijnen op de gerichtsplaats. Wie niet verschijnt wordt buiten rechten gesteld, zijn waar vervalt aan richter en markegenoten tot hij zijn recht met 5 kleine schillingen heeft teruggekocht.

6 Als een niet-gewaarde een boom kapt in de marke, verbeurt hij 5 pond aan richter en markegenoten. Als hij aan die veroordeling door het holtgericht ontkomt door uit te wijken naar een ander gericht, dan mogen richter, markegenoten of de vorster hem vervolgen voor de boete die hij in de marke verbeurt heeft.

7 Als iemand betrappt wordt op het kappen van een boom met een valse bijl (*een bijl waarin niet een persoonlijk merk is aangebracht, waardoor altijd aan de stomp te zien is wie de boom gekapt heeft, dan wel een vals merk*), of hij gewaard is of ongewaard, hij zal voor de holtrichter gebracht worden, met zijn wagen en alles wat daar op is; de richter zal een gericht beleggen met de gezamenlijke markegenoten, en hij zal richten over de man. Wat zich op de wagen bevindt komt dan aan de richter en de markegenoten, de wagen en de bijlen aan de vorsters. Zo zullen de markegenoten recht doen aan deze misdaad, en zo zal de richter daarover richten. Als de dader zijn leven verbeurt heeft kan hij dat terug kopen, maar dan nog zal hij overgegeven worden aan het gericht van de heerlijkheid waarin het holtgericht gehouden is, en dat gericht kan over hem oordelen, eventueel ter dood veroordelen.

8 Als er iemand aanspraak komt maken op een waar in de marke, man en aanspraak voor de richter en de markegenoten onbekend, kan hij zijn aanspraak bewijzen met de getuigenis van twee erfgenamen/markegenoten. Maar de richter kan, samen met twaalf markegenoten, hem het gevraagde ontzeggen, en de houder van de opgeëiste waar die laten behouden.

9 Een markerichter mag niet richten als hij niet ingezworen is door de markegenoten. Een vorster mag niet rechtens optreden als hij niet ingezworen is door de richter en de gezamenlijke markegenoten

10 Als een vorster iemand aanklaagt bij ede, heeft die iemand geen recht op weerwoord. Als een vorster iemand aanklaagt op vermoedens, kan die iemand zijn eventuele onschuld bewijzen.

11 Als de erfgenamen/gewaarden een verdeling van gronden willen, dan moet de holtrichter, de heren van Wisch en van Bethlehem en de bezitter van de Lowic elk een deels-man aanwijzen, die zweren zullen dat zij een eerlijke verdeling zullen bewerkstelligen, volgens hun gezond verstand en hun eed.

Het gaat hier dus over toewijzing of verkoop van slagen, gerooide of te rooien percelen bos, aan gewaarden in de Nottel, die die slagen zo in privébezit kregen. Deze uitkleding van de Nottel is al vroeg begonnen, waarschijnlijk grotendeels al vóór 1300, en de betekenis van de Nottel verdween daardoor. De gebiedsnaam “de Slaegen” in het zuiden van Silvolde is nog een overblijfsel van dit gebeuren, maar ook in de Kroezenhoek heeft dit alles plaatsgevonden, o.a. het “Bergerslag” is destijds als pachtboerderij door grootgrondbezitter Bergh gesticht op zo’n “geslagen” perceel bos.

12 Bij die verdeling zal ook de markerichter een slag toegewezen krijgen voor zijn arbeid, en ook elke deelsman.

13 En elke vorster een voer hout, op aanwijzing van de richter.

14 Als de marke een gebied voor het weiden van vee (*eventueel op nog niet verdeelde slagen met grasgroei*) of het akeren van varkens (*in het bos*) aanwijst en men vee/varkens daar opbrandt, dan moeten 4 opbranders worden aangewezen, één door de richter, één door de heer van Wisch, één door die van Bethlehem, en één door de eigenaar van het Lowic. Die vier opbranders zullen zweren dat zij eerlijk te werk zullen gaan volgens het markerecht, bij hun gezond verstand en bij hun eed.

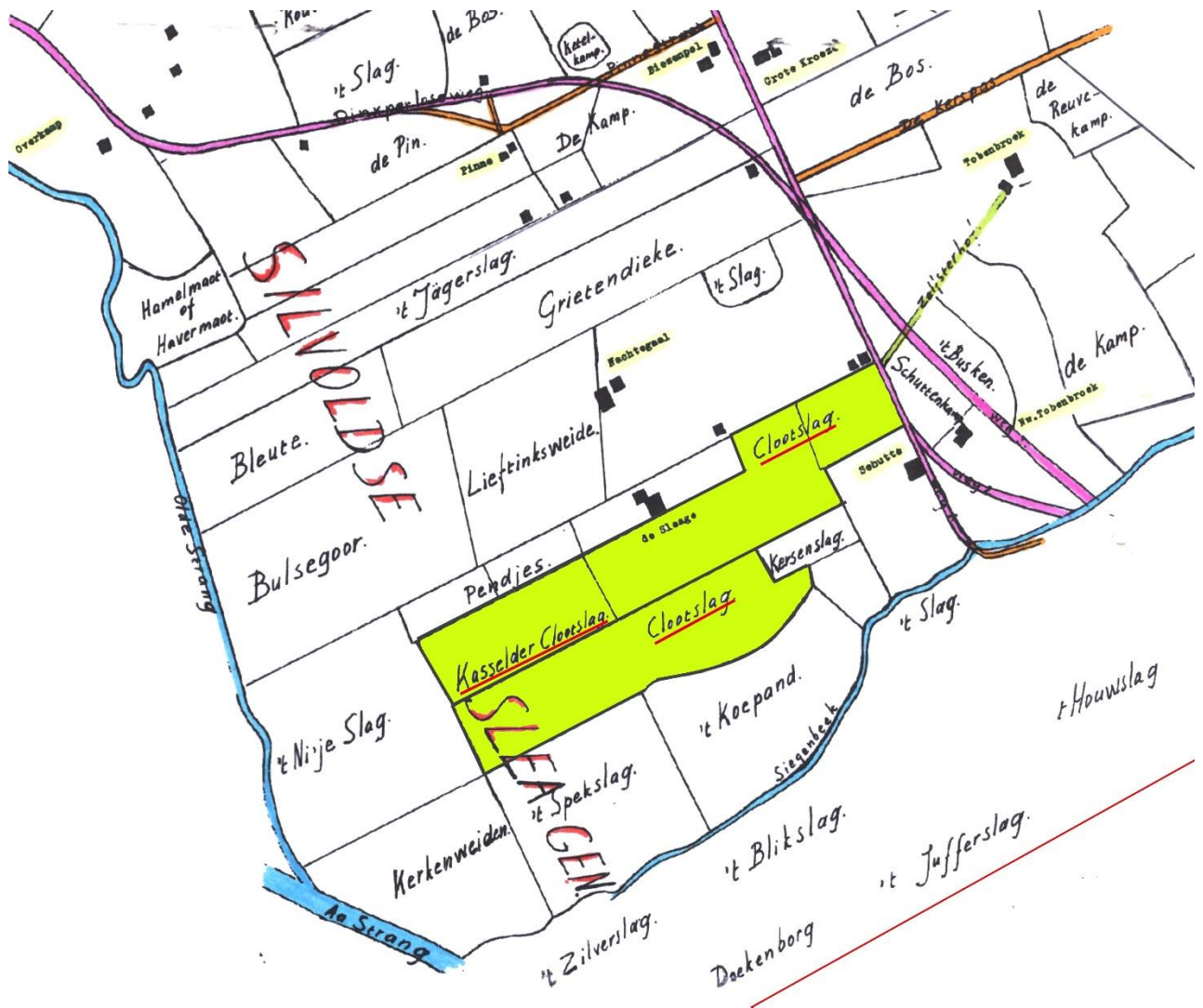
15 Voor de richter zullen dan voor 3 waren worden opgebrand, voor zijn gerechtelijke arbeid. Voor elke opbrander zal één varken worden opgebrand voor zijn arbeid.

16 De branders zullen niet meer dieren opbranden dan er redelijk aan de kost kunnen komen in het betreffende gebied.

17 Elke vorster kan één varken akeren.

18 Elke schutter idem. *Een schutter heeft tot taak vee, dat zich onrechtmatig ergens bevindt, te “schutten”, in bewaring te nemen, tot de eigenaar tegen betaling het terug kan krijgen.*

21 Als de richter in de marke een overtreding begaet, betaalt hij het tweevoudige van de normale boete. Een vorster idem.

CLOOTSLAG, 1632.

Hierna is een transcriptie van de aanklacht weergegeven. Híér wordt naar punten uit die aanklacht verwezen, met nummers 1-27 uit de aanklacht, en G1-G11 uit de getuigenverhoren die aan indiening van de aanklacht vooraf gingen.

De situatie was nu weer anders dan in 1421.

Was toen sprake van een markerecht, geldend in het kerspel Silvolde, nu van belanghebbenden in de heerlijkheid Wisch. Mogelijk was nu al het gehele complex onder Silvolde en Varsseveld opgegaan in één “marke van Wisch”, zoals later (ca. 1750-1850) duidelijk het geval is, zoals hierna blijkt.

De positie van het Clootslag is onduidelijk. Enerzijds spreekt punt 15 ervan, dat niemand percelen uit een gemeente (=marke) mag nemen zonder toestemming van de erfgenamen/markegenoten en van de belanghebbenden (boeren die er het recht hebben plaggen te steken en varkens te weiden). Punt 23 stelt dat de gezamenlijke geërfdén zich verzetten tegen het voor zich in beslag nemen van het Clootslag door gedaagden. Die gedaagden, Wisch en Bergh, waren óók geërfdén in de marke; degenen die zich tegen hun actie verzetten waren de anderen: de hoofdgeërfdén Sinderen, Lichtenberg, Schuilenburg, Bethlehem en al de andere geërfdén uit de lijst van 1421.

En punt 27 spreekt van het gezamenlijke Clootslag, dus wéér van markegrond.

Anderzijds: volgens punt 4 hebben de gedaagden het exclusieve recht op het weekhout in het Clootslag, zoals ook “andere particuliere bezitters” van slagen hebben. En volgens punt 3 hebben de gezamenlijke ingezetenen recht op gebruik van het Clootslag “zoals in de marken in hun kerspelen”, en “zoals op andere slagen van particuliere bezitters” (punt 5, en G6 en G7). Zo te zien is er geen sprake van markegrond, waar boeren gebruiksrechten van hun verpachters, gewaarden in de marke, uitoefenden, al gaat de aanklacht in zijn conclusie uit van wél.

Het lijkt er op dat het Clootslag bij de verdeling van de slagen van de Nottel vóór 1400, naar privébezit van de verschillende gewaarden, is toebedeeld aan de heren van Huis Wisch en Huis Bergh gezamenlijk, zoals op meer plaatsen sprake is van “tweeherig” eigendom. Waar anderen op de hun toebedeelde slagen pachtboerderijen stichtten, lieten zij dit moerassige land liggen om er alleen wat weekhout te oogsten (als huisbrandstof en/of voor houtskoolbranderij). Toen er ook wat gras ging groeien, gingen omwonenden dat Clootslag gebruiken, vooral om er varkens te weiden en plaggen te maaien, oogluikend toegestaan door de eigenaren. Na jarenlang of wellicht eeuwenlang gebruik beschouwden de gebruikers dit als een vast gewoonterecht.

Dan melden zich ca. 1615 mensen bij Bergh, die het Clootslag graag willen pachten. Wisch en Bergh, een inkomstenbron ziende, willen van het volgens hen onrechtmatige gebruik af, verbieden de belanghebbenden het Clootslag verder te gebruiken, en als die daar, gesteund door “de gemeente” (dus toch weer bemoeienis van de marke), geen gehoor aan geven, wordt in 1628 en 1631 twee maal groot spektakel gemaakt: mensen en vee worden weggejaagd, en er wordt een wal rond het gebied aangelegd als bewijs van privé eigendom. De belanghebbenden hebben de eerste keer de wal weer geslecht, maar de druk wordt steeds verder opgevoerd (punt 9-13, en G 9-11). Derhalve is nu de zaak voor het gerecht gebracht.

De aanklacht concludeert dat de gedaagden moeten worden veroordeeld alles weer in de oorspronkelijke toestand terug te brengen, en “zich te wachten” zoiets nog eens weer te doen (punt 27).

Een verslag van de behandeling door het Hof, en het oordeel, zijn nog niet gevonden.

Bij de aanklacht is een verslag van een getuigenverhoor gevoegd, op instigatie van de advocaat van de aanklagers gehouden door het gericht van Doetinchem. De getuigen zijn acht boeren. Uit het verpondingsregister van 15 jaar later is op te maken dat één van hen pachter was van Wisch, twee van Bergh, één van de Schuilenburg, twee van Bethlehem, één van dokter Kuerbeeck, en één van zichzelf: Averkamp, de enige eigen boer onder Silvolde toen. Vier woonden in de Silvoldsebuurt, en vier in de Kroezenhoek. In ieder geval de laatste boerderijen waren dus, door hun pachtheren, gevestigd in het voormalige bosgebied de Nottel.

Clootslag. Gelders Archief, toegang. 124 (= Hof van Gelre en Zutphen. Blauw boek 0124 .15=civiele processen, deel 1 pag 115) inv. 5130 nr. 75.

Transcriptie:

Ingedient door den Momber (*advocaat van de aanklager*) den 5. October 1632

Aenspraecke (*aanklacht*) desen Hove overgegeven ut den Name ende van weghe die gemeene geerfden ende geïnteresseerden der Hoocheijt Wisch, Imp.ten. (*imperanten = aanklagers*)

Open tegens Die heeren Graven vanden Berghe ende Stijrum, Ghedaeghdens.

1.

Om welcke aenspraeck te funderen so wort geposeert waer te sijn, dat inden hoocheijt Wisch onder t'karspell Silvolden gelegen is seeckeren groot parcheel Landts genaemt het Clootslach schietende naast het Bielhemsche Bulsegoor alsmede aenden Nottelen.

2.

Welcken Clootslach rontsomme onbegraven is ende noijt eenige opworp (*omwalling als bewijs van privé eigendom*) gehadt heeft, uijtgesondert een kleijn dijksken in voortijden bij den huijsluijden tot stouwinge ende wehringe des waters uijt die hoocheijt Wisch, opgeworpen (*overstroming vanuit de Ziegenbeek tegengaan*).

3.

Gelijck oock mede in facto waer is, dat het selve Clootslach van onverdenckelijcken jaren herwarts bij den gemeijne ingesetenen der bovengemelter hoocheijt met beesten weijden, plaggen maeijen ende anders gebruijckt is geweest in aller gestalt, als aen den gemeenten (=marken!) derselven Kerspelen.

4.

Utgesondert alleenelijck dat beijden de Heren Gedn het weecken houdt ten deele daer aff genoten hebben.

5.

Op gelijcke wijze als t'Convent van Bielheem ende meer andere particuliere Erffgen. verscheijden parceelen ende slegen hebben oock omtrint t'Clootslach voornoemdt gelegen, daer van sij alleenlick het weecken holt mogen genieten, ende voorts moeten toelaten deselve parceelen bij de geheele gemeente (*? kan hier niet marke betekenen*) mit weijden ende plaggen te worden gebruijckt.

6.

Blijkende dit alles evidentelijck bij de geëxhibeerde Contschappen (*getoonde getuigenissen*) sub A artl. 3.4 usq. ad 7.

7.

Gelijck mede ex artlo 8o. klaerlijck te vinden is, dat de gemene ingesetenen voor gemelter Hoocheijt eertijts groote mennichte van varckens cotes (*varkenskotten*), in t' voornoemde Clootslach hebben staen gehadt omme haer vee ende varckens s'nachts daerinne tho schatten (*opsluiten*) ende des daeghs wederomme int t'Clootslach sonder bespieringe (*verhinderung*) te laten gaen weijden.

8.

Welcke possessie (*recht*) bij haer oock alletijt is gecontinueert.

9.

Waerinne off wel niemant en betaemt hadde haer eenighe indracht (*verhinderung*) te doen, soo ist nochtans dat beijden die heren Gedachden inden Jaere sestijen hondert acht ende twintich het voornoemde Clootslach hebben doen opgraven (*van een omwalling voorzien*), ende daer door die gemeente vant' gebruijck der selver willen priveren.

10.

Waer op doch in den selven jaeren die ingesetenen aldaer de selve opgravinge wederom hebben ingeworpen.

11.

Ende also haere deuchdelijcke possessie gecontinueert tot inden herfst des voorleden jaers xvi een en dertich.

12.

Als wanneer die beijde Rentmeijsters der meergemelten Hoocheijt Jasper Leesgen ende Gerhardt Hunteler die gemeijne beesten soo op t'voornoemde Clootslach waren gaende daer van hebben gedreven, ende t'selve wederomme door een groote mennichte van huijszluijden doen affgraven.

13.

Waer op voort daernaer van der voornoemde Heeren Graven inder kerke tot Silvolden de Gemeente (=de marke!? of het publiek, "de geïnteresseerden?") tegens recht und redenen bij seeckeren grooten poene is verboden sich voorder te wachten eenige plaggen in t'Clootslach voonoemdt meer te majnen ofte beesten te weijden, gelijk dit alles blijkt uijt die voorst. Contschappen arto. 9.10 en v.

14.

Alle t'welcke is notoir datelickheijt, ende alle tesamen middelen omme d' impetranten tot haere deuchdelicke ende welheergebrachte possessie te dringen (*ontnemen*) waertoe gemelte Heeren Ged.n na rechten gantschelijck niet en sijn bevoecht noch gefundeert.

15.

Want het niemant vrije en staet eenige parcelen vanden Gemeenten (!=*marken*) buijten consent vanden alingen (*alle*) Erffgenaemen ende vanden geïnteresseerden ut te slaen ofte aen te graven.

16.

Te min wanneer daer door het gebruijck der geenen die daerinne berechticht sijn, in enigerleij wijze vernadeelt, of verargert wort.

17t.m.20 :

gebruikelijke procedurele rechtstermen in het latijn, niet inhoudelijk van belang.

21.

Alsoo en moge dan oock de heren Gedaechden in cas subject het voornoemde gemeene Clootslach in praedjudicium (*nadeel*), ende tot nadeel der gemeene ingesetenen geenszins afgraven.

22.

Door dien daer gene vanden drie voornoemde requisities voor haeren is militerende (*geldend*), neq consensus omnium, nequè publica utilitus, nequère gia pmissio . (*niet van algemene overeenstemming, niet van algemeen gebruik, niet van toestemming van de overheid*).

23.

Maer is ter contrarie waer dat die gemeijne Geerffden sich daerinne te eenemael opposeren, ende daer beneffens dat haere Gen. dese affgravinge tot haer particulier proffijt, ende eijgener autoriteijt hebben gedaen.

24.

Daer bij dient oock merckelijck tot confirmatie van aenleggende (*eisers*) goet recht dat voor soeventhijen ofte Achthijen jaeren seeckeren Henrick van Sinderen, sijnde in dienst vanden Hern Grave vanden Berghe, sich voorgenomen hebbende dit oudt gebruijck der Ingesetenen te beletten.

25.

Het selve door tegen leggen des Gemeents, ende sijnen goedts Rechts wantrouwende heeft laten verblijven, ende tot het voorledene jaer sestien hondert acht en twintich, end' een en dertich tou geacquiesceert (*laten rusten*), als te sien bij den contschappen arto 9.

26.

Ende alsoo dan dit alles onaengesien de heeren ged.n sich evenwel hebben laten ghelusten Imp.ten haer goet recht ende gebruijck te behuijden (*onthouden*), ende t'urberen, soo sijn sij genootsaecht gheweest tot maintainie (*handhaving*) van haeren oude, ende welheergebrachte possessie sich aen W. Ed. ende d .W. t'adresseren, ende te versoecken citatie welcke haar is geacordeert ende den dach gestelt op den eersten junij lestleden ten welcken daghe bij parthijen gerecesseert is te schrijven bij Eijssers antwoord. Replicq, ende duplique naer stijle vanden Hove.

27.

Ingevolch van welck recest alhier bijgaende geteeckent mit de litter B de Aenleggers exhiberen (*tonen*) dese haere aenspraken.

Concluderende dat de heeren gedaechden sullen worden gecondemneert die datelickheijt in t'wechdrijving der beesten ende opgraven van t'gemeene Clootslach begaen kost- ende schadeloos te repareren, ende sich te wachten van dergelicken meer te doen. Ende sij Imp.ten gemainteneert (*gehandhaafd*), gestijft ende gesterkt bij haer hebbenden recht ende deuchdelicke possessie.

Cum expensis.
..... contenderende
Op alles C.

Het getuigenverhoor:

Ick Brandt van Wardorp Rigter des ampts Doetinchem doe cundt ende certificere mits desen, dat voor mij sampt coorgenooten Bernhard Winckelman en Borgard van Wardorp, persoonelijck gecommen is Hartger van Zelst in qualite als volm.r der erffgen(!!). der hoocheijt Wisch, ende geeft nae relatie des geswooren met recht om contschap der waerheijt doen averhoren Henderick Coornties, Item Henderick Kruijsen, Henderick Belterman, Jan Liefftinck, Jos Avercamp, Herman Toevenbroeck, Claes ten Beeck en Jan Brunsinck, alle ingesetenen des Kerspels Silvolden. Gaff den selven sampt en besonder schult om op dese naevolgende in terrogatorie (*ondervraging*) haere wetenscap ende waerheijt tho verclaren, ende volgens met haeren Ede tho besteden als recht is. Sachten getuijgen sijde van haer rechte weeten en waerheijt niet, wolde producent wegen sijner principaelen niet lijden van een ijder, omb 100 goltgl sampt den schaede met recht

1.

Getuijghen ouderdoom aff to vraeghen.

Henderick Coornties tuicht opten jaer oudt the zijn omtrent 60 jaeren

Henderick Kruijsen 80

Henderick belterman 60 jaeren

Jan Liefftinck 40 jaeren

Claes ten Beest omtrent 8 offte 49

Jan avercamp 40

Herman Toevenbroeck 40

Jan Brunsinck omtrent 60 jaeren

2.

Of sij niet getagen ende geboren zijn inden Kerspel Silvolden, off sunsthen hoelange sij aldaer hebben gewoont.

Henderick Cornities tuicht opten 2en jae, ende aldaer omtrent 30 jaeren gewoont te hebben

Henderick Kruijsen tuicht desen artl. waer ende aldaer van kindsbeenen op verkijert tho hebben

Henderick Belterman tuicht van kindtsbeenen op aldaer verkijert tho hebben

Jan Liefftinck tuicht jae, en aldaer den geheelen tijt sijnes levens verkijert tho hebben

Jan Avercamp tuicht t'Varssevelt gebooren te zijn ende den meesten tijt sijnes levens in Silvolden verkierdt

Herman Toevenbroeck tuicht aldaer geboren, ende van jongs op aldaer verkijert tho hebben.

Claes ten Beest tuicht conform Toevenbroeck

Jan Brunsinck tuicht omtrent 20 jaeren in Silvolden gewoont tho hebben.

3.

Off sij niet en kennen seker perceell landts genoemt het Clootslach

Tuicht opten 3 artl. Henderick Kruijsen jae

Henderick Belterman op desen artl. jae

Jan Liefftinck tuicht jae

Jan avercamp idem

Herman Toevenbroeck idem

Claes ten beest tuicht jae

Jan Brunsinck idem.

4.

Off t'selve niet is gelegen in ende aen die Nottelen

Tuicht opten 4den artl. Henderick Coornties jae, maer dat het voorst. Clootslach meer nae het Belheemer Bulsegoor als nae die Nottelen aen schiet.

Henderick Kruijsen tuicht dattet selve Clootslach naeder bij t'Belheemer Bulsegoor ende Breenbroeck is schietende als aen die Nottelen.

Tuicht Henderick Belterman conform Henderick Kruijsen.

Jan Liefftinck ad idem.

Jan Avercamp tuicht opten 4en conform Kornties

Herman Toevenbroeck tuicht op dese 4en artl. conform d'anderen.

Claes ten Beest tuicht conform d'anderen

Jan Brunsinck se refert ad depositionem precedentem.

5.

Off het voorn. Clootslach enich gevrecht ofte opworp is hebbende, dan off niet ter contrarien waer dat alle opworp ende gevrechten tot die aangrenzende landen is gehoorig.

Tuicht opten 5en Henderick Koornties neen, dan dat alle opworpen aen het voorn. landt binnen nae t'slach ingaen, dat ook alle opworp ende gevrechte gehoorich is aen die andere aangrenzende landen, ende also het schint datter wel een graeffken is gewesen, dat hetselve is geschiet, om datte t waeter niet in die hoocheijt wisch soude lopen (*vanuit de Ziegenbeek, op de grens van Silvolde en Bredenbroek*).

Tuicht opten 5 Henderick Kruijsen dat het selve Clootslach geen vrucht offte opworp hefft, dan den schijn vanden graeven offte opworp, hebben die huijsluijden doorlaten ende bendel vanden drost Keppel opgeworpen ende daervan een dixken gemaect, tot stouwinghe vant waeter, opdattet in die hoocheijt Wisch niet lopen mochte.

Tuicht Henderick Belterman geen gevrechte offte opworp bij t'Clootslach tho sijn ende dat het gevrechte ende opworp behoort tot d'andere bijliggende landen, ende het dixken datter soude liggen hefft hooren seggen gemaect to sijn tot stouwinge vant waeter op dattet in die hoocheijt Wisch niet mochte lopen.

Tuicht Jan Liefftinck conform Belterman.

Jan Aevecamp tuicht conform Henderick Coornties.

Tuicht Toevenboeck op desen 5den art. conform Henderick Kruijsen ende Avercamp. Claes ten beest ende Jan Brunsinck, tuigen op desen 5den art.l conform die bovensten.

6.

Off niet waer, dat voorn. Clootslach altijd voor ondenckelijke jaeren, van gemeijnen in gesetenen is gebruijckt tot weijden ende plaggen in aller gestalt als d'anderen gemeijnten, alleene dat die beijde Ged. Heeren der Hoocheijt wisch het weecke holt hebben genaeten.

Henderick Coornties 6en affirmat (*bevestigt*).

Tuicht Henderick Kruijsen desen 6 artl. also waer tho sijn.

Henderick Belterman idem.

Jan Liefftinck tuicht opten 6 artl. jae.

Jan Aevecamp idem.

Herman Toevenbroeck affirmat.

Claes te Beest idem.

Jan Brunsinck tuicht opten 6en art. jae soo veel hem daer van wettich is.

7.

Off niet waer dat het Convent van Bielheem ende andere Erffgen. mede eenighe slege bij ende aen die Nottelen hebben liggen, daer van sij alleenlijck het weecke holt cunnen bevrijden, ende dat evenwel den gront met plaggen maijen ende beesten weijden, bij die gemeijne ingesetenen wort gebruijckt.

Tuicht opten 7 art. Henderick Coornties dit selve mede also waer tho sijn, ende dat die Beilheemer goederen Gosselijck ende Havesgoet elck slege hebben, d'welke het weeke holt tot haeren schoncken gebruijcken ende die gemeijnte evenwel haere plaggen daer ut meijen vande selve grondt, insgelijcken ook mede andere goederen.

Henderick Kruijse tuicht desen 7 art mede soo waer tho sijn, dat die bouliijden opten Beijlhemer goederen, als andere particulier erffgh. (*particuliere eigenaren, niet meer mede- eigenaren in markegrond*) het weeke holt sijn genietende ende d'heele gemeijnte voorst. die selve met placken en weijden genieten.

Ten 7e tuicht Belterman conform die depositie van Henderick Coornties

Jan Liefstinck affirmat

Jan Averkamp idem

Herman Toevenbroeck idem

Claes ten Beest tuicht conform Henderick Coornties.

Jan Brunsinck tuicht hijrvan geen kennis te hebben.

8.

Off sij deponenten niet hebben gesien offte hooren seggen dat in het Clootslach eermaels mennichte van varkensschotten hebben gestaen, die de gemeijnte (*de marke? of de "geïnteresseerden"?*) aldaer hebben gehat. Om die varckens des nachts daerinne tho schotten ende tho drijven ende dan des daegs haer verckens ende vee int Clootslach tho weijden.

Tuicht op dese 8e Henderick Coornties dat hij dit selve wel van andere ouden hefft hooren seggen ende dat se in tijt van noott daer inne gevluicht sijn (*voor plunderende en moordende soldaten van voorbijtrekkende of nabij gelegerde troepen*), ende hebben haer vee daer in laten weijden.

Tuicht Henderick Kruijse wel 14 offte 15 schotten gesien, jae mede het sijne gemaect tho hebben int selfes Clootslach, om die varckens ende vee des nachts daer inne tho schotten ende dages weder vrij ut tho laten gaen weijden, sonder dat daer in eenige bespierunghe sij geschiet.

Tuicht Henderick Belterman t'selfes wel van anderen gehoord tho hebben, datter varkensschotten sijn geweest doch hefft sijn eijgen varckens en de ander vee sonder bespierunghe daer in geweidet.

Tuicht Jan Liefstinck ten 8e dit selve wel gehoord tho hebben maer niet gesien.

Tuicht Jan Aevercamp, dat hem van geen schotten gedenckt, dan wel wetende dat het vee daer dach ende nacht is ingebleven .

Tuicht Herman Toevenbroeck opten 8e art. t'selve niet gesien tho hebben, maer wel van anderen hooren seggen.

Claes ten Beest tuicht conform Henderick Coornties.

Jan Brunsinck tuicht dat hij sulx van anderen wel hefft hooren seggen.

9.

Off hun luijden gedenckt, dat den ingesetenen oijt bespijeringhe is gedaen van het voorn.

Clootslach met weijden offte plaggenmeijen tho gebruicken, alleenlick dat, int jaer 1628 t'selve ut last van beijde Ged. Heeren was affgegraven t'welck voort int selve jaer vanden ingesetenen is ingeworpen, ende also bij t'olde gebruijck als vooren verbleven.

Hendrick Koornties tuicht desen 9en artl. also waer tho sijn

Henderick Kruijse tuicht opten 9en artl. noijt bespijeringhe geschiet tho sijn, dan alleen voor een tijt van 17 offte 18 jaeren, dorch aengeven van een sekere vaecht Henderick van Sinderen genoemd sijnde in dienst van sijn Gn. vanden Berghe, hebben t'selve willen beletten, doch door tegenleggen des Gemeinte, is t'selve achter wegen gebleven, ende hebben t'selve bes hero gerustelijck gebruijkt bis nu, dat haer Gn int jaer 1631 hebben bespijeringhe gedaen.

Henderick Belterman tuicht conform Henderick Kruijse

Tuicht Jan Liefftinck opten 9 artl. datter noijt bespijeringe is geschiet dan alleene dat door Henderick van Sinderen is aengegeven bij sijn Gn. vanden Berghe die t'selve Clootslach wel geerne wolde in pacht hebben en is oversulx wel voorgenomen doch die gemeijnte daer tegen sijnde is achterwegen gebleven.

Jan Avercamp tuicht opten 9 artl. conform Jan Liefftinck.

Tuicht op ten 9den Herman Toevenbroeck datter wel eenich vermaen van gewest zij, maer die gemeijnte verhindert is tot geen effect gecomen

Tuicht opten 9den Claes ten Beest noijt bespijringhe geschiet tho sijn dan alleene voor 18 offte 19 jaeren, door aengeven van Henderick van Sinderen ut begeert van enighe luijden die t'selve wolden pachten, doch die gemeijnte haer daer tegen stellende, ende die Graeven daer van wel bericht sijnde, is achterwegen gebleven. Ende dat ook noch vanden Goedtsheer Graeff t'selve is voorgenomen geweest ende daer van bericht sijnde, hefft t'selve laeten vaeren.

Jan Brunsinck tuicht desen 9 artl. also waer tho sijn.

10.

Off niet waer, dat int gapassierde jaer van 1631 die beijde rentmrs. der hoocheijt wisch met naeme Jasper Heesgen en Gerhard Hunteler, die gemeijne beesten soo opt voorn. Clootslach waeren gaende daer van hebben gedreven, ende dat het selve Clootslach terstont met eene groote mennigte van huijsluijden in eenen dach is affgegraeven, ende ongeveer om wat tijt van t'jaer.

Tuicht op ten 10 Henderick Koornties van anderen gehoord tho hebben dat die voors. Rentmrs. die gemeijnte haer beesten ut het voors. slach gedreven hebben, ende dat inden verleden herffst des jaeres 1631.

Tuicht Henderick Kruijse desen 10 artl. also waer tho zijn, ende dat in plaetse des Rentmeijsters van Ulfft sij gewesen sijnen broeder Cracht Heskes, ende hebben voorts door enighe huijsluijden daer tho gebaddet sijnde een walleken opgeworpen, ende dat sulx sij geschiet in het beginsel vanden herffst des jaeres 1631

Tuicht Henderick Belterman desen 10 artl. also waer tho zijn, ende dat opten tijt als men t'hoij maeckten in het jaer 1631

Tuicht opten 10den Jan Liefftinck also waer tho sijn.

Tuicht Jan Avercamp desen 10den also waer ende geschiet in beginsel vanden herffst.

Tuicht Herman Toevenbroeck op desen 10den artl. datse met mennichte int beginsel vanden herffst hebben beginnen tho graven, des jaers 1631.

Tuicht Claes ten best, t'selve opgraevinghe waer tho sijn ende vant utjaegen der beesten van anderen gehoord tho hebben.

Tuicht Jan Brunsinck, dat hij wel weet dat het opgegraeven is int jaer 1631, maer niet weetende van wien off tot wat eijnde.

11.

Off niet waer, dat voort daernae tot Sillevolden inde kercken utten nhaeme van beijde Gn. heeren der gemeijnte is verbooden op sekere groote poene, van sich toe willen wachten enige placken int Clootslach voorn. tho meijen off beesten tho wejden.

Henderick Koornties tuicht desen 11den artl. also waer tho sijn

Henderick Kruijse idem

Henderick Belterman affirmat

Jan Liefftinck idem

Jan Avercamp, Haermen Toevenbroeck tuigen mede desen 11 artl. also waer tho sijn

Claes ten Beest tuicht tselve van sijn nabuiren gehoord the hebben, ende sulx waer tho sijn

Tuicht Jan Brunsinck sulx van sijn nabuiren wel gehoord tho hebben maer selver niet.

Hebben getuijgen hijer mede haere contschappen geijndicht, ende hebben dit selve also waerachtich tho sijn end anders niet met solemnelen (*plechtige*) ede, ende met opgestreckten vingeren bestadicht (*bevestigd*) als recht was, sonder argl. (*arglist: bedrog*) In oircundt (*verklaring*) hebbe ick Rigter voors. dese met eigener hant ondertekent ende daerbeneffens mijn segel opt in gedrukt. Actum binnen Doetinchem Februari 1632.

Brandt Barstorp

.....

Contschappen. raekende het afgraeven van Clootslach tot Silvolde.

Compareerde in der Griffie der Lantsheren van Gelderlant Dr. Diederick Schutten Momber als vls volmr. vande Geërffden en Geïnteresseerden der hoocheijt wisch, en Dr. Goossen van Steenler en Dr. Suerhaert van Staverden als volmrs. vande Welgeboren Heeren Albert Grave toe den Berge en Jurrien Ernst Grave to Limburch ende Bronchorst als Heeren der Hoocheijt Wisch ende hebben in die saecke soo op huijden voor desen Hove soude dienen, voor reces genomen, dat d.Imp. haer sustenue binnen den tijt van drie weecken sullen overleveren bij aenspraecke om na wisseling van copie binnen gelicken tijt te worden geantwoort, en soo voorts van drie weecken tot drie weecken, gesupliceert ende geduplicateert sijnde, nae conclusie in de saecke gedaen ende erkent te worden, t'geene na den rechten bevonden sal worden te behooren.

Actum t'Arnhem den 1en Junij 1632

----- des Griffies 1632

Engelen

Anspraeck vanden Geërffden ende geïnteresseerden der Hoocheijt Wisch
ende

De Graeve vanden Bergh ende Stijrum.

ARCHIEF GEËRFDEN

Er bevindt zich een “Archief van de geërfdn in de hoogheid Wisch ” in het oud-archief van de gemeente Wisch. Het loopt van 1673 tot 1860. Voor het eerst komen we hier een bestuurscollege van de marke onder Silvolde en Varsseveld tegen (de stad Terborg had een eigen college van geërfdn). Dat college noemde zich “de Geërfdn”. In principe gold de titel “geërfdn” voor alle markegenoten oftewel gewaarden of rechthebbenden in de marke, en zou dit bestuurscollege bv. hoofdgeërfdn moeten heten. Maar het spraakgebruik was nu eenmaal zo.

Het college bestond uit de zes voornaamste markegenoten: de heren van huis Wisch, van huis Bergh, de Lichtenberg, huis Sinderen, de Staten van het graafschap Zutphen als beheerder van de goederen van het vroegere klooster Bethlehem, en de dienst domeinen van het hertogdom Gelre als bezitter van onder anderen de Schuilenburg

Dit hertogdom bestond, sinds de afzwering van Filips in 1581, zonder hertog, als republiek, onderdeel van de verenigde republieken van Nederland.

Het bleef dat tot aan de opheffing door de Franse overheersers, van 1795 tot 1813. Daarna werd het een provincie van Nederland

Het waren altijd ambtelijke vertegenwoordigers van genoemde heren en instanties die namens hun superieuren in het bestuurscollege optraden.

Het blijkt uit dit archief dat dit geërfdncollege een veel bredere taak had dan alleen het besturen van de marke-aangelegenheden. Vooral de financiën van de heerlijkheid Wisch (nog altijd een heerlijkheid, bestuurd door de heren van Wisch; pas door het Franse bestuur rond 1800 werd de heerlijkheid opgeheven en vervangen door een burgerlijke gemeente) was hun verantwoordelijkheid. Zij zorgden voor inning van de verponding, de onroerend goed-belasting van toen voor alle inwoners van Wisch, en de verplichte afdracht daarvan aan de Staten van Zutphen.

Maar ook voor allerlei uitgaven voor de marke of de heerlijkheid, waarvoor vaak opcenten op de verponding geheven moesten worden.

De inning van de verponding geschiedde door een ontvanger, door de geërfden daartoe aangesteld. Vóór die aanstelling moest hij een pand geven, een bedrag in geld of een huis of een stuk grond, welk pand hij zou verbeuren als zou blijken dat hij geld had achtergehouden.

Jaarlijks werd zijn rekening van ontvangen gelden, en de afdracht aan de Staten van Zutfen, “afgehoord” door de geërfden.

Op het officiële bedrag van de verponding moest door de inwoners meestal een paar procent, of zelfs tot 50%, extra betaald worden, ter dekking van allerlei kosten. Daartoe behoorden de kosten van de geërfden zelf (vergader- en eventuele reiskosten), administratiekosten, en vergoeding voor de ontvanger en voor brievendragers naar Zutfen of Arnhem, enz. Maar ook kosten voor onderhoud en reparatie van wegen, waterlopen, bruggen en vonders enz.

Maar veel groter waren af en toe de kosten van oorlogvoering. Daartoe moesten soms grote bijdragen worden betaald aan het bestuur in Zutfen of Arnhem, maar ook soms hoge plaatselijke kosten gemaakt. Zo moest in 1799 voor een doortrekkend Frans leger inkwartiering worden verzorgd, kost en inwoning worden verstrekt en de betrokken burgers daarvoor schadeloos gesteld, hooi voor de paarden verschaft, en ettelijke vaten jenever voor de manschappen beschikbaar gesteld.

Ook legden vreemde legers vaak hoge heffingen in geld op aan de gebieden rond hun garnizoenen. Al die kosten kwamen ten laste van de heerlijkheid, en de geërfden hadden te zorgen voor het opbrengen ervan.

Ook werden boeren vaak gedwongen voor een leger materiaal te vervoeren met kar en paard, soms meerdere dagreizen ver. Of werden paarden en wagens in beslag genomen. Ook deze boeren werden vergoedingen betaald door de geërfden.

Een aantal boeren had gaandeweg een “zichtvree” verkregen: een stuk heide van de marke, waarop hun aanliggende boerderij het exclusieve recht had op het maaien van plaggen. Zij moesten echter wel de “klauwgang”, het weiden van vee, vooral schapen, op die zichtvree toelaten. Bijzonder is dat in de eerste kadastragegevens van 1832 die zichtvreden zijn aangemerkt als eigendom van de eigenaar van de boerderij waartoe die zichtvreden behoorden. Bij de opheffing en verdeling van de marke, rond 1855, zie hierna, zijn zij echter weer eigendom van de marke genoemd, vallend onder de verdeling van de totale markegrond. Daardoor werd de oppervlakte bij de opheffing 2250 hectare.

Een aantal boeren had ook het recht schapen op de heide te hoeden. Een lijst uit 1796 van Varsseveldse boerderijen met het recht van schapendrift vermeldt 6 stuks: Wisselink, Rensink en Mellink op de Heelweg, Vriesen en Eerinkveld in het Westendorp, en het huis Sinderen. Per ha. daarvoor beschikbare heide kon één schaap gehouden worden.

Daarnaast waren er een zevental, die tijdelijk schapen waren gaan houden na de grote veesterfte van 1750, “tot zij weer voldoende beesten hadden”. Dat waren Idink, Vrieselaar, Messink, Klein Buvink, Schilderink, Bijvank, en Lensink.

Er was veel vaker veepest: in 1768 en 1794 stierf 90% van het rundvee, in 1817, 1819 en 1863 100%¹⁹

Door de groei van de bevolking kwamen er steeds meer overtollige zoons op de boerderijen. Om toch een (klein) bestaan op te bouwen namen zij stukjes markegrond in gebruik, werkten die om tot akkerland, en bouwden er een hutje op. In feite onrechtmatig, maar soms oogluikend toegestaan.

Een gerechtsstuk uit 1694¹⁵ vermeldt hoe 8 Sinderse boeren rond de Kroezendijk aan de drosten, vertegenwoordigers van de heren van Wisch, toestemming vroegen voor Philip Morren, om een hutje te mogen bouwen bij de Cuijper op “de gemeente”, de markegrond dus.

Philip was waarschijnlijk een zoon op de boerderij “de Morre”, daar vlakbij. Die toestemming werd gegeven, en het lijkt aannemelijk in de tegenwoordige boerderij de Flips de opvolger te zien van dat hutje op de hei van Philip Morren, 310 jaar geleden. De aanvragende boeren waren die van Goot Salemink, Klein Salemink, Groot Michelbrink, Klein Michelbrink, de Morre, de Boijl, het Oostendorp en de Cuiper. Allen, behalve het Oostendorp, lagen ten oosten van de Kroezendijk, dus vermoedelijk binnen de vroegere grenzen van de hof te Wesenthorst. Terwijl aan de westkant van de Kroezendijk in 1694, behalve het Oostendorp, dus nog Markegrond lag. Dat Oostendorp zal al eerder op markegrond zijn gesticht.

In een resolutie van 1717 legden de geërfden een besluit vast, volgens welk ieder die zo een stukje marke had “aangegraven” voortaan een jaarlijkse canon moest betalen, bij wijze van pacht. Een resolutie van 1722 bepaalde dat een hoeveelheid van die aangegraven gronden aan de gebruikers zou worden verkocht, om zo grote schulden, door oorlogskosten ontstaan, te kunnen delgen. Dit gebeurde telkens als er hoge oorlogskosten opgebracht moesten worden, naast extra heffingen op de bevolking boven of naast de verponding.

EINDE MARKE ²⁹

Tegen 1800 begonnen stemmen op te gaan de marken in Nederland op te heffen. Door al die “woeste” grond om te zetten in boerderijen zouden veel boerenzoons aan een bedrijf geholpen kunnen worden; de voedselproductie, de welvaart en de belastingopbrengst zouden allemaal toenemen. In 1810 werd bij Koninklijk Besluit bevolen dat elk markebestuur alle belanghebbenden zouden laten samenkomen om te overleggen of de marke zou kunnen worden opgeheven. Al dat overleg had toen geen effect: die opheffing bleek zoveel moeilijkheden op te roepen, dat er nergens aan werd begonnen.

In 1832 werd van overheidswege opnieuw aangedrongen akties te ondernemen.

Ook in de gemeente Wisch werd het onderwerp aangepakt. Een eerste conclusie door een commissie, door de geërfden ingesteld, luidde: niet opheffen, het gebruikelijke plaggen maaien was onmisbaar.

In 1843 werd opnieuw een commissie ingesteld, met vier (niet meer zes) stemgerechtigde geërfden (Wisch, Bergh, Lichtenberg en Sinderen) plus 10 van de aanzienlijkste andere belanghebbenden (boeren en/of burgers, niet meer grootgrondbezitters), die in 1847 een plan tot ontbinding naar de koning ter goedkeuring stuurden. Dat plan hield in: verkoop via een veiling van de grond, besteding van de opbrengst tot delging van de schulden van de marke en tot aanleg of verbetering van wegen, waterlopen, bruggen en duikers, die kosteloos naar de gemeente zouden overgaan. Een overschot zou aan de markegenoten toekomen, die daarvoor twee armenhuizen zouden laten bouwen, één (protestants) in Varsseveld, en één (Katholiek) in Silvolde.

Evenwel: bij een samenkunst van alle belanghebbenden in 1849 werd dat plan rigoreus afgewezen: bij verkoop zou alles weer bij de grootgrondbezitters terecht komen, de kleine man zou er niet van profiteren maar wel het recht van plaggen maaien verliezen. Men wilde inplaats daarvan verdeling: ieder rechthebbende een stukje van de grond.

Er werd een nieuw plan opgesteld: 10% van de grond zou worden verkocht om schulden af te lossen en kosten te dekken, 90% zou worden verdeeld. In een vergadering van belanghebbenden op 20 december 1850 werd dit plan met 244 tegen 6 stemmen aangenomen, en op 29 mei 1851 werd het door de koning goedgekeurd.

Het belang van de marke werd ook minder. De onmogelijkheid landbouw te bedrijven zonder voldoende stalmest verdween geleidelijk: steeds meer werd guano aangevoerd voor die bemesting: vogelmest, die in honderden meters dikke lagen voorkwam op eilanden voor de westkust van zuid-amerika. Dat vanaf ca. 1880 kunstmest op nog veel groter schaal teelt van landbouwgewassen mogelijk zou maken, was in 1850 nog niet bekend.

Andere punten in het voordeel van opheffing waren:

- sinds ca. 1832 was de grondbelasting voor markegronden sterk verhoogd.
- het klandestien in gebruik nemen (aangraving genoemd) van stukjes markegrond, daar een akker op aanleggen en een hut op bouwen, nam sterk toe. En tegenmaatregelen waren nu zeer bemoeilijkt: was vroeger de marke een rechtskring op zich waarbinnen overtredingen zelfstandig konden worden bestraft, sinds de Franse overheersing, rond 1800, bestond die rechtskring niet meer, de bevoegdheid tot vervolging en bestraffing ook niet, die kwam alleen nog toe aan reguliere rechtbanken.

Opruiming van klandestiene aangravingen en neerhalen van de hutten daarop, vanwege de geërfd en de richter, was vroeger gewoon, maar nu onrechtmatig geworden. Alleen de reguliere rechtbanken waren daartoe nog bevoegd.

- en: de rol van adel/grootgrondbezitters/geërfd begon weg te vallen, doordat zij hun pachtboerderijen tussen 1800 en 1900 afstootten, en daarmee ook hun rechten in de marke verloren. Of de kopers van oude hoeven, boeren dus en vaak de pachters, ook de bijbehorende rechten in de marke op hun naam kregen, is niet bekend.

In de plannen werd meestal gesproken van de marke van Wisch, soms ook van de “marken van Wisch en Silvolde”. In ieder geval ging het over alle markegrond onder Varsseveld en Silvolde, en alle belanghebbenden in die twee plaatsen.

In de volgende jaren werd het plan minutieus uitgewerkt. Bijzonder is dat nu alle bezitters van onroerend goed als deelgerechtigden golden. Ook bezitters van een hutje, gebouwd op een erf, gepacht van de kerk of van de marke: ieder kreeg een stukje van de heide toebedeeld naar rato van zijn bezit aan onroerend goed.

De te verdelen markegrond was toen nog groot 2058 hectare, de waarde daarvan was vastgesteld op f 228.840. Er waren 870 deelgerechtigden, waarvan 741 met uitsluitend een woonhuis(je) in eigendom, op gepachte grond. Per hectare bestaand bezit aan grond werd voor f 54.- aan markegrond toegeedeeld (waarde per ha. afhankelijk van de kwaliteit), per huis f 18.- á f 50.-, naar gelang de waarde van het huis. Uiteraard kregen de grootste grondbezitters, de zes geërfd van weleer, het meeste toegewezen.

Zo bezat Derk Willem Albers te Varsseveld een woonhuis, ter waarde van f 50,11. Hem werd toegeedeeld 0,5290 ha. veldgrond in het Leemscher, ter waarde van f50,11.

Willem Alofs, kuiper te Silvolde, bezat 0,6470 ha. land ter waarde van f 34,90, en een woonhuis, waard f 50,11, totaal waarde f 85,01. Hem werd toegeedeeld 0,7190 ha. veldgrond in de Hemmel, ter waarde van f 85,01.

In het oud archief van de gemeente Wisch berusten nog alle lijsten van toedeling, en de kaarten waarop elk toegeedeeld perceel is aangegeven.

In de loop van 1859 werd het hele proces van verdeling voltooid. De marke was niet meer.

De geschiedenis van de marken onder Varsseveld en Silvolde vertoont helaas veel hiaten. Tussen de te achterhalen stukjes bestaan verschillen, waarvan de oorzaak nog niet is achterhaald; de groei van de ene situatie naar de andere is nog duister. Wellicht is ooit nog aanvulling tot een compleet geheel mogelijk.

- 1) Wartena, in “Dinxperlo 700 jaar”.
- 2) Kolks in “Met het oog op Silvolde”.
- 3) Gedenkschrift 1873-1973 Gelderse Maatschappij van Landbouw, afd. Varsseveld.
- 4) Archief van de geërfd van Wisch, in het oud-archief van de gemeente Wisch
KM 9.2012.

INLEIDING

Het volgende gegeven, het verpondingsregister van 1647, toont een forse toename van de vestigingen, door splitsing, en door stichting van nieuwe boerderijen op heide en andere woeste grond.

De verponding, de nieuwe belasting op onroerend goed werd ingevoerd in 1652. Teneinde een eerlijker verdeling van de lasten te bereiken dan bij eerdere belasting (de pondschatting, die een veel onnauwkeuriger lastenverdeling had), werd vooraf een uitvoerige registratie uitgevoerd van alle onroerend goed waaruit inkomsten werden verkregen.

De werkzaamheden voor de registratie begonnen in 1644, en werden voltooid in 1647. Van sommige percelen werden de gegevens dus vastgelegd in 1644, van andere in 1647, en de meeste daar tussen in. Gemiddeld dus in ongeveer 1645, en daarom wordt ook vaak gesproken van het verpondingsregister van 1645.

In latere jaren werden de gegevens wel bijgewerkt, maar lang niet zo uitvoerig als in de eerste registratie.

Het verpondingsregister vermeldt voor de buurtschap Sinderen 48 boerderijen of andere huizen.

36 stuks zijn eigendom van grootgrondbezitters: Wisch, Bergh, Sinderen, Boetzelaar, kerk Varsseveld, armenkas Terborg (het Gasthuisfonds).

5 stuks zijn van kleine verhuurders: renteniers, of zakenlieden die een belegging nodig hadden voor een overschot aan kapitaal.

7 stuks zijn eigendom van de bewoners zelf: deze particuliere 15% van de huizen hebben slechts 5 % van de totale huurwaarde van de huizen en landerijen van Sinderen.

Het zijn meest woonhuisjes op gehuurde grond.

Ook zijn 3 van de boerderijen in het register betiteld als eigendom van het convent van Belheem, het voormalige complex van het klooster Bethlehem onder Gaanderen, nu beheerd door Domeinen.

Bethlehem was een klooster, dat bij Gaanderen heeft bestaan van 1180 tot 1580.

Het was zeer rijk, had zeer veel grondbezit, voornamelijk verpachte boerderijen. In 1580 werd het geplunderd en verwoest door inwoners van Doetinchem.

Bovendien verbood de in die tijd ingestelde republiek de RK kerk, vanwege de bloedige vervolging van de protestanten op instigatie van die kerk, en daarmee ook het kloosterwezen.

Het klooster Bethlehem werd verlaten, en de staten van Zutphen, de regering van dat voormalig graafschap, namen alle bezittingen in beheer. 65 jaar later, in het verpondingsregister van 1645, bestond dat nog steeds, als het complex ex-Bethlehem van de Gelderse Domeinen. Tussen 1800 en 1900 werd alles verkocht.

17 van de 48 percelen zijn naast de pacht nog tiendplichtig,

6 aan kerken,

11 aan grootgrondbezitters. Tiendplichtigen konden hun plicht ook afkopen, wat voor een aantal van de Sinderse huizen dus kennelijk ook al vóór 1645 was gebeurd.

Jaarboek
 t' Groot Groter is ball ston
 gesant d' Seem Graaf van St
 rimb. Grooten fan Jaer
 mink.
 die groter van t' Groot t' waerff
 molder. d' insel Groot
 Groot met d' d' Groot
 oad t' molder - van van
 d' Grooten jaer d' Groot
 molder molder nog, d' Groot
 molder Grooten t' molder

Jaer, d' Groot pacht vanden
 off. d. 121 - 147 - 5 -
 - 12 - 0 - 0 -
 noch jaer d' Groot t' molder
 al t' Groot.
 d' Groot nog t' molder
 noch jaer d' Groot t' molder
 die Groot d' 121
 Grooten molder
 d' t' molder d' Groot
 men. - 1 - 0 - 0 -
 2

Zo betaalde de pachter van Groot Saleminck (nr. 42 in het register), een vol erve, met 12 molder (à ruim ½ ha) bouwland en 10 molder bos en broekland, aan de verpachter Wisch jaarlijks 17 molder rogge, 8 molder boekweide, 2 molder haver, en twee pachtvarkens. Daarnaast als tiend aan Sinderen (de vroegere eigenaar; bij de verkoop was het tiendrecht dus kennelijk niet inbegrepen) 6 schepel rogge, en de bloedtiend (een tiende van de aanwas van het vee) aan "Bethlehem", een oude plicht dus aan dat klooster, overgegaan aan de beheerders van de in beslag genomen kloostergoederen, de Staten van het graafschap Zutphen. Die bloedtiend was, waarschijnlijk al heel lang geleden, omgerekend in geld: 2 daalder, een klein bedrag vergeleken met de slachtvarkens, waarvoor per stuk een waarde gold van 4 daalder, = f 6,-. Een mud zaad had een waarde van f 5,50, de garfpacht hier dus f 148.50

Met nog een paar stukjes los land en de betaalde pontschatting was de totale pachtwaarde 224 gld 12 st.: de hoogste waarde na die van het kasteel met de bijbehorende zelf gebruikte grond. Een molder was een mud of hectoliter (ongeveer, het verschilde iets van plaats tot plaats). Dus een inhoudsmaat, maar het werd ook gebruikt als oppervlaktemaat: de oppervlakte waarvoor één molder zaaizaad was benodigd; dit was 4/7 hectare.

De pacht zal hier zoals gebruikelijk de derde garve bedragen hebben, dus een derde van de graanoogst. Die pacht van 27 mud betekende dan een opbrengst van 81 mud. En dat op land dat 12 mud zaaizaad vergde: een opbrengst van bijna 7 x het zaaizaad. Hoog, waar toen een opbrengst van 4 a 6 x gebruikelijk was. Een goede boerderij, dat Groot Saleminck.

Die verdeling in rogge en boekweide gold voor nagenoeg alle boerderijen. Boekweide werd verbouwd omdat het kon groeien op schrale grond, veel minder bemesting nodig had dan rogge. Het was wel extreem vorstgevoelig, en daarom raakte de verbouw later in onbruik.

De boerderijen zijn in die tijd nog verdeeld in volle erven, halve erven en kates. Kates hadden geen rechten tot gebruik van markegrond. Het waren late heideontginninkjes, maar toch is de betiteling van keuterboerderij voor deze kates niet terecht. Sommige, zoals bv. de Keurhorst, in het verpondingsregister kate genoemd, en dus ontstaan als zo'n heideontginninkje, zijn uitgegroeid tot grote boerderijen, even groot als de eeuwen oudere.

Opvallend is dat in 1645 vrijwel alle bewoners van boerderijen nog de boerderijnaam ook als familienaam dragen. Dat had twee oorzaken. Oorspronkelijk bestonden er in deze streek geen familienamen, de huizen hadden namen en de bewoners werden aangeduid met de naam van het huis. Trouwde een Hebink, afkomstig van de boerderij van die naam, "in" op de Scholtenhof, dan heette hij voortaan Scholten, en zijn kinderen ook.

Later, vanaf 1600 á 1700, toen vaste familienamen in zwang kwamen, gebeurde het dat nieuwe huizen werden aangeduid met de familienaam van de bewoner. Zo hebben de vijf oorspronkelijke boerderijen van de hof te Wesenthorst hun namen gegeven aan de families die er op woonden, terwijl bij veel van de boerderijen in 1645 het omgekeerde het geval lijkt te zijn.

Overigens was 1645 nog het tijdperk van de 80-jarige oorlog. In 1648 werd die officieel beëindigd, maar in 1645 was er van werkelijke strijd al geen sprake meer. Dat was eerder wel anders. Legers van beide partijen: van de regering van de pas uitgeroepen republiek der verenigde Nederlanden, en van de Spaanse koning die deze opstand tegen hem (als tevens hertog van het door zijn vader, de Bourgondische hertog Karel, veroverde Gelre enz.) probeerde te onderdrukken, trokken voortdurend rond, en plunderden en brandschatten het platteland, dat in tegenstelling tot de steden daarvoor open lag. Omstreeks 1590 was Varsseveld onbewoond, alle huizen waren geheel of half verwoest. De bewoners waren gevlucht: deels naar de steden, deels naar de burchten van hun pachtheren, en deels naar de bossen en moerassen. Of dit uitsluitend het dorp en de onmiddellijke omgeving betrof of ook de buurtschappen, is niet bekend. Maar als je de verschillen in 1645 ziet: Sinderen met een aantal flinke boerderijen van 20 tot 50 ha. en een huurwaarde van f 100 tot f 225, en dorp Varsseveld met geen enkele echte boerderij, geen oppervlakte bij een huis van meer dan 1 molder = ca. ½ ha, en geen huurwaarde hoger dan f 15, (terwijl er wel boerderijen waren: in 1866 kapittelde de Gezondheidsdienst de gemeente dat er in Varsseveld zoveel mestvaalten aan de straat lagen) zou te concluderen zijn dat die ramp van 1590 aan Sinderen is voorbijgegaan.

INRICHTING

In 1651 werd in Gelderland een nieuwe belasting ingevoerd: de verponding, waarbij 1/6 van de huurwaarde van landerijen en hoeven voortaan door de eigenaren moest worden afgedragen, alsmede 1/9 van de huurwaarde van huizen en molens. Om een eerlijker en nauwkeuriger verdeling van de belastingplicht dan voorheen te verkrijgen, werd in de jaren vóór 1651 van alle onroerend goed (waaruit inkomsten werden verkregen, woeste grond behoorde daar niet toe) een uitvoerige inventaris opgemaakt (1).

Op 16.5.1644 werden door het gericht van Wisch "Johan Helleminck, Henrick Beckinck en Jan Planten, voogden en ingezetenen van Varsseveld", aangewezen tot "het samenstellen van quohieren van alle huizen en landerijen in het kerspel Vasseveld, volgens ordonnantie van de Staten van Gelre en Zutphen van 19.4.1644". In 1647 kwam de registratie gereed, en op 5 maart 1650 werd het register, na uitvoerige controle en aanpassingen, voor akkoord ondertekend door de commissarissen van de verponding, in Zutphen.

Voor elk perceel (boerderij of los stuk land of huis) is vastgelegd: de naam van het goed, de eigenaar, de huurder, de aard en samenstelling en omvang van het goed, de werkelijk betaalde huur (plus andere lasten als die werden betaald door de huurder) of de getaxeerde huurwaarde als eigenaar en gebruiker dezelfde persoon waren. Aan het eind van elk perceel wordt de totale huurwaarde vermeld, en in de marge de belastinggrondslag [de totale huurwaarde minus een percentage voor onderhoudskosten: 8% voor landerijen met hoeven (met een maximum van f 12), 10% voor huizen en 20% voor molens]: links voor huizen, rechts voor hoeven en landerijen. Zo konden aan het eind van de lijst per gebied de bedragen in de linkermarge worden opgeteld, en die in de rechtermarge, en over het totaal van elk de belasting berekend. De belasting werd door de Staten niet van de eigenaren geheven, maar van de diverse bestuursgebieden: in ons geval van de heerlijkheid Wisch. Per bestuursgebied werd de totale belastinggrondslag opgeteld en het belastingbedrag berekend en geheven. Of en hoe de belasting werd geheven van de eigenaren, moest het gebied zelf maar weten. In Wisch was het het college van hoofdgeërfden (het bestuur van de marke) dat de verpondingszaken: de inning en de afdracht, verzorgde.

De heerlijkheid Wisch verdeelde zich voor het samenstellen van de registers (de "cohieren") in de gebruikelijke gebieden: de stad Terborg, het kerspel Silvolde en het kerspel Varsseveld; het laatste onderverdeeld in het dorp Varsseveld en de buurtschappen Westendorp, Heelweg, Binnenheurne en Sinderen. Het register van Sinderen, zoals opgesteld omstreeks 1645, is hierna weergegeven. Het is overgeschreven, in de taal van toen maar de letters van nu, uit het handgeschreven oorspronkelijke register dat berust in het archief van de Staten van het Kwartier van Zutphen, Gelders archief te Arnhem.

Behalve dat oorspronkelijke register is er ook een "afschrift Kreynck" in omloop. Dat is een ongeveer 100 jaar later gemaakt handschrift, veel beter leesbaar dan het oorspronkelijke, en daarom veel meer gebruikt. Maar het is slechts een uittreksel: een aantal gegevens zijn niet overgenomen, o.a. zijn alleen de eigenaren vermeld, de huurders niet. Als illustratie kan dienen nr. 1 van de complete tekst: het Kasselder. In het afschrift Kreynck luidt die tekst:

"Kasseler, voll erve, Graef van Stijrum. Boulant 9 1/4 mtr., derde gerve, vrij gelt, 89-2-0. Inslagh, Broeck en Bosch 9 mtr., 10 dlr., 15-0-0."

Het register geeft uitgebreide informatie over de toestand in deze streek, ruim 350 jaar geleden. Welke boerderijen en huizen bestonden er, wie waren de eigenaren, wie de gebruikers, hoe werd het land gebruikt, wat was de opbrengst.

(1) "de Gelderse verpondingskohieren", Bijdragen en mededelingen Gelre, deel 68.

(2) Oud rechterlijk archief Wisch, Rijksarchief Arnhem

VERPONDINGSREGISTER 1645, SINDEREN, transcriptie:

Lijste vande bourschap Sinderen, waarvan die setters zijn

Jan Saelmink

Jan then Hengevelt.

1. Kasselaer een voll erve, gehorende den Heer Graeff van Stijrumb waer op Jan Kasselaer bouwman is, die groote vant' geseij negen molder een schepel. Inslach broeck en bosch, met holtge wasch is groot negen mlr. (R: holtgewas). Die darde garve, bij den eigenaer uitgekomen, geeft 18 molder halv rogge en boeckweijte 98-2-0, voor huis en hoff 10 Dlr 15-0-0. Geeft noch jaerlix 7 schepell rogges, aen die balheme met den bloet thient een Rijckxdaler, den thient betaelt den bouwman, vrij gelt 2-10-0. 2/3 en 1/2 pontsch 12-16-8. Totaal 129-8-8. (R:119-1-7)

2. Messinck een vol erve, gehorende den Heer Graeff van Stirumb waer op Stoeris Messinck bouwman, die groote vant' geseij soeven mlr twee schepel. Bosch en broeck soeven molder twee schepell. Geeft den bouwman jaerlix pacht vieftich mldr twee schepel saet, halv rogge en boeckweijte. 84-9-8 (R: opgaende holt).
Noch jaerlix een pachtvercken ofte 4 Daler 6-0-0. Noch betaelt den bouwman den bloet thient 1 Rijckxdaler aen d'Graeff van Stirumb en den Graeff van den Berge 2-10-0. Dit is een pugge, thient vrij, vrij gelt. 2/3 1/2 pontsch 16-2-0. Totaal 109-1-8 (R:105-9-3)

3. Beijers een stede gehorende Raeterinck in Dinxperlo. Waer op bouwman is Hendrick beijers. Die groote vant' geseij vier molder. Den inslach drie molder, daer op weinich dicken holtgewasch (R: opgaende holt). Die darde garve van den eigenaer uitgekomen, geeft thien mldr saet en twee schepell halv rogge en boeckweijte 57-4-8. Geeft noch jaerlix thien Daler 14-8-0. Totaal 71-12-8 (R: 65-18-8)

Noch jaerlix in de kercke te versevelt een pont wasch, thient vrij onvrij gelt.

4. Den perinck gehorende Jonker Gijnck vijf schepel groot met noch een stuck groenlant 4 koeweijdens, waervan bouwman is Hendrick beijers, die darde garve van den eigenaer uitgekomen geeft drie molder saet, halv rogge en boeckweijte 16-7-0. Noch geeft den bouwman viertien Daler 21-0-0 thient vrij vrij gelt. 2/3 1/2 pontsch 3-10-0. Totaal 40-17-0. (R: 37-11-7)

5. Den Koerhorst met den Venneman een kaetersteede, gehorende den Heer Graeff van Stirumb waer op den bouwman is Henrich Koerhorst. Die groote vant' geseij ses mlr twee schepel. Inslach vennich heidelant twee schepel. Die darde garve, van den eigenaer uitgekomen, geeft elv mlr saet halv rogge en boeckweijte. Vrij gelt 59-18-0. 2/3 1/2 pontsch 3-10-0. Totaal 63-8-0. (R: 58-6-6)

6. Arent then Ostendorp bouwman woont in zijn huis op Ostendorp gehorende Capitein Laer, groot van geseij drie molr waeterich landt. Inslach ses schepell. Geeft jaerlix daer van negen Dlr 13-10-0. (R: opgaende holt). Om die wallen eenich holtgewas. Vrij gelt thient vrij. Vant' huijs 8 Dlr 12-0-0. 2/3 1/2 pontsch 3-0-4. Totaal 28-10-4. (R: 26-4-8)

7. Berent Doorninck woont in zijn huiskens op een hof gehorende den Heer Graev van Stirumb. Geeft daer van drie Daler 4-10-0. Die groote van den hof met seijlant en cool landt, vrij weijnich fruitbomen 2 schepell thient vrij. Het huiskens op 4 Dlr 6-0-0. Totaal 10-10-0. modo pauper. (R: -9-12-2).

8. Claes Morren bouwman woont in zijn huiskens op Morren stedeken gehorende den Graeff vanden berghe. Groot van geseij vijf schepell twee spint, en weijnich groenlant. Geeft daer van 8 Dlr 12-0-0. 2/3 1/2 pontsch. 3-0-0. Totaal 15-0-0. (R: -13-16-0).
Heeft oock een stuckxen Lants onder bouwingen, dat behoort tot den Convent van bolheem groot vief spint geseij, met weijnich groenlant, geeft daer van twee Daler 3-0-0. (R: 3-0-0). Het groenlandt van beide parcellen is groot een koeweidens. Thient vrij, vrij gelt.

9. Hebinck een voll erve gehorende tot den Convent van belheem. Waer op bouwman is Derck Hebinck. Die groote vant' geseij negen molder twee schepel. Noch broeck bosch met holtgewas en inslach lichten legen gront thien molder. Waer van Jan Helminck als pachter betaelt jaerlix negen ende viefthich Daler 88-10-0. Van huijs hov en bouwrecht betaelt den bouwman jaerlix elv Daler 16-10-0. Noch een bloet thient die bolheme, den thient betaelt de bouwman 2 Dlr 3-0-0 onvrij gelt, thient vrij. Totaal 108-0-0. (R: 99-7-0)

10. Hengevelt, gehorende den heere Graev vanden berghe. Waer op Jan then Hengevelt bouwman is, die groote vant' geseij negen molder twee schepell, bosch met holtgewas, broeck en inslach viertich molr. Waer van den bouwman jaerlix geeft vief en soeventich Daler, thient vrij, vrij gelt 112-10-0 (R: opgaende holt). 2/3 1/2 pontsch 6-0-0. Totaal 118-10-0. (R: 109-0-4)

11. Venneman een kaete gehorende tot den Convent van bolheem. Waer op bouwman is, Jan Venneman. Die groote vant' geseij soeven molr. Bosch en inslach swerte gront soeven molr twee schepell. Eenig holtgewas (R: opgaende boomen) waer van den bouwman als pachter jaerlix geeft soeven en viefthich Daler 85-10-0. Noch van huis hof en bouwrecht acht Daler 12-0-0. Daer bij oock den bloet thient aan die bolheme. Den thient betaelt den bouwman ofte een Rijckxdaler onvrij gelt 2-10-0. Totaal 100-0-0. (R: 92-0-0)

12. Vreseld, gehorende den Heere Graeff van Stirumb. Waer op bouwman is Geert Vreseld. Die groote vant' geseij twaalf molr. Bosch met holtgewas, broeck en inslach swerte gront 2 molr. (R: opgaende holt). Die darde garve geeft jaerlix vier en twintich molr saet, halv rogge en boeckweijte 130-16-0. Noch jaerlix twee pachtvercken ofte 8 Dlr 12-0-0. Noch jaerlix schepel thient aen die Schoulenborch drie molr twee schepel rogges thient maete. Daer bij oock den bloet thient, geeft hijvan 3 gl. Den thient betl den bouwman. Vrij gelt. 2/3 1/2 pontsch 23-6-0. Totaal 166-2-0. (R: 154-2-0)

13. Schulten stede een voll erva gehorende Joncker Gijinck. Waer op bouwman Jan Schulten. Die groote vant' geseij acht molder twee schepell, bosch met weijnich holtgewas, en broeck waeterich lant acht molder twee schepell. (R: opgaende holt). Daer bij noch een stuckxken groenlant, twee koeweidens. Die darde garve van den eigenaer uitgekomen, geeft soeventien molder saets, halv roggen en boeckwwijte 92-13-0. Geeft noch jaerlix thien Daler 15-0-0. Noch twee pachtverckens ofte 8 daler 12-0-0. Noch den thient opt' Huijs te Zinderen vieff schepel roggen thient maete 7-10-0. Den thient betaelt den bouwman. Vrij gelt. 2/3 1/2 pontsch. 16-13-0. Totaal 143-16-0. (R: 132-5-10)

14. Kapellen stede een kaete toebehorende Jkr Gijinck, bouwman Jan Kapelle. Die groote vant' geseij vier molder twee schepel slecht lant. Inslach en broeck drie molder bont gront. Met eenige opgaende heisters. (R: opgaende boomen). Die darde garve van den eigenaer uitgekomen, geeft negen molder saet halv rogge en boeckweijte 49-1-0. Geeft noch jaerlix elv Daler 16-10-0. Noch een pacht vercken off 4 Dlr, vrij gelt, thient vrij 6-0-0. 2/3 1/2 pontsch. 7-0-0. Totaal 78-11-0. (R: 72-5-3)

15. Goerinck een voll erva gehorende Joncker Gijinck, bouwman Wessel Goerinck, die groote van geseij thien molder. Bosch broeck en inslach dartich molder twee schepell. (R: opgaende holt). Die darde garve van de eigenaer uitgekomen, geeft achteen molder saet halv rogge en boeckweite 98-2-0. Voor huis en hoff 9 Dlr. 13-10-0. Noch jaerlix twee pacht verrickxkes 8 Dl 12-0-0. Noch aen die bolheme den thient een molder rogge thient maete. Daer bij oock den bloet thient 2 gl 15 st 2-15-0. Noch in de kercke t'versevelt jaerlix twee pont wasch. Den thient en uitganck betaelt den bouwman. Vrij gelt. 2/3 1/2 pontsch 9-5-0. Totaal 135-2-0. (R: 124-3-9)

16. Wessel Goerinck in zijn huijs, bouwman op gemelte Goerinck. Zijn huis op een kercken hov. Van t'geseij drie schepell, met noch een weijnich onlant. Geeft daer van aen die kercke t'versevelt soeven daler 10-10-0. Van zijn huijs op 8 Dl 12-0-0. Totaal 22-10-0. (R: 20-13-11)

17. Die Horst een kaete gehorende Joncker Gijinck. Bouwman Gaert then Horst. Die groote van geseij ses molder. Bosch en broeck waeterich inslach vijf molder. Met eenige heijsters. (R: opgaende boomen). Die darde garve van de eigenaer uitgekomen, geeft jaerlix twaelf molder saet, halv rogge en boeckweite 65-8-0. Den bouwman geeft noch jaerlix acht Daler 12-0-0. Noch een pachtvercken 4 Dl 6-0-0. Noch jaerlix in de kercke t'Versevelt een pont wasch oft 10 a 12 st 0-12-0. Vrij gelt, thient vrij. 2/3 1/2 pontsch 11-13-0. Totaal 95-13-0. (R: 87-19-11)

18. Den tempell, een huijs en hov en een stuck lants, gehorende Joncker Gijinck, bouwman Jan tempel, groot 2 schepel geseijs. Geeft daer van jaerlix thien Dl 15-0-0. (L: 13-10-0)

19. Bongaers steetien, een kaete gehorende Joncker Gijinck en Palant, Jan Bongaerts bouwman. Die groote van geseij drie molder slecht waeterich lant. Is noch een inslach, boentgront 3 molder. Geeft jaerlix die darde garve van den eigenaer uitgekomen, geeft vier molder saet halv rogge en boeckweijte 21-16-0. Noch jaerlix ses Daler 9-0-0. Den bouwman geeft jaerlix aen die kercke t'varsevelt een molder roevesaet ofte 4 Daler. Vrij gelt, thient vrij. 2/3 1/2 pontsch 5-16-8. Totaal 36-12-8. (R: 33-14-0)

20. Roussen stedeken, een kleinje kaete gehorende Joncker Gijinck. Bouwman Geerich Roussen woont in zijn huisken. Voort' huijs 4 Dl 6-0-0. Die groote vant geseij twee molder twee schepel slecht lege landt. Noch een stuckxken groenlant 2 molder bontgront. Die darde garve van den eigenaer uitgekomen, geeft vier molder saet halv rogge en boeckweijte 21-16-0. Noch vant groenlant ses daeler 9-0-0. Vrij gelt thient vrij. (R: opgaende boomen). Met eenige opgaende heijsters. 2/3 1/2 pontsch 5-16-8. Totaal 49-12-8. (R: 41-1-3)

21. Joncker Gijinck heeft die haevesaet Zinderen. Aen gesaij twaalf molder. Noch een weide van ses koeweidens. Die darde garve kan geven, met anderen vergeleeken vieren wintich mlr saet halv rogge en boeckweijte 130-16-0. Noch van de weidegront 20 Dlr 30-0-0. Huijs hoff en boomgaert, kan doen 24 Dlr. 36-0-0. Vergeleeken met het huis den Poll, gehorende d' erffgenaemen van den Boetselaer.

Noch uit die voors.t haevesaet gaet jaerlix uijt soeven ggl inde pastorijs tot bredevoort. Noch een pont wasch aen die kercke t'versevelt. Memorie: over den uitganck van 7 ggl oft die losbaer sijn ofte niet. Totaal 196-16-0. (R: 184-16-0)

Die Adelijcke haevesaet met huijs hoff en boomgaert geeft op 120-0-0. (L: 108-0-0)

Boomgaert en opgaende dicken boomen, en houtgewas, met noch een Rosmeuleken, wordt bij den eigenaer nu en dan sijn provisie van koorn gebroken, en geestimiert op 18 gl 18-0-0. (L: 18-0-0)

22. Die kaete gehorende Raeterinck, bouwman Jan beijers. Die groote van geseij ses schepel. Die darde garve van den eigenaer uitgekomen, geeft jaerlix drie molder saet halff rogge en boeckweijte 16-7-0. Item jaerlix voor inslach huis en hoff, vieff gl 5 st onvrij gelt, thient vrij 5-5-0. Totaal 21-12-0. (R: 19-17-4)

23. Herman op Straete sijn huijs op een kaetestedeken, gehorende den uijtshov, groot van geseij drie molder drie schepell. Noch een groenlant bontgront omtrent twee molder, met eenige heisters (R: opgaende boomen), waer van den bouwman Herman op Straete jaerlix geeft drieenviertich gl 43-0-0. Noch jaerlix inde kercke t'versevelt een pont wasch. Thient vrij, vrij gelt. 2/3 1/2 pontsch 3-0-0. Totaal 46-0-0. (R: 42-6-4)

24. Herman Luimans sijn huis op den swaenen Camp, soo hem selfs, en then deele sijn moeder gehoort, groot van geseij twee molder. Daer bij een stuckxken groenlant drie schepel 18-3-0. Wordt van den eigenaer Herman Luimans selfs gebruikkt voor thien Daler thient vrij. Vant' huis en groenlant op 12 Daler 18-0-0. Totaal 36-3-0. (R: 33-1-1)

25. Arent Kasseler heeft een kleijn weidemaetien, met een haeffken. Kan jaerlix doen ses Daler 9-0-0. Die groote van het haeffken is een schepel geseij, t'weide-maetien 2 kalver weijdens. Dit gebruikkt den eigenaer 3-0-0. Totaal 12-0-0. (R: 11-0-9)

26. Krabben stedeken een kleine kaete gehoort den heer Graeff van Stirumb, bouwman Henrich Krabben. Die groote van geseij twee molder. Waer van den bouwman jaerlix geeft viertien Daler 21-0-0. Om het lant staen weijnich eijcken boomen. (R: Opgaende boomen). Thient vrij, vrij gelt. 2/3 1/2 pontsch 2-6-4. Totaal 23-6-4. (R: 21-9-0)

27. Cleijne Michelbrink een kaete gehorende den heer Graeff vanden berghe, bouwman wessel cleijne Michelbrink. Die groote van geseij drie molder ses spint 22-10-0. Bosch broeck en inslach drie molder. Waer van den bouwman jaerlix geeft in alles darthien Daler 19-10-0. (R: Opgaende holt). Noch heeft dese ghten bouwman onder bouwinge een stuckxken lants dat Joncker Gijinck gehoort, groot een molder saet twee spint, geeft daer van ses Daler, thient vrij en vrij gelt 9-0-0. Nota dat dit goet onder die tafel verpacht is. 2/3 1/2 pontsch 11-13-4. Totaal 62-13-4. (R: 58-1-3)

28. Pieter op den Boill een kleijne kaete, het huijs en daer bij een molder geseij, wordt van den eigenaer pieter boill selfs gebruikkt, kan doen thien daler thient vrij 15-0-0. (L: 13-10-0)

29. Henrich Wolsinck woont in sijn huijs op een kerckenhoff. Geeft aen de kercke t'versevelt vijf daler 7-10-0. Den hoff saijlant en koollant is groot 2 1/2 schepell. Uit het geseij gaet den garven thient, vrij gelt. Voort huijs 5 Dlr 7-10-0. 2/3 1/2 pontsch 1-10-0. Totaal 16-10-0. (R: 15-3-6)

30. Rougoer een kaete behoort wessel borckers, bouwman Henrich Rougoor. Die groote van geseij vijv molder twee schepell, bosch en broeck vieff mlr. twee schepel. Die darde garve van den eigenaer uitgekomen, geeft jaerlix negen molder saet halff rogge en boeckweite 49-1-0. Noch jaerlix een vercken ofte twee Daler, vrij gelt thient vrij 3-0-0. In de wallen opgaende heisters. 2/3 1/2 pontschatt 8-3-0. Totaal 60-9-0. (R: 55-7-8)

31. Kleijne Saelminck een kaeterstede behoort den heer Graeff van Stirumb. Bouwman berent Saelminck. Die groote van geseij soeven mldr. Bosch broeck en inslach soeven mlr. Die darde garve van de eigenaer uitgekomen, geeft viefftien molder saet, halv rogge en boeckweijte 81-15-0. (R: opgaende boomen). Noch jaerlix een pacht vercken ofte 5 Daler, vrij gelt thient vrij 7-10-0. 2/3 1/2 pontsch 9-12-6. Totaal 98-17-6. (R: 90-19-1)

32. t' Wissinck een voll erve, gehorende tot den Convent van Bolheem, bouwman Geert Wissinck. Die groote vant' gesij elff mlr. Bosch met redelijck eijckenholtgewasch, broeck en inslach 15 mlr. Die darde garve heeft den eigenaer selves, is in de verpachtinge blijven staen op 75 Dlr 112-10-0. Den bouwman geeft van huijs hoff en inslach 16 Dl 24-0-0. Noch den bouwman betaelt den thient, bloet thient aen den Graeff van Stirumb ofte 2 gl vrij gelt 2-0-0. Totaal 138-10-0. (R: 127-12-2)

33. Goikes stede een kleijne kaethe behoort den Heere Graeff van den berge, Henrich Goickes bouwman, woont in sijn eijgen huisken. Die groote vant geseij twee molder twee schepel. Een inslach bontgront 3 schepel, waer van den bouwman jaerlix geevt thien daeler 15 st 15-15-0. Geeft noch van een inslach bosch en broeckgront 1 mlr drie daeler 4-10-0. Vrij gelt, thient vrij. Met eenige eicken heisters. (R: opgaende boomen). 2/3 1/2 pontsch 2-0-0. Totaal 22-5-0. (R: 20-9-4).

34. Den Santbulten woont in sijn huisken op Santbulten gehorende den Heere Graev van den berghe. Het huijs op 6 1/2 Dl 9-15-0. Die groote van geseij twee mldr. Den inslach swarte gront ses schepell. Waer van den bouwman jaerlix geeft twaelv Dlr vrij gelt thient vrij 18-0-0. 2/3 1/2 pontsch 3-12-6. Totaal 31-7-6. (R: 28-17-3).

35. Michelbrinck een halve stede behoort den heer Graeff van Stirumb, bouwman Roeloff Michelbrinck. Die groote van geseij soeven molder. Bosch met eenich eijckenholt gewasch. Broeck en inslach heijdegront ses molder. (R: opgaende holt). Die darde garve geeft jaerlix vieftien mldr saet halv rogge en boeckweijte 81-15-0. Noch jaerlix een pachtvercken oft 5 Dlr vrij gelt thient vrij 7-10-0. 2/3 1/2 pontsch 11-13-4. Totaal 100-18-4. (R: 92-16-9)

36. Welsinck een halve stede behoort den Heer Graeff van Stirumb bouwman Lubbert Welsinck. Die groote van geseij soeven mldr. Bosch broeck en inslach heidegront soeven mldr. Om t' huijs eenige opgaende boomen. (R: opgaende boomen). Die darde garve geeft jaerlix viertien mldr saet halv rogge en boeckweijte 76-7-0. Noch een pachtvercken 4 Dl thient vrij en vrij gelt 6-0-0. 2/3 1/2 pontsch 13-0-5. Totaal 95-7-5. (R: 87-14-10)

37. Schepers stede, een kaete, behoort die erfgn van den boetseler, bouwman Hendrich Schepers. Die groote van geseij vieff mlr. Den inslach vief molder oft 5 koewijdens. Waer van den bouwman jaerlix betaelt een en viertich Daler, is alles vrij gelt, thient vrij 61-10-0. 2/3 1/2 pontsch 9-6-0. Totaal 70-16-0. (R: 65-2-8)

38. Reexwinckel een voll erve behoort den heer Graeff van Stijrumb, bouwman willem Reexwinckell. Die groote van geseij twaelff mldr. Bosch broeck en inslach, den bosch met redelijck holtgewas, 15 mldr. Die darde garve geeft jaerlix twintich mldr saet halff rogge en boeckweijte 109-1-8. Noch jaerlix twee pachtvarckens ofte 8 Dl 12-0-0. Noch jaerlix thient aen den Graeff van Stirumb twee mlr. drie schepell rogges thient maete 16-10-0. Noch den bloedigen thient, den thient betaelt den bouwman 1 Rijcxdl. vrij gelt 2-10-0. 2/3 1/2 pontsch 9-6-0. Totaal 149-7-8. (R: 137-8-6)

39. Otto Reijnties woont op een hoff in een hutte ad drie Daler 4-10-0.
(L: 4-10-0). Den hoff gehoord den Graeff van Stirumb, geeft daer voor 2 daler 3-0-0. (R: 3-0-0). Is groot twee schepell, hijr gaet uit den garven thient. Het huttien twee gl. Modo pauper.
40. Bosscher een kaete gehoord den heer Graev vanden berghe. Bouwman Reijnt bosser. Die groote van geseij acht molder. Bosch broeck en inslach vier mlr. Waer van den bouwman jaerlix geeft negenenviertich Daler, thient vrij, vrij gelt 73-10-0. 2/3 1/2 pontsch 4-10-0. Totaal 78-0-0. (R: 71-15-2)
41. Wildenbeest een halve stede, gehoord Berent Michelbrinck, en geert Vreselaer. Bouwman Henrich Wildenbeest. Die groote van geseij ses molder. Bosch broeck en inslach vier mldr. Die darde garve van den eigenaer uitgekomen, geeft jaerlix twaalv mldr saet halv rogge en boeckweijte 65-9-0. Noch een pachtvercken ofte 4 Daler 6-0-0. Noch jaerlix thient aen die haevesaete Zinderen, twee schepel rogges thient maethe. (R: opgaende boomen). Noch den bloet thient aen die bolheme voor 35 st. den thient betaelt den bouwman, vrij gelt, borkelosche maethe 1-15-0. Rogge 1-5-0. 2/3 en 1/2 pontsch 6-0-0. Totaal 80-9-0. (R: 74-0-3)
42. Saelminck t'goet Groete, een voll erve gehoord den heere Graeff van Stijrumb, bouwman Jan Saelminck. Die groote van geseij twaelf molder. Den inslach bosch en broeck met redelijck holtgewas thien mldr, waer van de bouwman jaerlix geeft soeventien molder rogg, en acht mldr boeckweijte, twee mldr haever, en twee pachtvarcken off 8 Dl 147-5-0 en 12-0-0. Noch jaerlixschen schepel thient aen Jr Gijinck ses schepel roggen thient maethe. Noch jaerlix den bloet thient aen die bolheme ofte 2 Dlr borkelosche maethe. Den thient betaelt den bouwman 3-0-0. Noch een kempken, gehorende den heere Graev van Stierumb, in pacht van ght Jan Saelminck groot van geseij twee schepell 2 spint, geeft daer van vijf Daler vrij gelt 7-10-0. Een groenlandt gehorende Jan Saelminck van vier molder geseij, kan doen 32-14-0. Die 2/3 en 1/2 pnts. 22-3-0. Totaal 224-12-0. (R: 212-12-0)
43. Moers stedeken, gehoord die armen ther borch, bouwman Lambert Moors, die groote van geseij, drie molder twee schepell. Broeck en inslach twee molder. Waer van den bouwman jaerlix geeft negen molder saet halff rogge en boeckweijte 49-1-0. Opt' inslach wall is weinich eijcken holt gewas, en opgaende eijcken boomen. (R: Opgaende boomen). Vrij gelt, thient vrij. 2/3 1/2 pontsch 7-0-0. Totaal 56-1-0. (R: 17-10-9)
44. Kleijne Reekxwinckel een kaete gehoord den Graeff van Stijrumb, bouwman willem kleijne Reexwinckel, die groote van geseij acht mldr. Bosch en inslach vier molder. (R: Opgaende boomen). Waer van de bouwman jaerlix geeft vieftich Daler, en een pachtvercken ofte 4 Dl, vrij gelt, thient vrij 75-0-0 6-0-0 2/3 1/2 pontsch 9-6-0. Totaal 90-6-0. (R: 83-1-6)
45. Een stuckxken lants groot twee schepell affgedeijlt van den Swanen Camp, met noch een stuckxken groenlants drie schepell, gehorende Jan Kreijenbrinck, kan doen 40-3-0. (R: 40-3-0). Het groenlantien is groot twee schepel een spint, selvs gebruickt.
46. Jan Claessen sijn huisken op 4 Dlr 6-0-0. (L: 4-0-0)
47. En huisplaetse bij den Stompen Camp, gehorende weduwe Luimans, van twee schepel geseij, geeft daer van vier gl 4-0-0. (R: 4-0-0)
48. t' Loeman gehorende wessel te Velthorst, bouwman Lambert Lamberts. Die groote van geseij ses schepell. Die darde garve geeft jarlix drie molder saet halff rogge en halv boeckweijte 16-7-0. Noch jaerlix inde kercke te Versevelt, een schepel reuvensaet ofte 1 Dlr 1-10-0. Totaal 17-17-0. (R: 17-17-0)

Dese quoieren vanden buirschap Sinderen vanden Vaecht en respective setteren met haere naemen onderteeckent, en hebben den eedt in forma gedaen, en heeft uitgebracht de somma van Drie duisent vier en twintich gl. acht pnn. 3024-0-8.

Ondersch.

Jan Sellewijck, vaecht

Dit is ____ het merck van Jan Saleminck met eijgen hant geteeckent.

VERKLARING VAN IN HET REGISTER GEBRUIKTE TERMEN.

-12-16-8: twaalf gulden, 16 stuiver (á 1/20 gulden), 8 penningen (á 1/12 stuiver).

-armen ther borch: het gasthuisfonds van Terborg. Voor de uitoefening van hun taak, de armenzorg, hadden zij uiteraard middelen nodig, en die verkregen zij o.a. uit verhuur van grondbezit. Hetgeen vooral afkomstig was uit schenkingen en legaten.

-balheme of bolheme: het klooster Bethlehem dat onder Gaanderen bestond van 1180 tot 1580. Het was zeer rijk, had zeer veel grondbezit. Toen de koning van Spanje, die ook hertog van Gelre was, en graaf van Holland, graaf van het Sticht en Oversticht, hertog van Brabant, graaf van Vlaanderen en Henegouwen enz. enz., wegens zijn vervolging van de hervorming in 1581 door elk van die graafschappen en hertogdommen werd afgezworen, en elk de republiek instelde, werd de RK kerk en ook het kloosterwezen door die republieken verboden.

De staten van het kwartier van Zutphen, die de macht hadden overgenomen van de hertog van Gelre/graaaf van Zutphen, namen alle bezittingen van RK kloosters over. Het "klooster Betlehem" bleef in naam, vanwege de bezittingen, nog lang bestaan, maar dan als bezit van de Staten. Bezittingen van RK kerken gingen over in handen van de gereformeerde (zoals protestants toen werd aangeduid) kerkgenootschappen, waardoor de Hervormde Kerk van Varsseveld nu nog grootgrondbezitter is.

-Bergh, graaf van den Berge: de graaf van Bergh ('s Heerenberg). Door verwickelingen in de 15e eeuw mede-heer van Wisch, en bezitter van de helft van de oorspronkelijk Wisch-e grondbezittingen.

-bloet thient: bloed tiend, levende tiend: jaarlijks een tiende van het nieuwgeboren vee, af te dragen aan de daarop gerechtigde. Zie verder: tiend.

-bont gront: bonte grond, niet te best: geen zwarte grond. Maar ook geen lichte, slechte grond.

-bouwinge, land onder-: land onder de ploeg, bouwland.

-bouwman: boer, pachter.

-broeckbos: nat bos, moerasbos.

-coolland of coolhof: zie koolland.

-dlr of daler: daalder, 1 1/2 gulden.

-derde garve: een wijze van pachtbetaling voor bouwland: 1/3 van de oogst. Waar die garfpacht bv. 18 molder bedraagt (zie no. 1), wordt de oogst dus 54 molder geacht. Bij een oppervlakte van 9 molder (no. 1) is de oogst dus 6 x de hoeveelheid zaaizaad, en 54 mud per 9 mud oppervlakte, dat is 10,5 mud of 735 kg per ha. Beduidend minder dan de volgens Starings almanak van 1955 voor winterrogge gebruikelijke 2700 kg.

Vaak werd die garfpacht niet door de grondbezitter zelf geïnd, maar werd die verpacht. De garfpacht-pachter betaalde geld aan de grondbezitter, en zamelde zelf 1/3 van de oogst in bij de pachters van de hoeven. Natuurlijk bleef er voor zijn moeite iets aan de strijkstok hangen. De pachter van de hoeve kon ook zelf zijn garfpacht pachten: zie nr. 32 in de tekst.

De aanduiding "half rogge half boekweite" duidt aan dat het bouwland half/half voor deze gewassen werd gebruikt.

-erve, vol erve, half erve, kate: aan de oude, oorspronkelijke hoeven waren aan elk een vol recht in de marke, de gemeenschappelijke "woeste" grond: heide, bos, veen, verbonden. Waren bijvoorbeeld 20 hoeven gerechtigd in een marke, dan gold voor ieder 1/20 deel van het totale recht om plaggen te maaïen, schapen te weiden, varkens te akeren (op eikels etc. in het bos te "weiden"), hout uit het bos te gebruiken etc., en was daarmee een "vol erve". Werde een hoeve in tweeën gesplitst, dan was ieder een half erve. Nieuwere hoeven, gesticht na deze reglementering van de rechten in de marke, hadden geen recht, en werden kate genoemd. De vertaling van kate met keuterboerderij is niet terecht: menige kate werd na verloop van tijd groter dan sommige volle erven. Katen werden vaak gesticht op markegrond, met toestemming van de geërfden (de rechthebbenden in de marke), tegen betaling. Er werd nogal eens markegrond verkocht om, als gemeenschap, de verponding aan de Staten te kunnen betalen, als inning bij de eigenaren niet volledig lukte. Of om het geëiste onderhoud van langstreckende legers te kunnen betalen, of de schade bij sommige ingezetenen door plunderende en brandschattende troepen soldaten te kunnen vergoeden.

Katers hadden wel net als anderen heideplaggen nodig als strooisel in de potstal, maar hadden geen recht op het zonder meer te halen; ze konden ze kopen, van de marke of van een gerechtigde.

-estimeren: schatten, taxeren.

-geseij: zaailand, oftewel akkerland, bouwland.

-ggl: goudgulden. Er waren verschillende soorten guldens in gebruik, het meest de Hollandse gulden. Goudgulden hadden een hogere waarde.

-Gijinck of Gijinck: de toenmalige bezitter van kasteel Sinderen en bijbehorend grondbezit.

-haefken: hofje, tuin.

-half erve: zie erve.

-haevesaet: ridderlijke woning. Om tot de ridderschap oftewel adel gerekend te worden moest men de juiste afstamming hebben, maar ook een aanzienlijk huis bewonen, ten minste met een gracht eromheen. Zo'n huis heette een havezate.

-heisters: heesters, struiken.

-inslag: het weiland van toen: ruigte met houtopslag en wat gras.

-kate: zie erve.

-kempken: kampje, kleine kamp bouwland. Zie ook "wallen".

-koeweidens: soms als oppervlaktemaat voor weiland gebruikt: de voor 1 koe benodigde hoeveelheid grasland. Volgens nr.37 is een koeweide gelijk aan een molder.

-koolhof: moestuin.

-Laar, kapitein van- : de bezitter van de Lichtenberg, kasteel en heerlijkheid(je) onder Silvolde en grootgrondbezitter.

-legen grond: lage, natte grond.

-lichte grond: lichte, schrale grond.

-linker marge. Zie R.

-merck: handtekening van iemand die niet kan schrijven, in de vorm van bv. een kruis of een ander teken.

-mlr: molder, zie aldaar.

-modo pauper: toestand van armoede.

-molder: het oude woord voor hectoliter: 100 liter, in deze streek nu: mud(de). Toen verdeeld in 4 schepel, een schepel in 4 spint. De inhoud van de molder hoeft niet exact gelijk te zijn aan de huidige 100 liter: elke plaats had een vat als standaardmaat, en die maten waren niet precies gelijk. Vandaar dat vaak in contracten werd vermeld "zoveel molder of schepel Varsseveldse maat", of "Lichtenvoordse maat", enz. Ongeveer klopt de maat echter wel met onze huidige maat.

De inhoudsmaten werden, vooral ook in dit verpondingsregister, ook gebruikt als oppervlaktematen. Een "molder" was dan de oppervlakte waarvoor 1 molder zaaizaad nodig was, een "schepel" 1/4 daarvan. Deze laatste maat komt overeen met het nu nog gebruikte begrip "schepelszaad": 1/7 hectare. De huidige hectare was dus 7 schepel of 7/4 of 1 3/4 molder (in Lichtenvoorde was dat 10 schepel; of daar de schepels zoveel kleiner waren of de hectare zoveel groter is nog niet opgehelderd). Een molder: 4 "schepelszaad" of 4/7 hectare.

De verhouding inhoud/oppervlakte komt keurig overeen met de nu nog gehanteerde hoeveelheid winterroggezaai: gemiddeld 1 3/4 mud per hectare.

In andere gebieden werd vaak de morgen gebruikt: een morgen was 6 schepel, dus 6/7 huidige hectare.

-mtr: molder (molter), zie aldaar.

-onvrij geld: zie vrij geld.

-pacht: vaak derde garve: 1/3 van de bouwlandopbrengst, plus een bedrag voor huis en hof (tuin) plus soms pachtvarkens en -hoenders. Die pacht in natura is hier omgerekend in guldens. Bij Wisch was het huis eigendom van de verpachter, en werd dus mee verpacht. Bergh verpachtte alleen de grond, de pachter bouwde zelf het huis en bleef daar eigenaar van. Daar bestaat dus geen pachtsom voor het huis.

Waarschijnlijk was alle pacht wat we nu noemen erfpacht: het erfelijk recht van overdracht van de pacht van vader op zoon of althans erfgenaam. Opzegging van de pacht door de verpachter was dan (vrijwel) onmogelijk. Alleen dan is zelfbouw van het huis door de pachter realistisch.

-pontsch. of pontschatting: de oude grondbelasting tot 1651. Soms betaalde de verpachter die, soms de pachter, soms ieder een deel. Het laatste wordt in dit register aangegeven met $\frac{2}{3}$ $\frac{1}{2}$, samen dus meer dan 1 x de normale pontschatting: kennelijk gold toen een “extraordinaire” schatting, wegens oorlogskosten.

-pugge: pogge, varken. Een van de vormen van pachtbetaling in natura.

-R: rechter marge. In het handgeschreven register werden sommige zaken in de linker of rechter marge vermeld. In dit getypte stuk is dat te moeilijk, vandaar de toegevoegde aanduidingen R en L. Het eindbedrag van ieder perceel, het belastbare bedrag dus, werd in de linker marge geplaatst (voor huizen) of in de rechter marge (voor landerijen met hoeven).

Alle bedragen in de linker marge werden dan bij elkaar opgeteld, en daarover $\frac{1}{9}$ belasting berekend, aan de Staten af te dragen door de heerlijkheid.

Alle bedragen in de rechter marge idem, waarover $\frac{1}{6}$ belasting.

De bedragen L en R zijn de belastbare bedragen: lager dan de totale huurwaarde vanwege de af te trekken onderhoudskosten.

-rosmeule: rosmolen, door een rondlopend paard, of os, in beweging gebracht voor het malen van graan of andere machinale bezigheid.

-schepel: zie molder.

-setters: degenen, aangewezen voor het verzamelen van de gegevens.

-soeven = zeven.

-spint: zie molder.

-stede: plaats, bv. Morrenstede: Morrenplaats.

-Stirum: de graaf van Limburg-Stirum, destijds de eigenaar van kasteel en grondbezit van Wisch. Na uitsterven van het oorspronkelijke geslacht van Wisch in 1541 erfde een van Limburg-Stirum alles, van zijn moeder, de laatste van Wisch.

In 1661 ging het op dezelfde wijze over aan een lid van het geslacht Nassau-Siegen, en in 1716 aan een markgraaf van Brandenburg, een gebied in de buurt van Berlijn.

In 1756 werd het verkocht aan ene Steengracht, heer van Souburg; in 1772 door die aan een vrijheer van Nagell. In 1849 werd het gekocht door een van Schuylenburch (een geslacht uit den Haag, dat oorspronkelijk geen verband had met het kasteel Schuilenburg, maar dat inmiddels wel had gekocht en zich daar gevestigd).

Na wereldoorlog II kwam het door huwelijk aan het geslacht Vegelin van Claerbergen.

-swerte grond: zwarte grond, goede grond.

-thient: tiend, zie aldaar.

-thient maete: maat, bij de tiendheffing gebruikelijk. Een schepel is dan kennelijk anders dan de gewone schepel.

-tiend: oorspronkelijk een recht van de kerk.

De bijbel vermeldt al de plicht, 1/10 van de inkomsten af te staan voor de eredienst.

Toen Karel de Grote 1200 jaar geleden heel west europa veroverde en tot het christelijk geloof dwong, gebood hij ook weer dat iedere inwoner van een kerspel (gebied van een kerk) 1/10 van zijn inkomen aan de kerk moest geven.

Waar adel zelf kerken stichtte en onderhield, kwam dat tiendrecht toe aan die stichter.

Ook verkochten kerken dat recht soms, om ineens een groter bedrag in handen te krijgen.

Zo kwam dat recht om tienden te innen in vele handen.

-twie = twee.

-uitgank: verplichte afdrachten naast de pacht, bijvoorbeeld tienden, en bijenwas voor de kerk(kaarsen). Meestal ontstaan uit het vroegere tiendrecht/plicht. Ook hier omgerekend in guldens.

-vaecht: voogd, bestuursambtenaar van de heren van Wisch, de regeerders van de heerlijkheid, enigermate ondergeschikt aan de Staten van het kwartier van Zutphen, deelregering onder de Staten van de republiek (tot 1581 hertogdom) Gelre.

-vennich (heideland, zie no.5): veenig.

-verrickxkes: varkentjes.

-viefich = vijftig.

-vol erve: zie erve.

-vrij geld: het verpondingsregister gaat over de inkomsten uit onroerend goed, de inkomsten voor de verpachter dus.

In principe zou de verpachter als eigenaar de lasten (vooral tienden en de ponschatting) moeten betalen, maar vaak hield de pachtovereenkomst in dat de pachter dat deed.

Dan is sprake van vrij geld (heffingvrij voor de eigenaar), en wordt in dit register dat geld bij de pacht opgeteld voor de bepaling van de totale pachtwaarde/belastinggrondslag.

Betaalt de verpachter de lasten, dan is hier vermeld "onvrij geld".

-wallen (nr.6): alle bouwland toen bestond uit bouw"kampen": de hoger gelegen stukjes grond.

Dit vanwege de slechte afwatering vroeger. Rond al die bouwkampen lagen houtwallen, ter bescherming tegen het loslopende vee.

-weidemaetien: grasland; maote wordt nu nog wel gebruikt als term daarvoor

Lijst van de percelen in de transcriptie:

	NAAM	S	E	GEBRUIKER	BWL	OV	HW	BZ
1	KASSELAER	V	A	JAN KASSELAER	9,25	9,00	129,43	A
2	MESSINCK	V	A	STOERIS MESSINCK	7,50	7,50	109,08	BC
3	BEYERS	K	J	HENDRICK BEYERS	4,00	3,00	71,63	G
4	DEN PERINCK	-	C	HENDRICK BEYERS	1,25	4,00	90,85	L
5	DEN KOERHORST	-	A	HENRICH KOERHORST	6,50	0,50	63,40	
6	OSTENDORP	-	D	ARENT TEN OSTENDORP	3,00	1,50	28,52	L
7	-	-	A	BERENT DOORNINCK	0,50	0,00	10,50	L
8	MORREN	-	B	CLAES MORREN	1,38	1,00	18,00	L
9	HEBINCK	V	F	DERCK HEBINCK	9,50	10,00	108,00	A
10	HENGVELT	-	B	JAN THEN HENGVELT	9,50	40,00	118,00	L
11	VENNEMAN	K	F	JAN VENNEMAN	7,00	7,50	100,00	A
12	VRESELD	-	A	GEERT VRESELD	12,00	2,00	166,10	DE
13	SCHULTEN	V	C	JAN SCHULTEN	8,50	8,50	143,80	F
14	KAPELLE	K	C	JAN KAPELLE	4,50	3,00	18,55	L
15	GOERINCK	V	C	WESSEL GOERINCK	10,00	30,50	135,10	AG
16	HUIS GOERINCK	-	G	WESSEL GOERINCK	3,00	0,00	22,50	
17	DIE HORST	K	C	GAERT THEN HORST	6,00	5,00	95,65	GL
18	DEN TEMPELL	-	C	JAN TEMPELL	0,50	0,00	15,00	
19	BONGAERS	K	C	JAN BONGAERS	3,00	3,00	36,63	GL
20	ROUSSEN	K	C	GEERICH ROUSSEN	2,50	2,00	49,63	L
21	SINDEREN	-	C	JONKER GIJGINK	12,00	6,00	322,80	LG
22	-	K	J	JAN BEYERS	6,00	0,00	21,60	L
23	-	K	I	HERMAN OP STRAETE	3,75	2,00	46,00	GL
24	SWAENEN CAMP	-	P	HERMAN LUIJMAN	2,00	0,75	36,15	L
25	-	-	R	ARENT KASSELAER	0,25	1,00	12,00	
26	KRABBE	K	A	HENRICH KRABBE	2,00	0,00	23,32	L
27	CLEYNE MICHELBRINK	K	B	WESSEL CLEYNE MICHELBRINK	4,50	3,00	62,67	L
28	-	K	K	PIETER OP DEN BOILL	1,00	0,00	15,00	L
29	-	-	G	HENRICH WOLSINK	0,62	0,00	16,50	
30	ROUGOER	K	L	HENRICH ROUGOER	5,50	5,50	60,45	L
31	KLEYNE SAELMINCK	K	A	BERENT SAELMINCK	7,00	7,00	98,88	L
32	't WISSINCK	V	F	GEERT WISSINCK	11,00	15,00	138,50	B
33	GOIKES	K	B	HENRICH GOIKES	2,50	0,75	22,25	
34	SANTBULTE	-	B	DEN SANTBULTEN	2,00	1,50	31,38	L
35	MICHELBRINCK	H	A	ROELOFF MICHELBRINCK	7,00	6,00	100,92	L
36	WELSINCK	H	A	LUBBERT WELSINK	7,00	7,00	95,37	L
37	SCHEPERS	K	E	HENDRICH SCHEPERS	5,00	5,00	70,80	L
38	REEXWINCKEL	V	A	WILLEM REEXWINCKEL	12,00	15,00	149,38	B
39	-	-	A	OTTO REINTIES	0,50	0,00	5,00	
40	BOSSCHER	K	B	REYNT BOSSCHER	8,00	4,00	78,00	L
41	WILDENBEEST	H	M	HENRICH WILDENBEEST	6,00	4,00	80,45	FA
42	GROETE SAELMINCK	V	A	JAN SAELMINCK	12,50	14,00	224,60	FA
43	MOERS	-	H	LAMBERT MOORS	3,50	2,00	56,05	L
44	KLEYNE REEKXWINKEL	K	A	WILLEM KLEYNE REEKXWINKEL	8,00	4,00	90,30	L
45	SWAENENCAMP GED.	-	N	JAN KREYENBRINCK	2,00	0,75	40,15	
46	-	-	O	JAN CLAESSEN	0,00	0,00	6,00	
47	-	-	P	WED. LUIJMAN	0,50	0,00	4,00	
48	't LOEMAN	-	Q	LAMBERT LAMBERTS	1,50	0,00	17,85	G

Toelichting op bovenstaande lijst:

kolom 1=nr: de nummers van de percelen in de complete tekst.

kolom 2=naam: de naam van het goed (meestal een boerderij).

kolom 3=S=soort: V=vol erve, H=half erve, K=kate, - =geen vermelding

kolom 4=E=eigenaar:

Oppervlakte in molder huurwaarde % van

	bouwland/overig land		in guldens	totale huurw.
A=Wisch	91,75	72,00	1266,28	36,6
B=Bergh	27,88	50,25	330,30	9,6
C=Sinderen	48,25	62,00	908,01	26,3
D=Lichtenberg	3,00	1,50	28,52	0,8
E=Boetselaar	5,00	5,00	70,80	2,1
F=Bethlehem	27,50	32,50	346,50	10,0
G=kerk Varsseveld	3,62	-	39,00	1,1
H=armen Terborg	3,50	2,00	56,05	1,6
I=op Straete	3,75	2,00	46,00	1,3
J=Raeterink	10,00	3,00	93,23	2,7
K=op den Boil	1,00	-	15,00	0,4
L=Borckers	5,50	5,50	60,45	1,7
M=Michelbr/Vriezel.	6,00	4,00	80,45	2,3
N=Kreijenbrink	2,00	0,75	40,15	1,2
O=Claessen	-	-	6,00	0,2
P=Luimans	2,50	0,75	40,15	1,2
Q=te Veldhorst	1,50	-	17,85	0,5
R=Kasseler	0,25	1,00	12,00	0,4
Totaal	243,00	242,25	356,76	100,0

Totaalgrootgrondbezitters (A-H) 88,1%

kleine verhuurders (J,L,M,Q) 7,2%

eigenaar/zelfgebruikers (I,K,N,O,P,R) 4,7%

kolom 5=gebruiker=naam van pachter of eigenaar/gebruiker.

kolom 6=bwl.= oppervlakte bouwland in molder.

kolom 7=ov.= oppervlakte overig land in molder.

kolom 8=hw= huurwaarde in guldens per jaar

kolom 9=bz= bijzondere afdrachtplichten naast de pacht:

A: (bloed)tiend aan Bethlehem

B: idem aan Wisch

C: idem aan Bergh

D: tiend aan de Schuilenburg

E: bloedtiend aan de Schuilenburg

F: tiend aan Sinderen

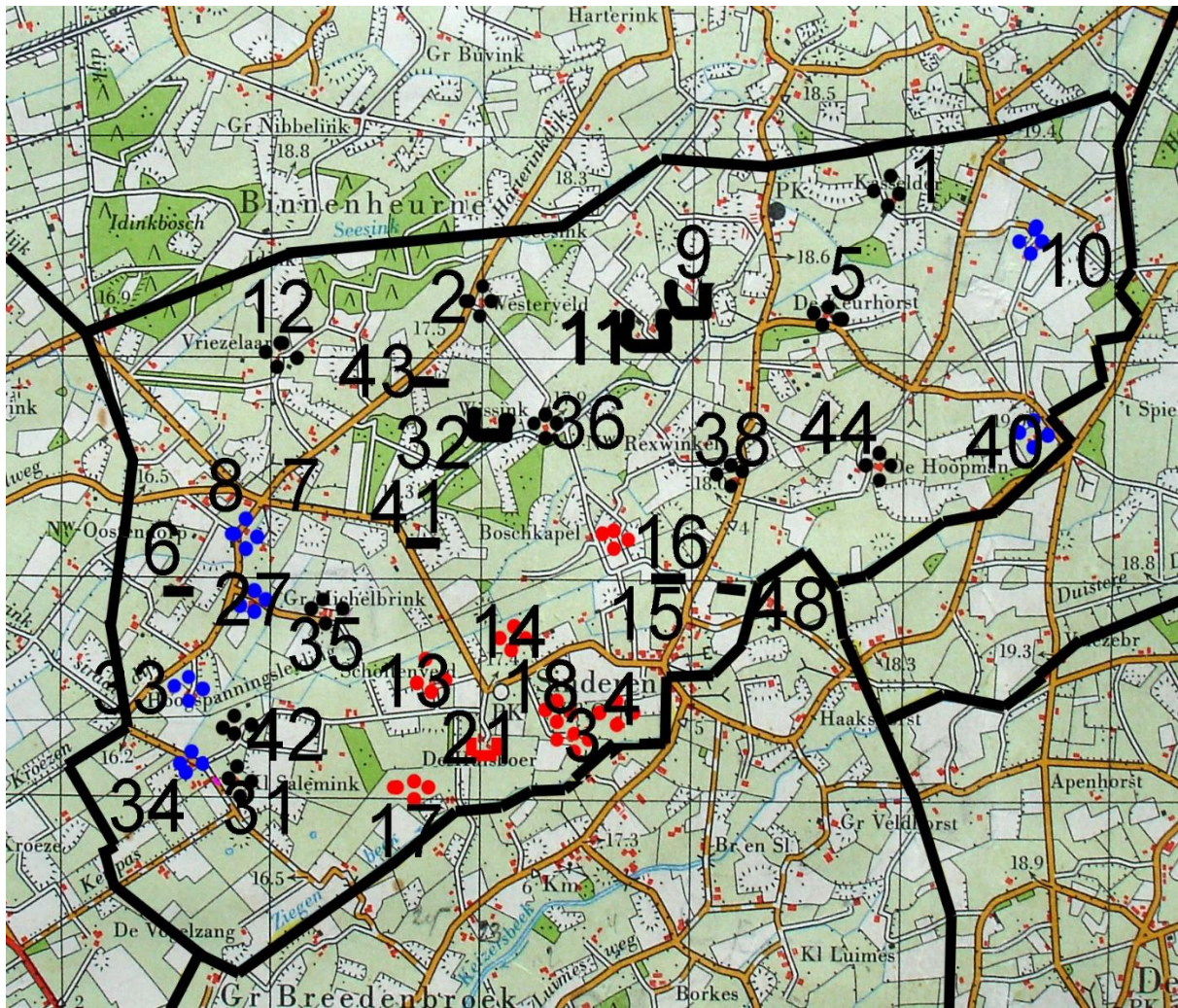
G: bijdrage aan kerk Varsseveld

H: bijenwas aan kerk Varsseveld

I: tiend aan kerk Varsseveld

K: tiend aan kerk Bredevoort

L: tiendvrij.

Kaart verponding 1647

Op bovenstaande kaart, met als ondergrond de recente topografische kaart, is met zwarte lijn de grens aangegeven van de oude buurtschap Sinderen. Nummers in zwart zijn de nummers in de transcriptie en de lijst. Eigendomsaanduidingen bij de nummers: rood= Sinderen; zwart 4 punten: Wisch; blauw: Bergh; zwart u=Bethlehem; zwart streep= diversen.

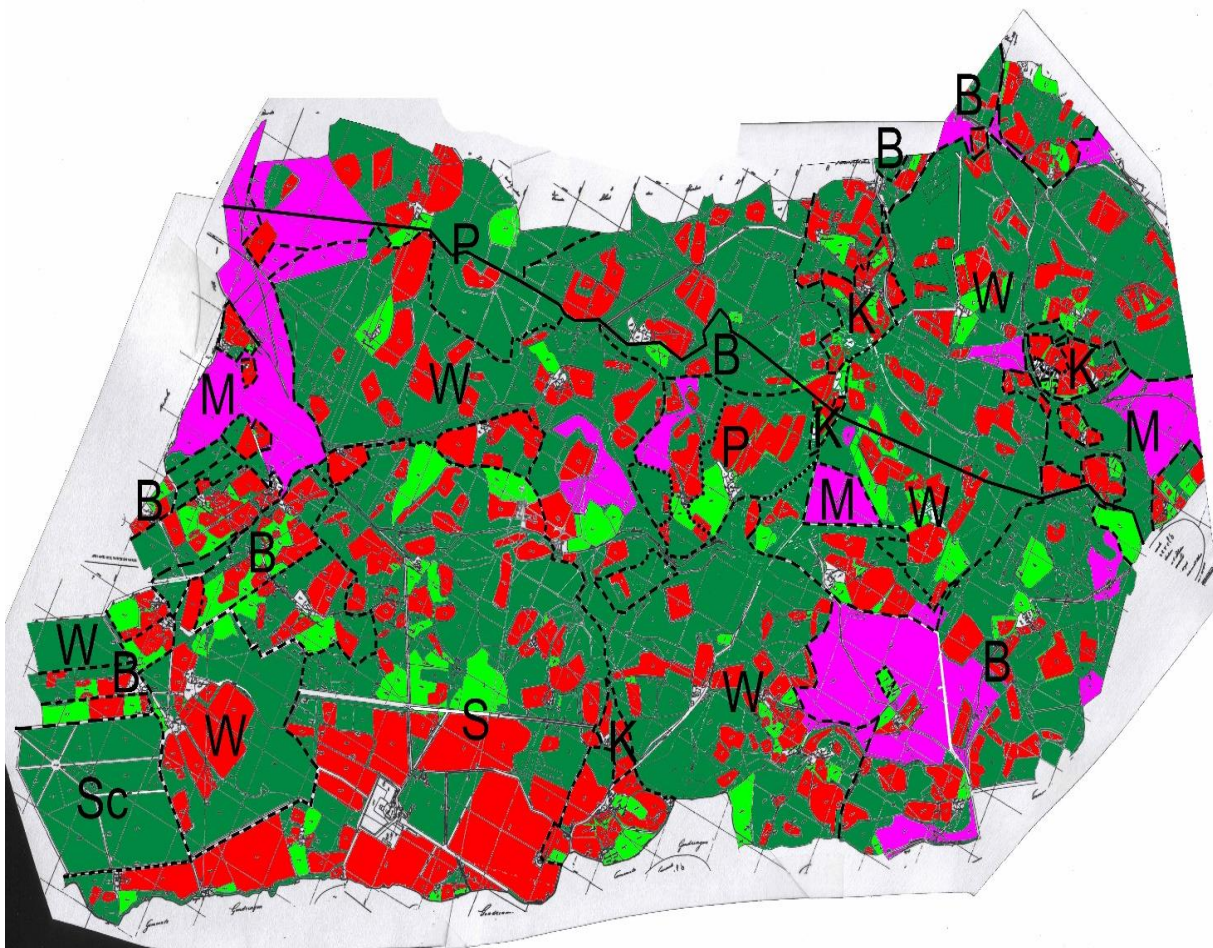
13-KADASTER 1832.

Dan is in 1832 het kadaster in werking getreden, met hetzelfde doel (een juiste en eerlijke heffing van belasting op onroerend goed) als de verponding van 1652, maar veel uitvoeriger ingericht. In de voorafgaande jaren werden alle percelen nauwkeurig in kaart gebracht, en hun aard en waarde en eigenaar in twee registers vastgelegd: het perceelregister [de “oorspronkelijke aanwijzende tafel”] en het eigenarenregister [de “legger”]. Met in elk register uitgebreide gegevens, plus een koppeling tussen beide registers.

Tijdens de Franse overheersing rond 1800 werd de gemeente Wisch gesplitst in twee gemeenten: Wisch (Terborg en Silvolde) en Varsseveld. Na die bezetting werd die splitsing weer ongedaan gemaakt, maar omdat het voorbereiden van het kadaster juist in die tijd was begonnen, bleef voor het kadaster die splitsing voor altijd bestaan. Daarom bestaat er een kadaster voor elk van die twee kadastrale gemeenten

Bij de registratie bleek Sinderen 52 huizen te hebben, weinig meer dan de 48 in 1645.

Opvallend is de nog grote hoeveelheid bos; heide is in dit gebied bijna verdwenen, omgezet in bos of cultuurland.

Kadasterkaart 1832. Donkergroen=bos; lichtgroen=weiland; rood=bouwland; paars=heide; wit=wegen en erven (of niet-goede aansluiting bij samenvoeging van kaartbladen)

Dit is een kaart van het aloude gebied Sinderen; niet van de sectie Sinderen van het kadaster. Met een doorgetrokken zwarte lijn is de noordgrens van dat historische Sinderen aangegeven

Op de kaart zijn - met streeplijnen als grenzen - tevens de voornaamste eigenaren aangegeven: Wisch (W) (hiervoor samengenomen de twee baronnen van Nagel: die op huis Wisch en die op huis Gattrop bij Wesel, een generatie eerder was hun vader nog alleen eigenaar), Bergh (B) (de vorst van Hohenzollern-Sigmaringen als bezitter van huis Bergh), Sinderen (S), de kerk van Varsseveld (K), Schuilenburg (Sc) (de helft van het Tobenbroek, waarvan de andere helft onder Silvolde ligt), de Marke (M). Enkele particuliere bezittingen zijn ook met een P aangegeven, de meeste hebben hier geen letter, vanwege plaatsgebrek.

De verspreide ligging van bezittingen van Wisch en Bergh zijn een gevolg van gebeurtenissen in de 14e en 15e eeuw. In ca. 1385 spraken twee leden van de familie van Wisch af samen de regeermacht over de heerlijkheid uit te oefenen: de heerlijkheid werd tweehurig. In 1486 verkocht de erfgenaam van de één zijn rechten aan de graaf van den Bergh, waardoor de laatste medeheer van Wisch werd: de tweehurigheid betekende dat voortaan Wisch en Bergh samen heer van de heerlijkheid Wisch waren. Behalve de regeermacht werd geleidelijk ook het bezit verdeeld, waardoor alle grondbezit, oorspronkelijk alleen van Wisch, voor de helft aan Bergh toeviel.

De particuliere bezitters zijn soms eigenaar/zelfgebruikers van een boerderij, soms renteniers of zakenmensen, die één of enkele boerderijen bezitten en die verpachten.

Bij de Keurhorst is een P-complex op de kaart in drie:en gedeeld, voor elk van de drie eigenaren-zelfgebruikers: Gerrit Kemperman op Hebink, 33ha., Gerrit Wissink op de Venneman, 19 ha., Arend Colenbrander op de Keurhorst, 30 ha. Typisch is dat Hebink en de Venneman, net als Wissink dat inmiddels door Sinderen van een particulier is overgenomen, in 1645 een Bethlehem-complex uitmaakten.

De Keurhorst, in 1647 eigendom van Wisch, werd in 1799 door Wisch verkocht aan Arend Colenbrander. In het verpondingsregister van 1647 is het een kate genoemd, een kleine heideontginning dus. In 1832 is het al uitgegroeid tot één van de grote boerderijen, in eigen bezit van de boer.

Typisch is ook de drie kleine particuliere bezittingen in het noordwesten: de rode met groene vlek temidden van heide. Een voorbeeld van twee mensen die op grond van de marke elk een stukje heide ontgonnen om daar een broodwinning te hebben.

De andere particuliere eigendommen in het uiterste noordwesten, ter weerszijden van de grens met de Binnenheurne, zijn van twee grotere beleggers: Hendrik Willink, burgemeester van Winterswijk, o.a. eigenaar van 15 ha. heide en van het Idink, totaal 78 ha., en Peter Driessen, koopman te Aalten, eigenaar van een hoeveelheid bos en van 3 boerderijen in de Binnenheurne en het Westendorp: klein Nibbelink, Boesveld en de Mateman, totaal 115 ha.

En opvallend is de verdeling van het landgoed Sinderen in een noordelijk deel: origineel: pachtboerderijen met nog veel bos waarin onregelmatige bouwlandpercelen en wat weiland. Het zuidelijk deel: alle pachtboerderijen opgeruimd, grote bouwlandpercelen in gebruik bij het kasteel zelf.

Ook de eigendomsverhouding was weinig verschoven: grootgrondbezitters hadden nog 65% in handen (in 1647 75%), particulieren 35% (1645 25%, eigen boeren en, vooral, particuliere verpachters). De grote uitverkoop van het grondbezit door de grootbezitters vond eerst later in die eeuw plaats.

In 1832 zijn er 57 gebouwen op Sinderen; voor elk is de huurwaarde in guldens per jaar vastgelegd. Het duurste is de jeneverstokerij van Sinderen: f400.-, dan de korenmolen: f220.-, en dan het huis Sinderen: f180.- Daarna komen twee boerderijen: Hebink en de grote Miggelt, elk f42.-; dan Kasselder, Keurhorst, Wildenbeest en Groot Zalemink, elk f33.-; dan Hengeveld in den Bosch, Bosker, Binnen Hoopman, Harmenshuis, Rekswinkel, Venneman, Welsink, Meurs, Messink, Klein Zalemink en Rozier: elk f24.-. Dan zijn er aan aantal van f18.-, f12.- en f9.-.

Helaas vermeldt het kadaster alleen eigenaren, niet de pachters zoals het verpondingsregister wel doet. Tenzij die pachter recht van opstal heeft, en dan is er een vermelding alleen voor het huis, niet voor de ondergrond van het huis en de percelen land.

Waar meerdere pachtboerderijen van één eigenaar aaneen gelegen zijn, zoals in het landgoed Sinderen, is de grens tussen die boerderijen en de grootte ervan dus niet te achterhalen.

Wie kleine eigenaar/verpachter is en wie eigenaar/zelfgebruiker is uit de kadastragegevens alleen soms af te leiden uit het beroep van de eigenaar.

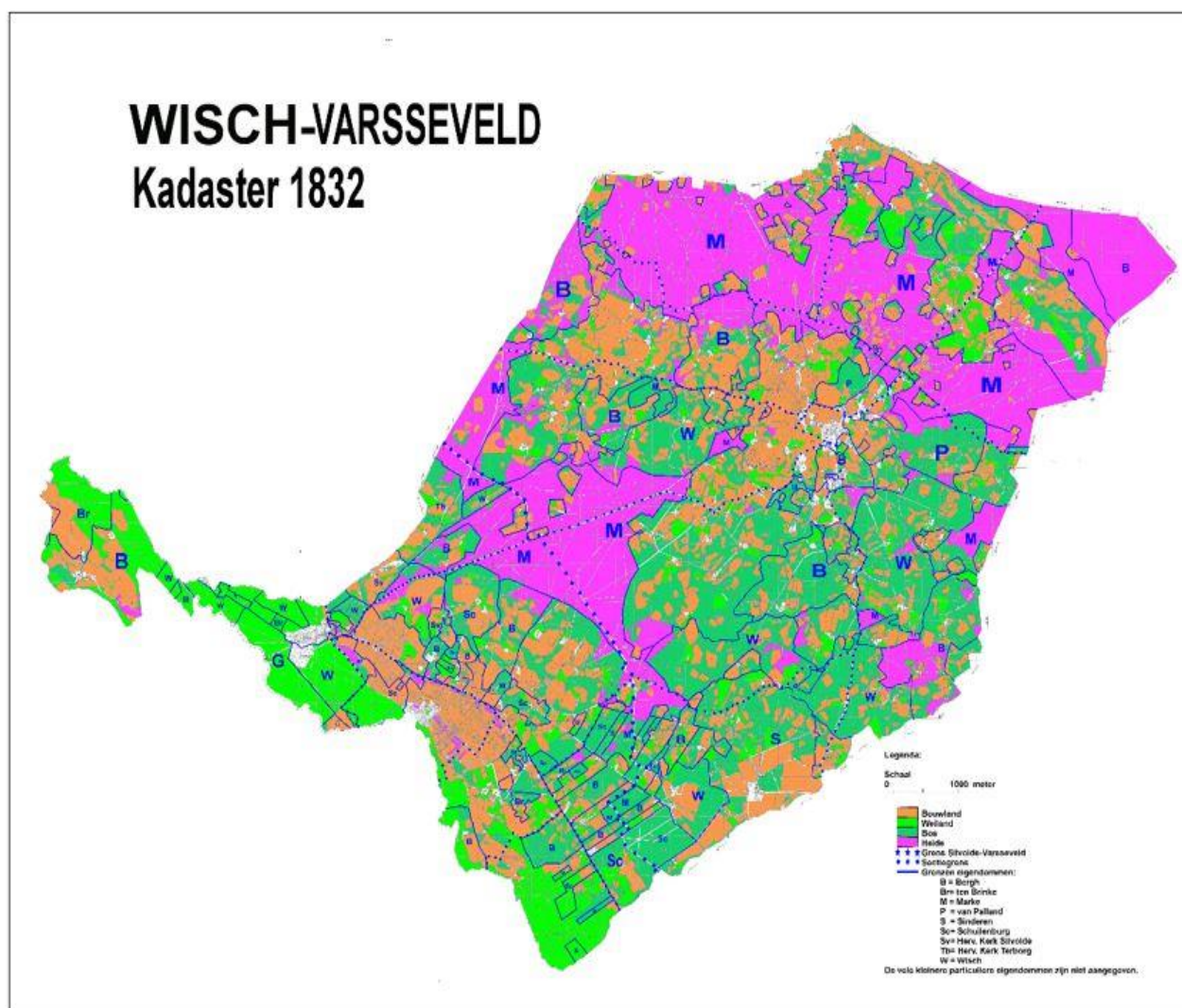
Recht van opstal-bezitters zijn eigenaar van het huis op ondergrond van de verpachter. Zij zijn dus ook onroerend goed-bezitter, als zodanig belastingplichtig en dus vastgelegd door het kadaster. In de buurtschap Sinderen betrof dat 10 van de 52 huizen: twee pachters van Gattrop, vijf van Bergh (alleen Hengeveld in den Bosch en Bosker niet), één van de kerk van Terborg en twee van de Varsseveldse kerk.

Onderstaande tabel toont de oppervlakte van Sinderen, per gebruiksvorm, en per eigenaar (grootgrondbezitters en de rest).

Ter vergelijking is eenzelfde tabel voor geheel Varsseveld, inclusief alle buurtschappen, gegeven

1832,sn,ha.	bouwland	weiland	bos	heide	rest	totaal
Bergh	34	15	81	47	2	179
Wisch	61	20	168	8	4	261
Schuilenb.			44		0	44
Sinderen	99	18	104		4	225
Marke			18	24	1	43
Kerken	6	1	5		0	12
rest	58	23	75	6	6	168
Totaal	258	77	495	85	17	932
1832,vv,ha						
Bergh	149	37	228	252	13	679
Wisch	145	35	425	32	9	646
Pallandt	34	8	82	26	5	155
Schuilenb.			44		0	44
Sinderen	108	26	118		7	259
Marke	52	6	118	1254	3	1433
Kerken	107	30	36	1	20	194
rest	734	202	625	148	51	1760
Totaal	1329	344	1676	1713	108	5170

Op onderstaande kadasterkaart van 1832 van geheel Wisch (kadastraal Wisch+Varsseveld) is te zien hoeveel heide als markegrond (M) (en bos, vooral van grootgrondbezitters) er toen nog was, voornamelijk in de buurtschappen Binnenheurne, Westendorp en Heelweg.

14-OVERDRACHT VAN EEN BOERDERIJ IN 1779¹

Er is een handgeschreven akte van het gericht van de heerlijkheid Wisch (notarissen namen deze taak pas over onder de wetgeving van de Franse overheersers, rond 1800) bewaard gebleven uit 1779, waarbij een erfpachtboerderij van Wisch (Groot Michelbrink) werd overgedragen door de oude boer en boerin aan hun dochter Aaltje en schoonzoon Jan Vrieze, afkomstig van het Veldkamp in het Westendorp, bij hun huwelijk.

De zoons kwamen elders terecht, de oudste zoon, die tegelijk met Aaltje trouwde met de zus van Aaltjes man, op de boerderij (het Veldkamp) waar Aaltjes man vandaan kwam.

Er was dus van opvolgers geruild, kennelijk hadden beide ouderparen op hun oude dag liever een dochter met schoonzoon bij zich dan een zoon met schoondochter.

In die akte werden allerlei wederzijdse verplichtingen vastgelegd.

Zo moesten de jongelui de oudelui levenslang van kost en kleren voorzien, ze vier keer per jaar een zakgeld geven van één gulden en tien stuiver, en ze na hun overlijden ordentelijk begraven.

Ook moesten de jongelui jaarlijks een half schepel lijnzaad en een goed stuk grond ter bezaaiing daarmee beschikbaar stellen; de oudelui zouden het vlas zelf spinnen, maar de jongelui moesten het daarna laten weven en bleken.

Ook hield de oude boer het recht jaarlijks een hoeveelheid hout te kappen; het door hem daaruit gebrande houtskool moest de jonge boer voor de oude boer te gelde maken.

Ook zouden de oude lui een koe hebben, een "ijzeren koe": een koe die de jonge lui moesten vervangen telkens als de oude koe gebreken vertoonde.

De jonge lui moesten die koe ook met hun eigen vee verzorgen.

Mocht de onderlinge verstandhouding spaak lopen dan hadden de ouders het recht apart in een kamer te gaan wonen, welke kamer dan woongereed door de jongelui moest worden opgeleverd.

In dat geval hadden de oudelui ook recht op de beste koe, in de vorm van een ijzeren koe:

zodra die koe gebreken vertoonde moesten de jongelui een nieuwe koe ter beschikking stellen.

De oude boer hield een stuk land om te tuinieren; de jonge boer moest dat bemesten en ploegen.

De ouders kregen jaarlijks 7 mud zaad (dat de jongelui moesten laten malen), brandstof,

½ varken dat 150 pond had gewogen, en 100 pond rundvlees.

Ook zouden ze 4 ganzen en 6 hoenders houden, die met die van de jongelui zouden rondlopen en verzorgd worden.

En ze zouden het nodige huisraad behouden.

Alles waarschijnlijk standaardformuleringen van de gerechten van toen.

De verdeling over de kinderen van de spullen van de ouders, na hun overlijden, is hier precies vastgelegd.

De nog ongetrouwde zoons zouden, zolang zij ongetrouwd waren, zonodig altijd toegang hebben tot het huis.

Zolang de ouders niet apart woonden, zouden ze naar vermogen mee helpen met het werk.

Volledige tekst, transcriptie:

Akte van Boedelscheiding, vrijwillige rechtspraak Wisch nr. 362

Op dato ondergeschr. Is een vriendelijk accoord en oversettinge Ingegaan en gesloten tusschen Bernd Michelbrink en Jenneken Rensing, als oversetteren ter eener, en Jan Vriesen en Aaltjen Michelbrink verloofde Bruid en Bruidegom, als aannemeran ter anderen zijde, in bijwesen van daartoe versogte vrienden en getuigen, en onder approbatie van den heer van Wisch, waarbij Bernd Michelbrink en Jenniken Rensing aan Jan Vriesen en hunne dogter Aaltjen Michelbrink oversetten en overgeven, het regt van pagt van 't goed Michelbrink, het holt en holtgewas, zaad en zaadgewas, mest en mestregt, inboedel des huises, paarden, beesten, en levendige have, wagen, karre, ploeg, en verdere bouwgereedschap, en zulks op deze conditiën

Dat aannemen den oversetteren levenslang ordentelijk zullen onderhouden in kost, drank, en klederen indien die mogten nodig hebben, en alle vierendeel jaars zo lange een van beiden leeft, tot zakgeld geven een gulden tien stuiver, ook alle jaaren toe laten komen een half schepel lijnzaad te zaijen op goed vet land, welk doek hiervan annemen zullen laten weven en blijken, en den oversetteren na hun overlijden ordentelijk laten begraven.

Voor welke oversettinge Jan Vriesen en Aaltjen Michelbrink zullen betalen de somma van seshondert guldens, te weten bij 't ondertekenen deses driehondert gulden, waarop egter Aaltjen Michelbrink voor haar eenhonderd gulden zal kunnen korten, en de overige driehondert in twee termijnen, als een hondert vijftig guldens op Meij 1781, en op Meij 1782 weder een hondert vijftig guldens.

Daarbenevens zullen aanemenen aan Steven Michelbrink en Garret Michelbrink, als deselve trouwen, geven ijder een vierse of drie daalder.

Oversetteren reserveren zig nog een koolhoop te mogen houwen, die aanemenen zullen moeten ter markt brengen, ook behouden oversetteren voor zig all wat tot hun lijf behoord, alsmede de kaste met het lijnen en wat daar verder in is.

De nu existierende schulden, ongelden en pagten, die voor Meij 1780 komen te verschijnen, blijven tot laste van oversetteren, op welke tijd de regeringe aan aannemenen zal overgaan, blijvende egter van nu aan reeds alles tot schade en bate van aanemenen.

En als het mogte gebeuren dat er geen goede verdraginge tusschen oversetteren en aanemenen mogte plaats hebben, zal het den oversetteren vrij staan in de kamer te trekken, die aanemenen zullen woonbaar leveren, en in dat geval reserveren zich oversetteren mede te nemen de beste en wel een ijzeren koe, die door aanemenen zal moeten gevrijdet worden en met en nevens hun vee ook van de nodige voeragie versorgt.

Oversetteren houden voor zig de dreve land voor de hegge, dat door aannemenen zal moeten gemest en verder geregeert worden.

Voorts zullen aannemenen alsdan ook alle jaar aan oversetteren moeten geven vier molder rogge, drie molder boekweit, schoon zaad, dat aanemenen na en van de mole zullen brengen en halen, zo veel tot brand als nodig is, een half verken met fijn afsalt, dat op 't minste in 't geheel 150 pond heeft gewogen, hondert pond goed beestenvleesch, vier stoelen, een ijsere pot, kopere schotel, ketel, vier lepels, een tang, vuurschup, ses borden, twee schotels, koekepan en hangijser, koffijketel en theepot, koffijmole, brake, spinnewiel, emmer, en te mogen houden 4 gansen en 6 hoenders, die bij die van aanemenen zullen lopen en zitten, en ten laatsten houden oversetteren voor zig hun bedde met sijn toebehoren, en zoo veel appelen als nodig hebben.

Na overlijden van oversetteren zal hetgeene tot oversettens lijf behoord, onder de zoons deelbaar zijn, en wat tot 's moeders lijf behoorde, zal de dogter alleen hebben; het andere en overige lijnnen, dat dan mogten nalaten zal egaal deelbaar zijn; dog hetgeene oversetteren, in cas alleen gaan, mede in de kamer nemen, zal aan aanemenen weder vervallen en verblijven.

De ongetrouwde zoons, zo lange nog ongetrouwd zijn, zullen bij ziekte of ongesondheid een vrijen ingang en verblijf in huis hebben en houden.

Oversetteren beloven, zo lange bij aanemenen over de vloer zijn, altoos na hun vermogen, dog ongedwongen, ten besten der huishoudinge te zullen helpen en arbeijden.

Alle welke voorstaande conditiën de aanemenen beloven getrouw te zullen onderhouden en na te komen onder verband van hun persoon en goederen, ter submissie als na regten.

In waarheid oorkonde is dit magescheid hiervan in duplo opgerigt, en na duidelijke voorlesinge, door oversetteren, aanemenen, versogte vrienden en getuigen eijgenhandig ondertekend; actum Varssefeld, den 7den Julii 1779.

Getekend:

berndt mijggelbrink

yenneken ruesynk

Jan vrijesen

Aaltien miggelbr

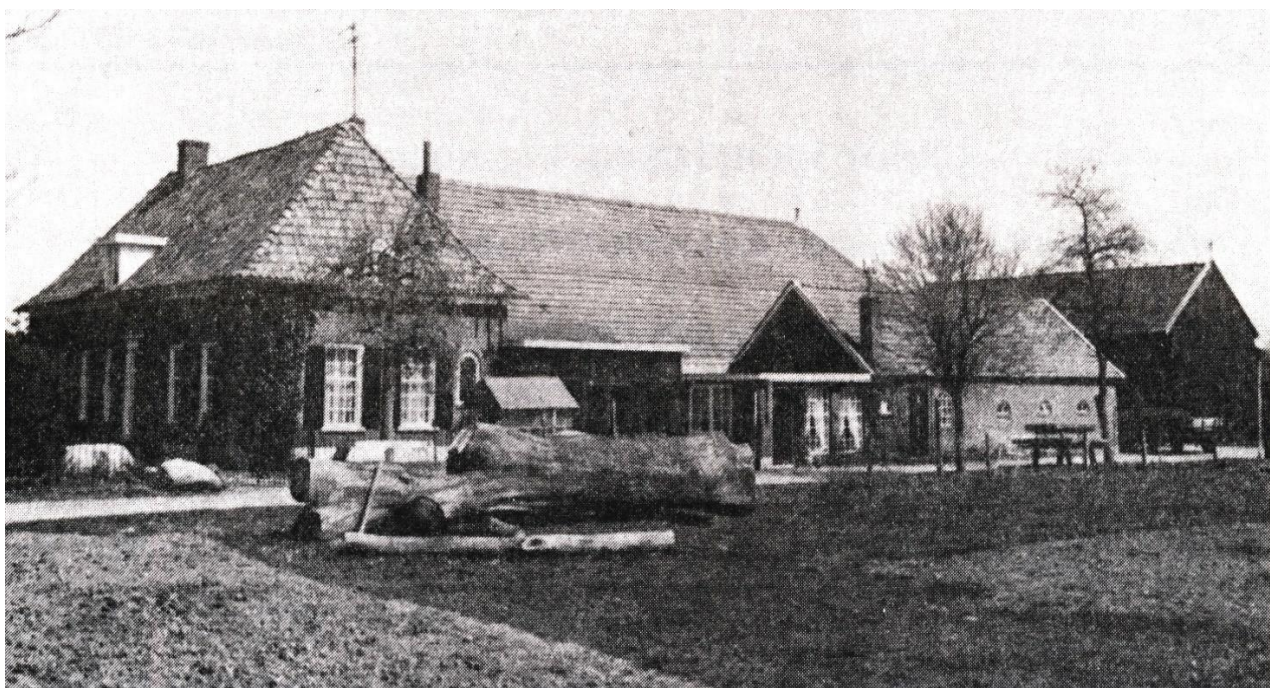
gaert ijan vrijese

Jan mijggelbrijnk

In Maandte aijande is dit Magelikeit hieraan in den
opgave, en na dierlijke voorlofinge, door Overletten
Nannemeran, Vreemde vrienden en Getuigen eigenhand
andutend; Acham Vrijefeld, Den 7^{en} Julii
1779.

berndt mijggelbrink
yenneken ruesynk
Jan vrijesen
Aaltien miggelbrink
gaert ijan vrijese Jan mijggelbrijnk

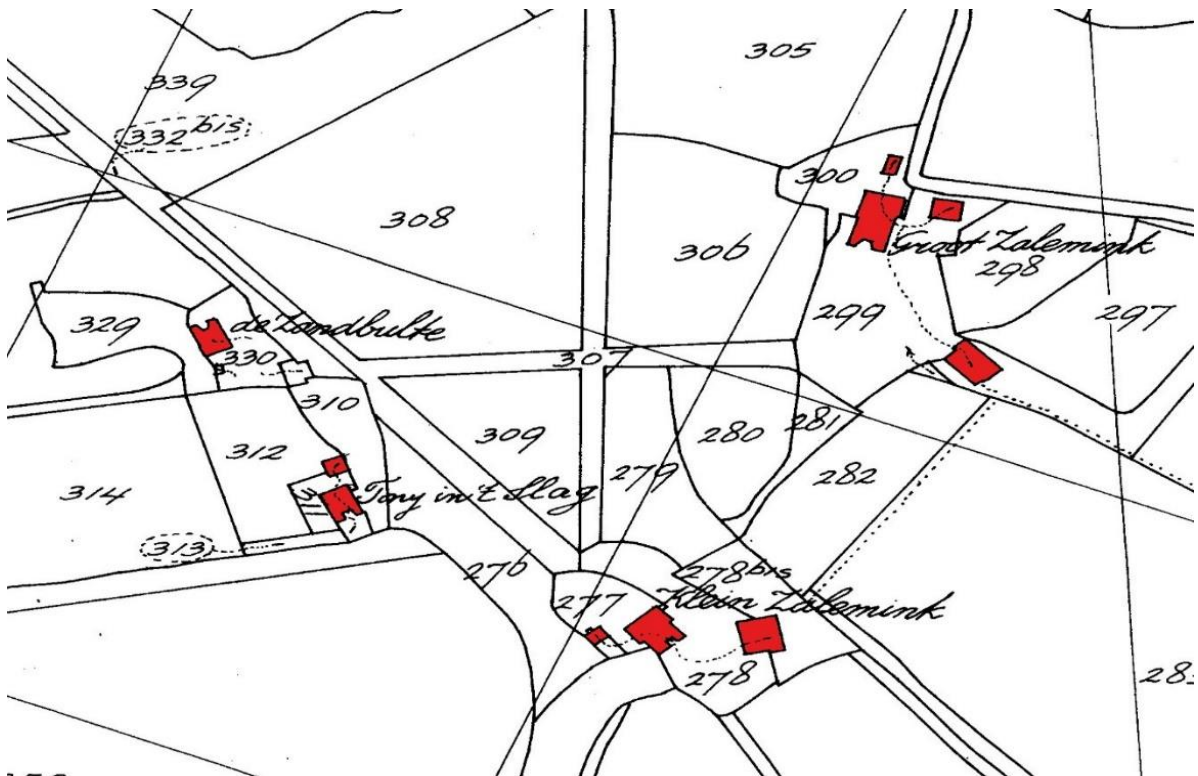
Laatste alinea van het handschrift.

Gezicht op het voorhuis van **Groot Michelbrink** (Kroezendijk 12 te Sinderen). Het huis werd gebouwd in de jaren rond 1800. De foto is omstreeks 1984 genomen.

15-BOERDERIJTYPEN

Underschoer

Op bovenstaand detail uit de kadastrale kaart van 1832 is te zien hoe alle boerderijen zijn ingetekend met een inham in de achtergevel: het onderschoer.

De Boskapelle is waarschijnlijk de enige boerderij in deze omgeving die dat onderschoer nog heeft. Bij deze dakvorm, het schilddak, met de dakrand aan alle zijden op dezelfde hoogte, was dat onderschoer noodzakelijk om een niendeur te kunnen hebben, hoog genoeg om met een voer hooi en dergelijke naar binnen te kunnen.

Boerderij de Boschkapelle, recent

Vakwerkbouw

Alle boerderijen waren in vroeger tijd nog van hout. Bouw in baksteen kwam pas vanaf 1800 geleidelijk in zwang. Die boerderijen (en ook woonhuizen in de dorpen) hadden een buitenwand als een vakwerk van verticale en horizontale balken, elk vak van ca. 1 m² opgevuld met vlechtwerk van wilgentenen of dergelijke, aangesmeerd met een laag leem. Deze constructie vergt veel onderhoud, omdat het leem slecht bestand is tegen regen. De dakbedekking bestond uit stro.

Een, vervallen, vakwerkschuurtje, ergens in Twente.

In Zuid Limburg staan nu nog veel fraaie voorbeelden van zulke vakwerkboerderijen, met een laag witkalk op het leem om de invloed van regen te verminderen. Zuid Limburg met zijn vruchtbare lössgrond was (nóg) welvarender dan de Achterhoek.

Vakwerkboerderij Zuid Limburg

Lebbenbrugge

De museumboerderij Lebbenbrugge onder Borculo heeft dat onderschoer en ook dat vakwerk nog, zij het dat baksteen-metselwerk daar het vlechtwerk met leem heeft vervangen, ter vermijding van de regenschade.

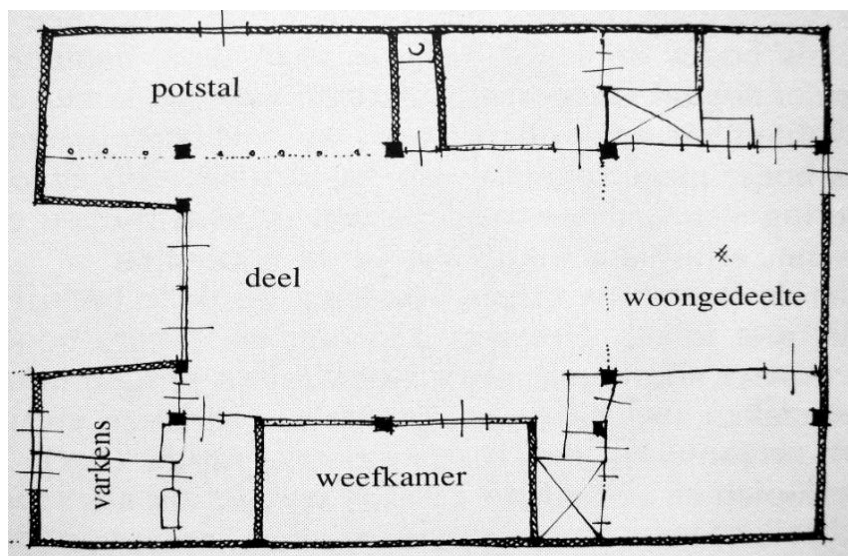

Lebbenbrugge.

Los hoes.

Vermoedelijk zullen een aantal van de boerderijen, of alle, in 1832 ook nog uit een los hoes bestaan hebben: de deel en de woonkeuken als één ruimte, met een stookplaats zonder schoorsteen in het midden van de woonkeuken. De rook zocht zich door het dak een uitweg. Naast de woonkeuken waren er bedsteden. Volgens het Openluchtmuseum in Arnhem was pas tegen 1900 het type los hoes volledig verdwenen.

Het voorbeeld hieronder heeft geen paardenstal. Waar paarden aanwezig waren, zal daarvoor ook een extra stalruimte aanwezig geweest zijn.

Plattegrond los hoes.

Potstal.

De potstal, ook op bovenstaande tekening aangegeven, was de stal voor het rundvee.

Het was een verdiepte ruimte: de bodem ca. een meter lager dan de deel.

De dieren stonden daar op hun eigen mest, maanden lang. Maar om een voldoende stevige sta- en liggelegenheid te verkrijgen, moest aan die mest strooisel worden toegevoegd, en daarvoor werden heideplaggen gebruikt.

Geleidelijk werd die verdiepte ruimte met dat mengsel van mest en plaggen opgevuld tot deel-nivo, en moest dan worden geleegd. De mest werd dan over de akkers verspreid, dan wel in afwachting daarvan buiten op een hoop gezet.

De hoeveelheid stalmest die op een boerderij werd geproduceerd was bepalend voor de hoeveelheid te gebruiken akkerland.

Een hectare akkerland vergde jaarlijks een hoeveelheid mest, waarvoor een halve hectare heideplaggen nodig was.

Omdat heide één keer per 10 jaar afgeplagd kon worden, moest 5 ha. heide beschikbaar zijn voor elke ha. akkerland.

Uiteraard was ook de beschikbare hoeveelheid veevoer bepalend voor de hoeveelheid te houden vee, daarmee voor de hoeveelheid mestproduktie, en daarmee voor de hoeveelheid te gebruiken akkerland.

Mestproduktie was enkele eeuwen het voornaamste doel van het houden van vee; produktie van melk en vlees was daaraan ondergeschikt.

Het gebruik van potstalmest op de kampen heeft tot nu zijn sporen nagelaten.

De as uit de open haard werd destijds ook in de potstal gedeponeerde, inclusief de kleine scherven van aardewerk die destijds in de open haard verdwenen.

Daarom vind je nu nog in de bouwvoor, de bovenste laag grond op de kampen, legio aardewerkscherven, én blauw of groen gekleurde stukjes slak, destijds met de mest op het land gekomen.

Bovendien is op veel, duizend jaar gebruikte, kampen een laag zwarte grond ontstaan van ca. een meter dik, door het indringen met het regenwater van verterende resten van planten en stalmest.

De vruchtbaarheid van die kampgrond is daardoor sterk vergroot, doordat dit organische materiaal vocht en plantenvoedsel veel beter beschikbaar houdt voor de plantenwortels dan puur zand.

Tussen 1800 en 1900 werden de potstallen bij nieuw- of verbouw van boerderijen vervangen door grupstallen. De dieren stonden nu niet meer op de mest, maar op een stenen vloer met stro, met achter zich de grup waar de mest werd opgevangen.

Toen (her-)bouw van boerderijen in baksteen vanaf ca. 1800 geleidelijk in gebruik kwam, werden voor- en achtergevel hoger opgetrokken dan de zijgevel. De dakvorm heet dan wolfsdak.

De achtergevel is dan hoog genoeg om in die gevel zelf de grote niendeur aan te brengen.

Vrijwel alle boerderijen hadden tot voor kort deze vorm, Groot Zalemink is een voorbeeld:

Groot Zalemink

Enkele boerderijen hadden een zadeldak, met voor- en achtergevel tot aan de nok opgetrokken. Het Wildenbeest heeft dat nu nog.

Wildenbeest

Het boerderijtype dat ten oosten en zuiden van Sinderen veel voorkwam en nog veel bestaat: het zadeldak met houten topgevel, beschilderd in de kleur ossenbloed (vroeger inderdaad met bloed van geslachte dieren bestreken) heeft op Sinderen vermoedelijk nooit bestaan.

16-DIVERSEN

BOERDERIJNAMEN

Voorbeeld: de Wesenthorst: de namen die hier oorspronkelijk gegeven werden (zie hst 4) waren veldnaamachtige namen.

Dat ten Brinke later veranderde in Salemlink zou als oorzaak kunnen hebben dat zich hier een Saale of Saaltje, eertijds een gebruikelijke voornaam, vestigde.

Het zou dan een vroeg voorbeeld zijn van een boerderijnaam, afgeleid van de naam van de bewoner.

Met de ink-uitgang, met de betekenis: “huis van” (of “zoon van”), maar een m toegevoegd omdat sale-ink onuitspreekbaar is.

Latere namen vertonen vaak nog hetzelfde verschijnsel: Doornink, Wissink, Welsink, Messink, Geurink, Hebink.

Nog later werden wel boerdijnamen zonder ink-uitgang afgeleid van (voor-) namen: Flips, Ottenhuus, Tony int Slag, Harmenshuus; of ook wel van beroepen van de bewoners: Kuiper, Snijder, Visser.

De Boskapelle is nog een fraai voorbeeld: tot ruim 1800 bestond nog de Capellenhofstede, ter plaatse van het tegenwoordige Nieuwe Veld, ook wel Groot Nibbelink geheten.

Een zoon van die Capellenhofstede, Jan, vestigde een nieuwe boerderij in de bossen van de Ontijd, en werd voortaan Jan Kapelle in den Bos genoemd, later Boscapellen Jan.

Nog later, toen een andere familie zich er vestigde, bleef de naam van de boerderij: Boskapelle.

Later ontstonden ook wel weer veldnaamachtige namen: Zandbulte, Horste, Nijhuis, Kroezebeumke.

De naam van het laatste, gelegen aan de Kroezendiek, moet te maken hebben met een in het verleden nabijstaande kroezenboom, een boom met een veld- of wegekruis of -kapelletje eronder. "Kruis" is in officieel Duits: Kreuz, maar hier vlak over de grens vroeger "Kruz".

Dat zal hier ook gegolden hebben, vandaar de naam "kroeze" voor boom en diek, en ook voor bv. de boerderij de Kroeze onder Silvolde, waar een veld- of wegekruis bij gestaan moet hebben.

Bij de boerderij d'n Helgen, of het Heiligenhuus, aan de weg Sinderen-Varseveld, net ten noorden van de grens met de Binnenheurne, heeft in vroeger tijden een wegkapel gestaan, met een heilig beeld daarin.

Niet aan de Sinderseweg, maar aan een voetpad, een "kerkpad", dwars door de landerijen.

Dat pad is op de kadasterkaart van 1832 nog ingetekend.

Het is bekend dat vroeger monniken van het toen nog bestaande klooster Harreveld, te voet via dat pad op weg naar een klooster ergens in Duitsland, bij die kapel altijd halt hielden om te knielen en te bidden.

In Limburg komen veld- en wegekruizen en -kapellen nog steeds massaal voor; te Sinderen en omgeving moet dat net zo geweest zijn, maar na de kerkhervorming verdwenen.

Hoe later in de tijd, hoe minder systematisch en meer fantasierijk de naamgeving van boerderijen werd. In Twente staan de namen van de boerderijen pontificaal op de voorgevel vermeld.

Te Sinderen is dat niet het geval.

Wie huidige namen wil weten, moet ze opzoeken, bij voorbeeld in het boek: "boerderij- en veldnamen in Wisch".

ROTTEN

Bevolkingslijsten van rond 1798 geven alle boerderijen en hun bewoners weer. Nederland was toen bezet door Frankrijk, en de gemeenten waren ingedeeld in rotten, met elk één inwoner als rotmeester, verantwoordelijk voor de gang van zaken in dat gebied, en het contact tussen overheid en bevolking. Voor elk rot zijn in 1798 de inliggende huizen en hun bewoners opgesomd. Sinderen was verdeeld in drie rotten: het Morrenrot (noordwest Sinderen), het rot Hofscholte (zuidwest), en het rot Hoopman (oost).

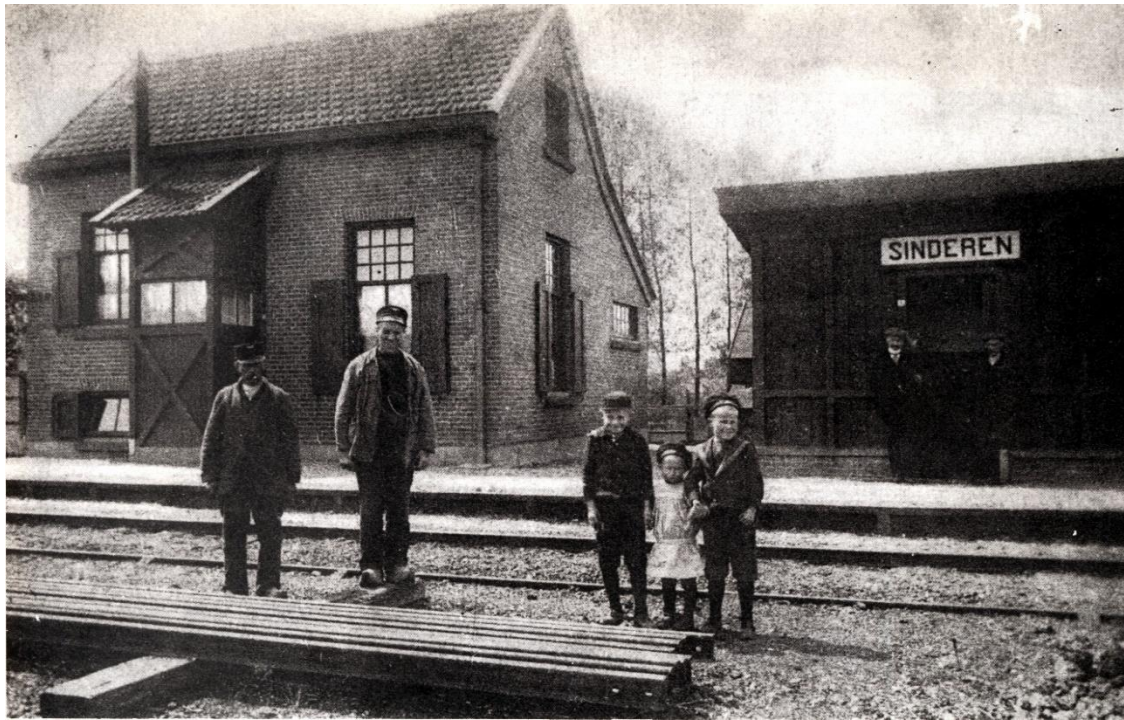
De katholieke kerk, vanaf 1581 verboden door de republiek Gelre, één der delen van de republiek der verenigde Nederlanden, werd onder het Franse bestuur in zijn rechten hersteld. De volkstelling van 1798 diende ter bepaling van de verdeling RK-Protestants onder de bevolking, en daarmee van de toewijzing van de kerkgebouwen. Het kerkgebouw van Varsseveld bleef protestants, de Sinderse kapel en de kerk van Silvolde ook, de kerk van Terborg ging terug naar de katholieken; Silvolde bouwde een nieuwe katholieke kerk.

Sinderen telde in 1798 35 hervormde families, en 27 katholieke.

SPOORLIJN

Sinderen heeft ook een spoorlijn gehad: de lijn van Varsseveld naar Dinxperlo, geopend 1.12.1904, en aangelegd door de NV "de lokaalspoorweg Dinxperlo – Varsseveld". Die NV had een kapitaal van f 104.000; de gemeente Dinxperlo had 700 aandelen van f100.-, de gemeente Wisch 170, en verschillende particulieren samen ook 170.

De spoorlijn had een halte bij de kern van Sinderen.

Ze kreeg echter steeds meer concurrentie van de Gelderse tramwegmaatschappij, die vanaf 1923 personenvervoer ging verzorgen met bussen. Dat reizen per bus, met veel meer op- en uitstapplaatsen, was voor de bevolking aantrekkelijker. In 1935 was het personenvervoer per trein zo gering geworden, dat het werd stopgezet. Het goederenvervoer bleef nog bestaan tot tijdens de Duitse bezetting in 1940/45 de lijn werd opgebroken. De bezetters hadden geen belang bij vervoer tussen Varsseveld en Dinxperlo, maar wel bij de rails. Die werden daarom afgevoerd.

KEURHORSTER KERK

Kerk Keurhorst.

Varsseveld

Maar niet alleen de kern van Sinderen had een halte in de spoorlijn. Sinderen had, behalve de door de Varsseveldse kerk als filiaal gebruikte kapel, nog een kerk. Die was toevallig daar terechtgekomen, omdat ca. 1834 de gereformeerden, die zich hadden afgescheiden van de hervormde kerk in Varsseveld, een eigen kerk wilden bouwen.

In het dorp werd dat dusdanig tegengewerkt dat de Keurhorsterboer in 1842 een timp van zijn land beschikbaar stelde om daar de kerk te bouwen.

Zo geschiedde. Het was het eerste kerkgebouw van deze nieuwe confessie in de Achterhoek en, tot er meer kwamen in andere plaatsen, kwamen kerkgangers uit de halve Achterhoek hier Zondags naar toe.

Om dominees die van elders hier moesten komen optreden een redelijke reismogelijkheid te bieden, vroeg het bestuur van de kerk in 1905 of niet dichtbij een halte van de spoorlijn gemaakt kon worden. Dat gebeurde, en sindsdien bestond ook de halte bij de boerderij Hebink in die spoorlijn.

Het traktement van de dominees was niet groot, rond 1870 f700.- per jaar, voor zijn gezin van 8 personen. In 1871 klaagde de dominee in de kerkeraad dat hij voortdurend met natte voeten liep omdat zijn stevels waren versleten, en nieuwe wel drie gulden kostten. Hoe moest dat nu?

Waarop Colenbrander van de Meineman, vlak bij de kerk, zich verwijderde en even later terugkwam met zijn eigen stevels: "Hier dômneer, nemt de mienen moar, ik kope wel ni'jen".

Boerderij de Keurhorst.

Varsseveld

De boerderij de Keurhorst had een speciale relatie met die kerk.

Deze boerderij had een mooie vorm. Opzij was een vertrek bijgebouwd, dat in de omgeving de naam "profetenkamer" kreeg. Het diende om van elders in de Keurhorsterkerk optredende dominees logies te bieden: op zondag reizen was tegen het gebod van de zondagsheiliging, de dominee moest dus 's zaterdags aankomen en pas 's maandags weer vertrekken.

Ook diende de profetenkamer als studievertrek voor een theologiestudent, die de familie Colenbrander op de Keurhorst twee maal leverde.

Ook had de Keurhorst 's zondags zijn "angang", zoals meerdere huizen dichtbij de kerk.

Kerkgangers die veraf woonden, en, zoals vroeger gebruikelijk, te voet die afstand aflegden, bleven 's middags tussen de twee diensten over in een van die huizen.

Op de Keurhorst kreeg de hele angang mee van de warme maaltijd. Op zondagen dat de angang groot was, bleef er voor de Keurhorsterzonen niets over, die moesten het met wat boterhammen doen. Zoon Hendrik zei toen op een Maandag tegen zijn moeder: "moeder, at er zondag weer zovölle bunt, laot dan nao het etten mor zingen psalm 119 vers 67: verlos ons heer van 's mensen overlast.....".

De boerderij de Keurhorst is overigens niet aan modernisering ontkomen, en ziet er tegenwoordig heel anders uit dan voorheen.

De moderne Keurhorst.

SCHOOL en KERN

Vanaf ca. 1650 bezat Sinderen een school, uitgaande van het openbare bestuur (heerlijkheid en marke) en van de Varsseveldse kerk. De school werd gehouden in de kapel. In 1778 deed de schoolmeester Jan Vink zijn beklag bij de autoriteiten, dat ene Willem ter Maat, zonder vergunning, ook een school begonnen was op de Visser, welke school vooral door de katholieke jeugd werd bezocht. Dat betekende een gevoelige aderlating voor zijn, officiële, school, en dus ook voor zijn inkomsten (het schoolgeld bedroeg, althans in het begin, 5 cent per leerling per week, + brandstof voor de kachel), waarom hij een verbod voor die school van ter Maat vraagt.

Het oudste schoolgebouw van Sinderen, dd. 1850 ³²

In 1850, toen het aantal leerlingen 120 bedroeg, behalve uit Sinderen ook uit Lintelo, Bredenbroek, Voorst en Silvoldse buurt, vroeg schoolmeester Kobes de gemeente om een nieuw gebouw. Daar had de gemeente echter geen geld voor. Kobes leende toen de benodigde f 1800.- aan de gemeente, en de school kon worden gebouwd.

Onderstaande foto³² toont de leerlingen van de school omstreeks 1900, in het speelkwartier.

Hoe de klederdracht was toont ook onderstaand beeld van de Varsseveldse markt, ca. 1900.³²

De paar huizen die tot voor kort de kern van Sinderen vormden, behelsden ook een paar winkels, en een postkantoor. Die kern lag precies tegen de grens met Bredenbroek. Er tegenover, aan de Bredenbroekse kant van de grens, stonden ook een paar huizen en een café. De bewoners daar voerden als adres: “Bredenbroek post Sinderen”: zij lieten zich de post bezorgen vanuit het vlakbijgelegen kantoor van Sinderen. Er heeft aan de Gendringse kant van dat huizengroepje zelfs een tijdlang een plaatsnaambord gestaan met “Sinderen, gemeente Gendringen”. Het postkantoor stond aan de weg Gendringen-Varsseveld, precies tegenover de weg naar Silvolde. De postkantoorhouder, Gerrit Kobes, had vanuit zijn kantoor goed zicht op die wegen in die drie richtingen. Als tijdens de Duitse bezetting 1940/45 een overvalwagen passeerde, telefoneerde hij naar een adres in de richting waarin de overvalwagen was gegaan; vanuit dat adres werd dan de hele omgeving gewaarschuwd dat er mogelijk een razzia op komst was, een overval om joden, andere onderduikers of verzetsmensen te arresteren.

NIEUWE MOLEN ³⁰

Sinderen had ook een graanmolen. In de oosthoek van het gebied stichtten de heren van Wisch en van Bergh in 1652 samen een windmolen, een bovenkruier.

Het was een zg. “tweeherige” molen.

Eeuwen eerder was Bergh naast Wisch medeheer van de heerlijkheid geworden, en het recht op de wind was nog steeds een gezamenlijk bezit van die twee. Zo moesten ze, als ze een graanmaaldery wilden bouwen, dat wel gezamenlijk doen.

De grote heidevlakte, oost van de Keurhorst en eigendom van Bergh, was daarvoor een ideale plaats: geen bomen die de wind tegen zouden houden.

Kadasterkaart 1832, uitsnede nieuwe molen.

Midden op die heide werd een stukje grasland aangelegd van bijna 1 ha., waarvan de helft aan Wisch werd toebedeeld en de andere helft van Bergh bleef.

Precies op de eigendomsgrens werd de molen gebouwd.

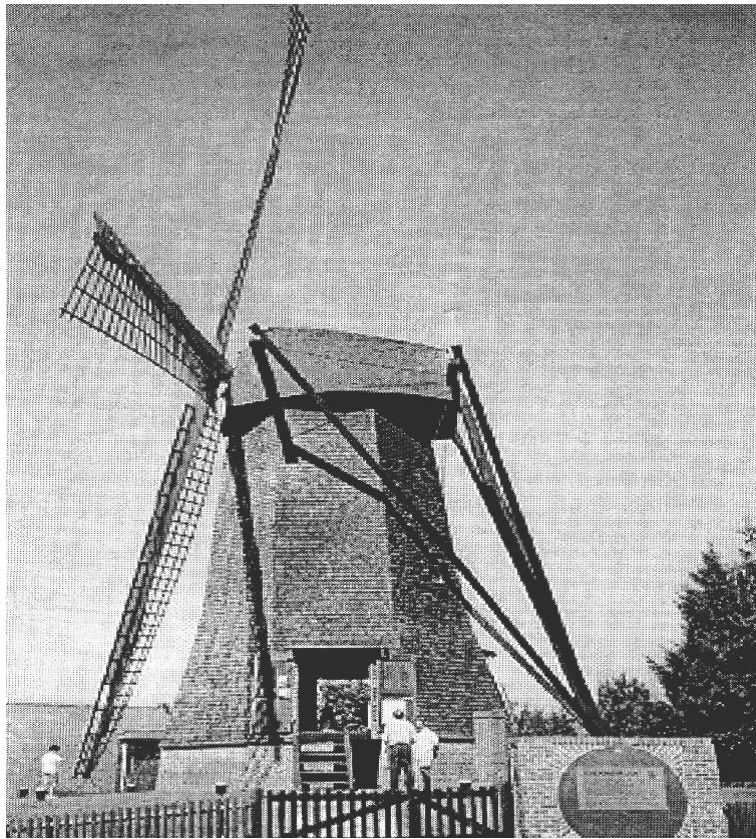
Nabij, aan de overkant van de Keurhorsterweg, kwam ook een huis voor de molenaar te staan, met wat bouw- en weiland, alles eigendom van Bergh.

De molen werd verpacht.

Het recht op de wind betekende ook de plicht van alle onderdanen in een bepaalde omtrek op die molen hun graan te laten malen. Na 1800 was dat recht op de wind afgeschaft, en kon iedereen een molen beginnen.

De eerste molen, van 1652 dus, was een bovenkruier.

Kort na de bouw van de windmolen werd er een rosmolen bijgebouwd, aangedreven door paarden via een göbel, om ook bij windstilte te kunnen malen; ca. 1870 werd die weer afgebroken

Bovenkruier

In 1671 werd de bovenkruier vervangen door een standaardmolen, oftewel een stenderkast. In 1865 klaagde de pachter van de molen dat het omringende heidegebied steeds meer werd bebost, waardoor de windmolen steeds vaker te weinig wind ving om te kunnen malen.

Bij de bovenkruier was alleen de kap draaibaar, om de wieken op de wind te kunnen zetten. Bij de stenderkast draaide het hele molenlichaam om een centrale paal.

Standaardmolen

In 1875 werd de molen verkocht aan de pachter, Colenbrander, voor f 9000.-

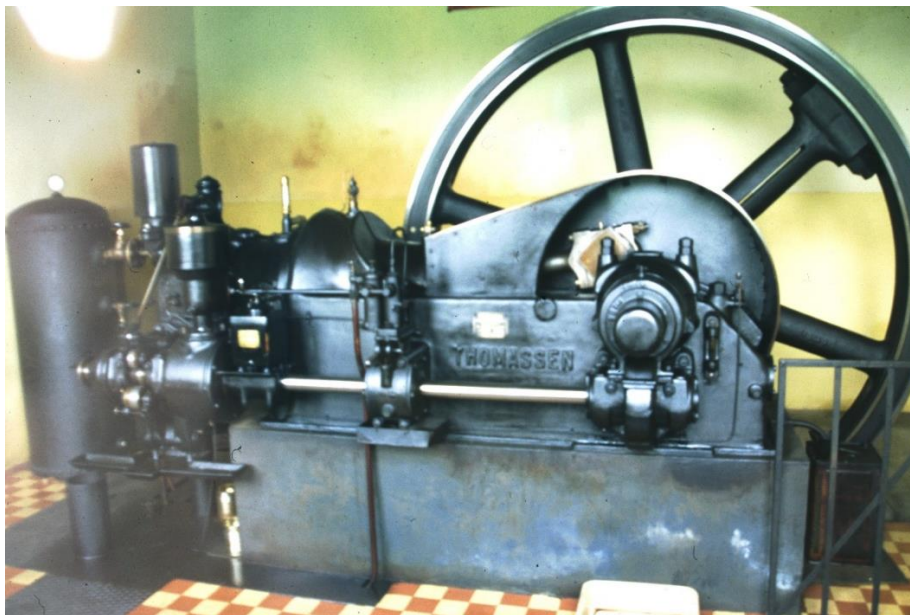
In 1900 bouwde die nieuwe eigenaar naast de windmolen een hulpmaalderij met een petroleummotor, later nog uitgebreid met een roggebroodbakkerij. Die bakte 10-ponds roggebroden, en dat was het beste roggebrood van de hele streek. Toen in de oorlog hongersnood ontstond in west-Nederland, werd door mensen in deze streek zoveel roggebrood gestuurd naar familie en kennissen in het westen, dat de trein Winterswijk-Arnhem de naam roggebroodexpress kreeg. En veel van dat roggebrood kwam uit deze bakkerij.

Nieuwe molen.

In 1926 werd de hulpmaalderij vervangen door een nieuwe motormaalderij, en werd de windmolen afgebroken.

In 1937 is de aandrijving vervangen door een dieselmotor van 30 pk., met een meer dan manshoog vliegwiel.

Dieselmotor

Het geheel, niet meer in gebruik, is nu een rijksmonument. Af en toe wordt de dieselmotor nog even weer aanzet.

Buurtschappen.	GETAL					Bevolking	Aanmerkingen
	Boerderij met aanspan			Bedrijven zonder aanspan	Dagloners		
	Twee paarden	Een paard	Een os				
Dorp . . .	1	10	2	60	34	874	In deze staat had behooren opgenomen te worden het bundertal der onderscheidene beschouwingen en van woeste of ontgonnen gronden; doch aangezien dit bij het kadaster niet was uitgetrokken, kon zulks hier niet worden gespecificeerd.
Binnenheurne . .	11	10	1	23	18	408	
Sinderhoek . . .	16	10	5	17	13	413	
Heelweg . . .	4	14	8	45	51	842	
Westendorp . . .	6	25	4	49	65	900	
Totaal . . .	38	69	22	194	181	3437	

Aldus 503 huisgezinnen die den landbouw uitoefenen of daarin hun bestaan zoeken.

Een tabel van de Gelderse Maatschappij van Landbouw, afdeling Varsseveld, van 1850 vermeldt voor Sinderen 48 boerderijen. Vooral met grote boerderijen met 2 paarden is Sinderen overbedeeld, boerderijen zonder paarden zijn er juist veel minder. Voor de rest is de verdeling vergelijkbaar met de andere buurtschappen.

Messink

In een verslag over 1857 van de GMvL is vermeld dat op het Messink door de verpachter, Wisch, een smaakvol huis is gebouwd. Het is nog steeds een fraaie boerderij.

Maar, zegt de GMvL, dom dat daarbij niet een vaaltstal is gebouwd. Stalmest werd in die tijd buiten op een hoop gezet, tot het uitgereden werd op het land.

Tegen die tijd was er echter door de regen al zoveel uit die mest uitgespoeld, dat het nog maar de helft van de bemestingswaarde voor de gewassen had behouden. Stalmest moest, stelde de GMvL, in een vaaltstal worden bewaard: een betonnen bak met een dak erboven, beschermd tegen regen en het wegzakken in de grond van het mestwater.

Groot Salemink, ook van Wisch, heeft volgens datzelfde verslag de mooiste en grootste kamp van de streek: 12 ha. Pas nog met een ha. vergroot, op dat moment is een nieuwe vergroting in bewerking.

Kampen, de hogere gronden, de vroegere horsten, werden gebruikt als akkers. Zij waren oorspronkelijk altijd omringd door een houtwal, ter afscherming tegen het loslopende vee dat in de ruigte van het lagere land zijn voedsel moest zoeken.

Van het vele bos en ander hout op de boerderijen was het hardhout: eiken en beuken, voor de verpachter. Het weekhout, elzen en berken, was voor de boer.

Dat werd in die tijd nog veel gebruikt om houtskool van te branden, ten verkoop aan de ijzerhutten, o.a. in Ulft. Een gewilde bijverdienste voor de boeren.

Maar de GMvL klaagde dat veel te veel van die ruigte en de houtwallen in stand werd gehouden voor die houtskoolwinning, terwijl omwerking tot goed weiland of kampvergroting veel profijtelijker zou zijn.

De kampen waren het waardevolste deel van de boerderijen. Ook zelfs voor de verpachter: de pacht bestond hoofdzakelijk uit 1/3 van de graanopbrengst.

Op die wijze deelde de verpachter in het nadeel van slechte jaren, maar profiteerde ook van goede jaren en van opbrengstvergroting door vermeerdering van het zaailand.

Kampen konden vergroot worden door de houtwallen op te ruimen, en door iets van 10 meter van de rand een flinke sloot te graven en met de uitkomende grond die tussenliggende 10 meter op te hogen tot kamphoogte.

Een kampvergroting op die laatste manier met 1 ha kostte aan werkzaamheden f 600.- De graanproduktie nam daardoor toe met 21 mud (2x de opbrengst per ha. van f 1645!); de extra pachtopbrengst was 1/3 van die extra opbrengst, dus 7 mud á f 6.- = f42.- jaarlijks. 4% rente van de kosten is f 24.- jaarlijks, een verschil van f 18.-, voordeel voor de verpachter.

Ook de boer heeft er natuurlijk voordeel van, en ook de behoeftige gezinnen van een aantal arbeiders, die de werkzaamheden ad f 600 hebben verricht. Dus, zegt de GMvL, pachtheren, doe er wat meer aan.

Alleen is vermeerdering van akkerland zinloos, als niet voldoende stalmest beschikbaar is om die extra hectares te bemesten.

Het veebestand moet dus navenant stijgen. Waarvoor ook extra voer en stalstrooisel nodig is.

Echter, dat begon te veranderen.

Vriezelaar

Op het Vriezelaar is, volgens het verslag van 1857, tussen de verpachter, Ankersmit, en de pachter overeengekomen dat een nieuw aangelegde weide, waarvoor ook stalmestbemesting nodig was, die vermindering van de mest voor de akkers gecompenseerd zou worden door aanvoer van guano, voor rekening van de verpachter. De verpachter ontving daarna als pacht $\frac{1}{2}$ van de graanopbrengst, inplaats van $\frac{1}{3}$. Beiden waren over de uitkomst zeer tevreden.

Kunstmest werd vanaf ca. 1880 toegepast, vanaf 1850 werd wel guano gebruikt ter aanvulling van stalmest.

Op het Kasselder, ook van Wisch, is, nog steeds volgens hetzelfde verslag van 1857, een bunder lage grond met hakhout op singels gelegd (brede sloten, de tussenliggende stroken opgehoogd met grond uit die sloten), en met eikenstekken beplant. Dat eikenbos staat er nu nog steeds, al zullen de bomen in die 150 jaar wel één of meer keren zijn vervangen.

In 1859 hield de GMvL van Varsseveld een excursie door zijn gebied. Als ze ook langs het huis Sinderen komen, wordt genoteerd: een fraai en smaakvol gebouw; de boerderijen in het noordelijk deel zijn verkocht, die in het zuiden gesloopt en de grond daarvan door de eigenaar zelf bebouwd. Orde, zorg en netheid zocht men hier echter vergeefs.

Tot ver in de 19e eeuw was vrijwel alle grond in bezit van grootgrondbezitters, die de boerderijen verpachtten aan de boeren. Dat was de adel, maar ook kloosters en kerken. Bij kerken stamde dat bezit uit de middeleeuwen, toen de adel geregeld grond, en daarmee dus ook de (pacht)inkomsten uit die grond, aan een kerk schonk in ruil voor eeuwigdurende dagelijkse of wekelijkse missen voor het zieleheil van de schenker. Voor kloosters gold hetzelfde, hier dus de Bethlehemse goederen Hebink, de Venneman en Wissink, die na ca. 1600 door de Staten van Zutphen en later door de domeinen werden beheerd en uiteindelijk verkocht. Vreemd genoeg ligt Wisch daar in 1645 met Welsink tussen. Gevolg van een latere stichting? of al eerdere aankoop door Wisch van Domeinen? De meeste boerderijen onder Sinderen, buiten het landgoed, waren echter bezit van Wisch en Bergh. Tussen die twee was verschil: Wisch verpachtte meestal de boerderijen in zijn geheel: grond en gebouwen samen. Bergh daarentegen verpachtte meestal alleen de grond; de pachter zorgde zelf voor de gebouwen, bleef daar ook eigenaar van, had “recht van opstal” volgens het kadaster. Hij was als eigenaar van de gebouwen ook belastingplichtig – alleen voor de waarde van de gebouwen, niet voor de ondergrond. Dezelfde constructie bestond ook voor een groot aantal kleine huizen in het dorp Varsseveld, die met recht van opstal op grond (waarvoor pacht werd betaald) van de Varsseveldse kerk waren gebouwd.

Alle grootgrondbezit werd echter verkocht aan de boeren, vooral in de tweede helft van de 19e eeuw. Door de adel vooral omdat het geld, belegd in de opkomende industrie, mijnbouw, handel en scheepvaart, meer opbracht dan het grondbezit.

Zo hield ook Wisch (beide broers van Nagel) op 13.6.1872 een veiling van 12 van zijn pachtboerderijen op Sinderen: Groot Salemink (40 ha.), klein Salemink (17 ha, waarvan 8 ha. bos en hakhout), Messink (35 ha), Welsink (33 ha.), Rexwinkel (80 ha.), Hoopman, Grevenstede (6 ha.), Ottenstede (3 ha.), Kasselder (58 ha. waarvan 36 ha. bos en hakhout), Elzebroeker (22 ha.), Groot Heusinkveld (55 ha.), en Klein Heusinkveld (61 ha.). Totaal oppervlakte 217 hectare. De opbrengst is niet bekend. De opstallen van de katersteden Greven en Otten waren eigendom van de pachters, en waren niet in de veiling inbegrepen.

De pacht had bestaan uit de derde garve, dus $\frac{1}{3}$ van de graanoogst, voor het bouwland, plus geldpacht voor huis en hof, en natura als enkele kapoenen en een hoeveelheid vlas. Voor Groot Salemink bv. was dat gespecificeerd als: de derde garve + f175.- + 3,5 kg. vlees + 4 kapoenen 's jaars. Het was bovendien bezwaard met een jaarlijkse korenuittgang (voor de kerk) van 1 mud 3 schepel rogge. Aan dat Groot Salemink waren verbonden 2 zitplaatsen in de Hervormde kerk van Varsseveld.

Die verkoop placht bij inschrijving te geschieden: de hoogste inschrijver werd koper, en dat was lang niet altijd de pachter. Die moest dan vertrekken (tenzij de koper een belegger was, en geen boer), en werd soms van grote boer tot dagloner. Als een pachter de boerderij kocht, zal hij het nodige geld hebben moeten lenen bij familie en kennissen. Of bij vermogende lieden, met familie en kennissen als borg. De boerenleenbank, bedoeld voor dat soort investeringen, onstond pas tegen het jaar 1900.

17-BRONNEN

- 1---Dr. H.P.H.Jansen: "Kalendarium van de lage landen".
- 2---J. De Rek: "Van hunebed tot hanzestad".
- 3---Ds. P. Kuijper: "Varsseveld tot 1315", in B en M Gelre, nr. 58 (1959)
- 4---Dr. B.H.Slicher van Bath: "Geschiedenis van de nederzettingen in de graafschap Zutphen", B en M Gelre nr. 48 (1946).
- 5---Nederlands Openluchtmuseum, gids, 1982 (los hoes, Harreveld), doorsnede hallehuis
- 6---H.L.J.Kolks en B.J.Dorrestijn: "Met het oog op Silvolde".
- 7---R.Wartena: "De bossen" en "Bredenbroek" in "700 jaar Dinxperlo".
- 8---R.Wartena: "Oud nieuws over Sinderen", in Contactorgaan ADW dec.1985.
- 9---Edmund Strutz: "Geschichte der Rübel von Elberfeld".
- 10- Verzameling Meijlink over geslachten Voss en Rubel, in oud archief Wisch.
- 11- D.W. Kobes: "Geschiedenis van het huis Sinderen", in "Historie der gemeenten Aalten, Dinxperlo en Wisch".
- 12- J.Belogne: "De wapens op ten Polle", in "Archief", 1949
- 13- J.W. des Tombe: "Het geslacht van den Boetzelaer".
- 14- Het Nederlands Adelsboek 1951 en 1986.
- 15- Oud rechterlijk archief Wisch.
- 16- Het Gelders archief te Arnhem.
- 17- Ir.H.K.Roessingh: "de Gelderse verpondingscohierien uit de 17^e eeuw", B en M Gelre 1968/9.
- 18-Tibus: Gründungsgeschichte der Stifter, Pfarrkirchen, Klöster und Kapellen im Bereiche des alten Bisthums Münster, 1867,
- 19- Gelderse Maatschappij van Landbouw, afd. Varsseveld, gedenkschrift 1873-1973.
- 20- G.J.H.Krosenbrink: "Het Loonse hofrecht", in: " Historie van Winterswijk".
- 21- Karl Lohmeyer: "Das Hofrecht und Hofgericht des Hofes zu Loen", 1906.
- 22- H.D.J.van Schevighaven: "Slavernij en dienstbaarheid in de vroege middeleeuwen".
- 23- Martens van Sevenhoven: "Wissel van horige lieden", in B en M Gelre 1918.
- 24- Bijdragen en Mededelingen van Gelre.
- 25- J.P.H. de Monté Ver Loren: "Grondbezit en standen in het oosten des lands vóór de feodalisering".
- 26- Gerrit Wildenbeest: "de Scholten: opkomst, bloei en neergang".
- 27- Oud archief Wisch, dossier marke.
- 28- Mr.Tadema: "Markerecht van Zilvolde", in: Bijdragen voor vaderlandse geschiedenis en oudheidkunde, 1852.
- 29- G. Bruil: "de Marke van Wisch".
- 30- A.W.Kersjes: de "Nieuwe Molen" te Sinderen, in Contactorgaan ADW, dec.1998.
- 31- H. B. Hofs: "Prehistorische boerderij in Silvolde", in contactorgaan ADW dec. 1988.
- 32- "Wisch en zijn bewoners", fotoboek, 1979.
- 33- "Regio contact Veluwe", 1991-1.
- 34- Baron Sloet: "Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen".
- 35- J. J. Voskuil: "Van vlechtwerk tot baksteen, geschiedenis van het boerenhuis in Nederland".
- 36- ADW: "Huis Sinderen", 2018, auteurs: Hofs, Meijerman en Ormel.
 - tmp 116 2.1.'19.
 - Old Sillevold.
 - HAS-archief.